

ЮЛІАН БЕСКИД



НА ЗГАРИЩАХ
ЗАКЕРЗОННЯ

Юліян Бескид Тарнович

**НА
ЗГАРИЩАХ
ЗАКЕРЗОННЯ**



Торонто

Канада

Видання Видавництва „Лемківщина”

Наше найбільше бажання вернутися на Батьківську
Землю і відбудувати на руїні нове, вільне для всіх людей,
життя.

Важко сьогодні дати повну картину моральних і матеріальних втрат, заподіяних польсько-московськими руками на просторі всього Закарпаття — не маючи жадного зв'язку з Рідним Краєм; одне тільки безспірне: матеріальні втрати завжди можна направити, однак моральних — ніяка людська рука не поладнає. В тому саме, що поляки й москалі вбивали безборонне українське населення на Закарпатті — найбільші моральні українські втрати й з того приводу вічна ганьба Польщі і Московії.

ВЕСНА була в моїй рідній країні . . .

..Наче вчора їхав трудолюбивий плугатар, іржав буланий кінь і віжки рвав з рук свого господаря, щоб на рілля скоріше. Та свяченою водою з Йорданських торжеств кропив плугатар усе своє весняне знаряддя; плут свій з діда прадіда, дерев'яний, колісницю з горіхового обарінка, волиши з відземкової смереки, борони гостро клепані, двоє-ручний кіш з криштинами свяченої паски, коня свого буйно-гривого й білу, босими ногами втолочену стежку, перед собою. Трьома пальцями пак правої руки начеряв свяченої води із дэбаночка й сам сідоволосий — як святий апостол Лука або св. Павло — тричі христився плугатар, бо їхав знову на свою рідну, кров'ю своїх дідів і батьків викохану землицю сіяти на хлібець і своєї сім'ї життя золоте збіжжя. І жайворонок малою грудкою знявся під блакити неба та пісню співав, — о, брате, ніде, ніде, в жадній закутині цього великого світу не почувеш такої м'якої, солодкої пісні. Скрипіла колісниця, пухом зсипалася земля з-під срібно-крилого рала й межі вже не видно було, такий швидконогий кінь буланий і господар його ласкавий, що батіг на копаницях залишив нароком.

Дерева бруньками вкрилися, межі зеленим оксамитом, і такий пестливий, як матусина рука, плинув вітерець від гайлісся. Білі, мов хмаринки, і чорні, як кручі галки, ягнята стрибком бігли на широких межах та мале хлоп'я одною рукою придержувало мамине адзим'я за пазухою і одною сопілку з вербової лози, щоб співаночки, що їх навчила старенька бабуня, на сопілці під вечір з россою, з жайворонком співати. — Дай Боже щастя! — кликав сусід сусідові. — Пухом стелиться рілля, буде хлібець святий і паска красна. Модерев, віковічні дуби й крилаті липи та посередині дерев'яна церківця, трибанна й трираменні золотом ковані хрести. А побожна рука лемка держить вічний вогник у червоній кришталевій чаші перед іконою Богородиці. Білять полотно, лопотять тверді праники на високих стільцях

і граються діти довж берега річки; з липового дерева довганим коритцем хлюпаючи водою, щоб пряжа рівно білилася. Пструти плигають під водопадом, білі мерени табунами лежать між камінням, роєм пливуть плотиці під водопадові сніжні гриви й червоноперий ялець стоїть біля лози. Зозуля озвалася в гаю і ще одна на липі біля церкви; сизокрила птаха зозуля, що теж перша весну й теплі дні віщує.

Така роботяща, погідна й ласкава, як рідна мати, весна в зеленій нашій княжій Бескиду країні.

І швидко літо, піт цюрком ллється з чола; вусатий ячмінь пристигає, бджоли визбирали звесь дуже мед з сіножаттів, яра й озима пшениці випадають з колосків; любін треба приорати, болгай скосити й згромадити. Жінцям лязанки, м'які паланиці, сир з діжки, за гору в поле винести. Груші достигають, без вітру самі падають, яблука лахнуть, якби з самого раю, мед з вощарок переливається; щоб Господь від граду й бурі сохранив.

І зорі мерехтливі та місяць плесканкою сиру над Явориною; жнуть женькині до місячного сяйва; видно, хоч колоски збирай. Туркотять, згори з'їжджаючи драбинясті вози; бонки не кусають і паша не трется та не мервиться від спски. У полукипках, марадиках у шість гранок, або в півстіжках вичасоване збіжжя, рядом і ладом, мов рівні вояки перед своїм старшиною. Конюшина пахне на росі й голівки не кришаться. День перегання ніч і знову сонце довгим походом сунеться понад ліси, гаї, гори й княжі бори. Співом укорочують робітники своєю працю і з співом перше сонце та й першу вечорничку вітають над Китчерою.

Так стає осінь; золототкана осінь, багата лісковими горіхами, на ялівцях пахучі бібки, червона калина повертає своє лице до сонця; погинаються від овочів сливки, хруставки; в лісах повинь малин, чорниць, борівок, акафірів та всяких солодких овочів. Приліски гриби родять, соснові гаї рижки, голубінки, масляки, барані ріжки та високі козири. Праці повні руки, слід використати кожну хвилину та якнайдобливіше ладитися до зими. Господареві господарське діло, і господині мліють, і додолу опадають руки від

праці. Коноплі, льон, городовина, сушення овочів, копання бульби; капуста, буряки, картоплі й усяка всячина на довгу зимову пору. Ще на святу Покрову долівку чисто вмити в церкві, всі намісні образи та довкола храму Божого охайно проробити лад. І на другі Празники Пречистої колооски з усіх жнив ужитицю сплести, при цьому пахуче марун-зілля, всякі лікувальні лободи, квіти й листки, яблука щонайкращі занести до церкви на Празник і освятити.

Жовкне швидко листок на дереві й осінь пряде ще шовкове шавутиння бабиного літа. Ще ширяє павич-метелик і білі капустяки граються до теплого сонця. Скоріше вже сутеніє та білою веретою лежить мряка здовж села. Студені настануть ночі; конярі палять вогні й над ранком спить білий мороз під межею та в борознах. Ще інколи збудиться припізнена свято-йванська мушка, мигне на часок млявим світлом і скоро вмирає. Летять дикі гуси ключами та, згубивши дорогу, голосно гегать і над світляною лентою річки шукають своїх шляхів. Виходять малярі на небо та вітряними пензлями прибирають хмарки над бором. Одних підмальовують ясьмину пелюстками й тих, що пливуть над колутвишками смерік, у веселчаний сплели вінок. Глибоке блакиту склепіння горить багряною загравою; сонце йде на свій відпочинок. Сивим дідутаном скрадається дим з сушарень і замотує сади сірою веретою. І на сивому коні приїхав уже св. Димитрій. Граються снігом школярі, біжучи стежкою до школи; натирають собі личка м'яким студеним пухом, щоб вони не боялися морозу, та за пазухи кидають грудки снігу, щоб кров загрілася. Загачують господарі листям з гаїв хати, комору з бандуркою, стайню і мешкання. Дрова на зиму до печі, ощипки на підпалку, гострити ножі в січкарні й сани підкувати грабовою латою — теж господарева праця. Часу не вистачає все проробити й Різдво вже за порогом.

Чарівна ця країна, де стояли княжі городища; добрі, чесні, шляхетні тут вікували люди. Вони Бога мали в своєму серці; і Він, Господь, був тут на кожному кроці.

Отака наша Бескидська Земля. І тому так важко серце болить, що ми не вдома...

ВИЙНЛИ СІЯЧІ СІЯТИ ЗОЛОТЕ ЗЕРНО . . .

.....

Мірилом культурного розвитку народу є його преса. Преса — це дзеркало душі народу, його культурних надбань, моральних і матеріяльних досягнень, суспільного та економічного прибутків. Коли ж сьогодні з перспективи чверть століття глянути на духовий розвиток не лише самої Лемківщини, але всього Засяння, тобто сучасного Закерзоння, з притиском мусимо заявити, що нарід того клаптика Української Землі столілевою ходою наздогнав віками втрачене й своєю муравлиною працею над самим собою в дечому перегнав тих братів-українців, що їх оселі ближчі були до українських культурних осередків і до джерел культурного життя.

Як з подиву гідним завзяттям нарід Лемківщини сторіччями не підпадав під жадні асиміляційні або денаціоналізаційні впливи, так ще з більшим завзяттям — мов суха губка, що набирає воду, — люди Лемківщини — наче н кивок чародійного кийка — пішли назустріч тому золотому сонцю, що для них засіяло з вершин княжого Львова. Український, національний часопис „Наш Лемко” стався для народу Лемківщини його щоденною поживою; в тому друкованому дзеркалі побачили себе лемки, пізнали себе й иювірили собі взаємно. З дня появи свого часопису збудилася стара, княжа душа автохтона й володаря тих українських земель і від кручів Срібнолентого поза блакитні води Попруту й Дунайця в один такт почало битися українське серце. Озвалося вірлине серце княжих дружинників і соколинні очі прорвали довкола себе віковічну темряву. Це був 1934 рік. Але ми були б несправедливі, якби той рік назначували як початки національного ренесансу Лемківщини. Бо вже перша світова війна розкрила очі про московську

брехню та виявила, що мешканці Лемківщини — це не москалі-росіяни, ані не якісь австріяки-словаки, або поляки. Зустріч вояків з Лемківщини, що служили в австро-угорській армії, з населенням Великої України, національний збройний зрив Команецької і Вислочанської округ під проводом о. Пантелеймона Шпицьки, побут вояків у російському полоні, — зняли полуду з очей лемка й він тверезими очима побачив, хто йому брат і хто чужинець. На власній шкірі й на тяжкому досвіді вчився син Зеленого Бескиду твердої правди, що за своє існування треба твердо всіми засобами та всіми силами боротися; що добро своєї вужчої Батьківщини понад усе й за нього кров і життя треба віддати. Ця правда сталася стимулом і законом життя автохтона княжих гір. Безупинна боротьба аж до загибелі дала сильну волю й виплекала крицевий характер княжого воїна-лемка. — Тут мій дід царював, і мій батько, і мені тут до скону стояти. —

В один голос з „Нашим Лемком” заговорила вся тогочасна українська національна преса у Львові. Появилися статті за Лемківщину і про Лемківщину. А яким добром добром утішався серед населення Лемківщини часопис „Наш Лемко”, хай послужить на те, як доказ, коротка, але багатомовна й важлива подія:

У 1937-му році поїхав на літній відпочинок до Криниці Високопреосвященний Кир Іван Бучко, під тодішню пору львівський Єпископ, сьогодні Його Ексцеленція Архиепископ і Апостольський Візитатор усіх українців у Західній Європі з осідком у Вічному Місті — Римі.

Яке ж було здивування Його Ексцеленції, коли в часі свого проходу з Лопати (так звалася вілля, побудована Ексцеленцією Кир Йосафатом Коциловським, тодішнім Перемиським, Самбірським і Сяніцьким Єпископом з осідком у Перемишлі для Українського Католицького Духовенства) — Ексцеленція Кир Іван зустрінув на ріллі господаря при праці та почав з ним розмову. Само собою, господар не знав, що говорить з Владикою, і думав, що з приїздом священиком.

Владика був мило розчарований національною свідомістю стріченого господаря, його широким світоглядом,

глибоким знанням тодішніх політичних відносин і виробленим критицизмом.

— Добре, пане господарю, — мовить Владика — але скажіть мені, звідкіля Ви те все так точно знаєте?

— То, прошу Духовного Отця, — відповідає господар — я читаю свою газету.

— А яку ж газету Ви читаєте?

— О, таку, що найдорожча.

— Найдорожча? — дивується Владика. — Скільки ж Ви за неї заплатили?

— Тристашістдесять злотих, — з усмішкою заявляє лемко-господар.

— Тристашістдесять злотих, — думає Владика — щоденник „Діло” коштує річно лише 56 злотих. Який часопис міг би стільки коштувати?

— То так, прошу Духовного Отця, — продовжує господар і з притаєним сумом пояснює: — За листок, що вітер заніс його до криниці — п'ятка; за собачку, що бавився з дітьми та не був на припоні — десятку. Потім за мляку на оборі, коли слота була, — ще одну десятку; за дитину, що не прийшла на сам час до школи, — знову десятку. І впродовж року напосілися поліцаї з ґрунту мене зняти; так, що разом з трьома злотими, які я власноручно заніс на пошту за передплату на „Нашого Лемка”, разом зібралося три сотні та ще й шістдесять злотих.

По хвилині надуми сердега всміхнувся та додав:

— Але що добре, варт за нього ще не стільки заплатити.

У першій хвилині по своєму повороті з Криниці до Львова телефоном запросив мене Ексцеленція до своєї палати та зі щирою усмішкою мовив:

— Я знаю вже тепер, чому Ви, Пане Редакторе, з такою любов'ю пишете про своїх лемків. Але вони Вас за Вашу любов дуже шанують і коли далі так буде, чуда з ними відієте. Щирі вони, чесні, їх очі правду говорять. Гратулюю Вам, любий Друже, — сердечно стискаючи мою руку, з сльозами батьківської любови, мовив Владика.

Дуже велике завдання мав до виконання часопис „Наш Лемко”. Тим більше, що в короткому часі по появі перших

чисел „Нашого Лемка” польська адміністративна влада підшукала в рядах тодішніх москвофільських кіл двох яничарів, які за гроші польського старости в Новому Санчі почали видавати для дальшого задурманювання населення Лемківщини часопис „Лемко” з осідком у Криниці. Того „Лемка” розносили сотнями поліцаї по селах і роздавали людям. Порівнюючи один часопис національно-релігійний, літературною мовою редагований („Наш Лемко”), з газетою писаною якимсь жаргоном і повною лайливих слів на все, що українське („Лемко” з Криниці), читач наявно пізнавав правду, щирість і добро для всієї Лемківщини, що пробивалися з кожного рядка „Нашого Лемка”, і облуду, злобу та шляхи на манівці в криницькій „Лемку”.

У першому році появи „Нашого Лемка”, як двотижневика, на 24 чисел було 19 сконфіскованих частинно або цілими накладами. (Пізніше забирала поліція до мішків увесь друкарняний склад часопису, що спричинювало великі втрати для Видавництва „Наш Лемко” і для заряду друкарні Вид. Спілки „Діло” або Ставропигійської друкарні Івана Тихтера першого видавця того часопису).

У складі Редакції працювали в перших кількох місяцях: Юліян Тарнович, Петро Смереканич і Михайло Дудра, всі три уродженці Княжої Землі Лемківщини. По деякому часі виїхав Петро Смереканич на вищі студії в Західну Європу, а Михайла Дудру вигнали поляки силою до ЗДАмерики, як американського громадянина, що його рідня була в Америці. З тої пори увесь редакційно-адміністративний тягар у В-ві „Наш Лемко” перейшов на руки Юліяна Тарновича. Однак крім тої праці треба було за всяку ціну організувати культурно-освітнє життя на Лемківщині й до того виховати з-поміж самих лемків місцевих організаторів. — Економічно двигнути країну — оце основне завдання; вирвати нарід з нужди, навчити кращих способів рільної господарки; завести продуктивність кожного шматка землі, навчити ремесла та промислу й перебрати з чужих у свої руки торгівлю на всій Лемківщині. При тому відомо, що з розвитком економічного рівня життя приходить голод на вищі культурні вимоги, в тому на добре друковане слово. І тому саме, що Лемківщина зразу не могла без від-

повідної підготовки сама за себе обнятися, всі ті ділянки й усякі справи опинилися в руках редактора „Нашого Лемка”. Щоб хоч приблизно заповнити важливіші прогалини праці, ідучи за принципами здорового лемківського мозку, редактор підписував усі важливіші політично-громадські статті в „Нашім Лемку” своїм справжнім прізвищем; літературно-просвітні підписував родовим прізвищем своєї Мами з роду Бескид, господарські прізвищем свого приятеля з молодих літ, який згинув на війні в часі Визвольних Змагань — Юрій Землян, і всячину прізвищем старенького господаря, який визначався наративним таланом і непересічною бистротою розуму — Осип Зубрид.

І не диво, що таке наставлення до праці спантеличило не лише самого цензора української преси у Львові, але й городського старосту д-ра Клімова теж у Львові, якому підпорядковувалися всі політично-поліційні ділянки в адміністраційній управі Львівського воєвідства.

При одній зустрічі з цим панком, у часі дискусії над сконфіскованим „Нашим Лемком”, сиплячи патріотичними фразами про „цалосьць зем польскіх”, в живі очі сказав пан Клімів редакторові:

Я бим мугл зніщиць пана! — махаючи руками кричав і перегортав листки часопису той пан староста: — Але що я зробем з тим Бескидем, Юрієм Землянєм, Осипем Зубридем? — подумавши хвилину, сказав: — О, не, я не бендем робіць менченніка з пана для Лемковицизни!

**
*

Коли Карпатська Україна проголосила свою самостійність, нарід Лемківщини теж вище підніс свою голову. Молодь княжої землі, наче на окремий заклик, спонтанно включилася в ряди борців за самостійність Карпатської України. Мов гірські річки виступили з своїх берегів, так тікала крізь гушавини Княжого Бескиду українська молодь на той бік гір, щоб разом з братами, плече в плече, груди при грудях, стояти твердим муром перед ворожою нава-

люю. Не було при кордоні українського села, з якого б не пішли десятки, а то й сотні молоді на той бік. Наче смерека біля смереки, обставила польська прикордонна сторожа всі шляхи, стежки й просмики в Карпатських борах і берегла всіх проходів. Копісти (Корпус охорони пограниччя) передягалися в цивільний або народній лемківський одяг і з усіх міст вербували собі до помочі поляків, що знали українську мову, давали їм револьвери, уповажнювали стріляти до кожного, що переходить прикордонну смугу. Не дивно, що деколи попадала частина молодих українських юнаків у польські руки та мандрувала до тюрми в Сяноці, Самборі або Турці. Це були дуже рідкі випадки. Про такий один випадок слід згадати ширше. З чисто журналістичних і тактичних оглядів проголосив редактор „Нашого Лемка” на сторінках свого часопису розпорядження польської адміністрації, що на випадок нелегального переходу через кордон відбираються громадянські права, конфіскується майно та карається судом кожного, що без дозволу перейшов кордон. І коли в саму північ перед святом св. Миколая 1937 р. польська поліція арештувала редактора „Нашого Лемка” та по переслуханні на поліційному відділі безпеки при вул. Лонцького перевезла його під ескортою до Сянока на слідство до суду, справдилося те, що редактор добре зробив, проголошуючи розпорядження про нелегальний перехід кордону на сторінках свого часопису. Ввесь український Сянік знав, що редактор, привезений зі Львова до Сянока, стоїть перед прокуратором обвинувачений про намову української молоді Лемківщини переходити до військових частин на Карпатській Україні. Приявний тоді в Сяноці мгр. прав Володимир Кліш умить зорієнтувався в ситуації, негайно повідомив у дооколичних селах людей, що поляки потягнуть багато людей на свідків, а найголовніше, потрапив як адвокат зв'язатися в тюрмі з Всч. о. Іваном Теркою, який теж був арештований і мав бути разом з більшою групою молоді, придержаною підступно на кордоні в околицях Лупків-Межелaborці польською сторожею, поставлений перед наглий суд. Мгр. Кліш повідомив про всі справи заарештованих і дав їм вказівки — не признаватися до нічого, все заперечувати й головне вдавати повну неві-

домість щодо існування будьякої військової організації за Карпатами.

Слідство в суді тривало три дні від ранку до ночі. Допитувано одного по одному арештованих, підсувано різні фіктивні листи; прокуратор кричав, ударяв кулаком об стіл, погрожував шибеницею, але молодь стояла твердим муром і жодними видумками не дала себе стероризувати. П'янів зі злости прокуратор і вечором третього дня слідства сам заломився та викрикуючи всякі нісенітничі про „ойчизну“, про „гайдамаків-січовиків“, вигнав усіх зі суду словами „заберайце сен до диябла, человек може сам зварйоваць з того всього“.

Українська молодь з Великого Вислока, Радошиць, Команчі й Дошниць, що була заарештована, під командою редактора „Нашого Лемка“ оформилася перед судом у похід та Романівською вулицею пішла з Сянока до своїх гір, щоб уже завтра знову, краще зорганізовано, піти за Карпати.

Урядовий польський часопис „Монітор“ проголошував на своїх сторінках прізвиська сотень української молоді з Лемківщини, що перейшли на Карпатську Україну. Усіх їх позбавлено польського громадянства. У прикордонних селах Лемківщини заіснували окремі зв'язкові, що їх завданням було слідити польські прикордонні стежі та перепроводжувати молодь зі Львова та з усієї західньої України на Закарпаття. Нічого не могла вдіяти подвоєна або й втриє збільшена польська прикордонна мережа. — українська молодь була в себе вдома, знала всі доріжки, стежки в лісах і знаменито була освідомлена про важливі політичні справи не лише внутрі краю, але й поза межами своєї батьківщини.

Коли порівнювати національну свідомість у населення Лемківщини в першій половині нашого півстоліття, - то з притиском треба признати, що на пальцях можна було почислити всіх тих, що знали та були добре освідомлені про національні українські справи; загаль населення Лемківщини в подавляючій більшості неграмотний, знав лише межі свого села, а хто явно признавався до українства, на того пальцем показували або й усякими призовками називали. Не було такої української здорової преси до того часу,

що знайшла б собі шлях до української - лемківської душі. Були різні спроби заговорити теплим словом до того народу, однак Лемківщина, крім повної орієнтації на русофільство, нічого не знала.

Треба було національного пробудження, національного зерна, що скільчилося б на Лемківській Землі, жило лемківським життям і вийшло з серця Лемківщини. Глибоко консервативні люди Лемківщини могли повірити лише тому, що вийшов з-поміж них, знав їх життя, орав і сіяв разом з ними батьківську ріллю, вивчав їх усяке добро й лихо, їв разом з ними їхній вівсяний оципок і повним серцем кохав свою тіснішу батьківщину. У тому велетенська моральна сила, що з'єднує та зв'язує нарід в одну цілість і дає йому міць і віру в себе. Яка слаба була вся Польща, разом з усім своїм поліційно - адміністративним апаратом, що ніякими шляхами не могла протиснутися крізь широко відкриті двері до лемківської хижі-хати. І пропагандивні заходи, щоб залляти Лемківщину повинню своїх газет, теж тільки підкріпили стихію національного пробудження Лемківщини, що об'явилося на сторінках „Нашого Лемка”, спалахнуло пламенними вогнями й збудило своїм щирим братнім жаром усю Княжу Землю Лемківщину з довговікового сну до повного національного життя.

З усмішкою погорди прийняло українське населення Лемківщини газету „Лемко”, видавану за польські гроші, редаговану проти „Нашого Лемка”, повну насмішок з усього, що українське; незрозумілим говором і всякою політичною плутаниною. Найменша українська дитина на Лемківщині знала, що ту газету розносять по селах польські поліцаї, а польський поліцай - це те саме, що „дідько”. Видавали ще поляки для всього Прикарпаття газету „Побудка”, що намовляла нарід до переходу на польську віру і до шляхетства. Відома нам подія з 1938 р., коли саме поліцаї з Яслиськ лаяв одного з найкращих і найбільш характерних господарів у селі Суровичні Поляни — „навіщо Вам якоїсь України, Ви можете бути польськими шляхтичами й на користь Польщі працювати”.

„Не хочу я вашого шляхетства, — твердо мовив наш приятель Петро Лаком'як у Полянах — воно носом мені

полізло б! А хочете, пане поліщаю, знати, хто я такий? То я не боюся сказати! Я українець, господар з діда-прадіда й князь на своєму хуторі. Твердий я, як і моя камениста рілля; впертий я, як наші гори, що сильно стоять і жодні бурі не звалють їх з основ. Не боюся я нікого, лише одного Господа Бога, бо Він мій Сотворитель і Йому хай буде вівіки найбільша хвала”.

Ми знали особисто того лемківського дуба. Петро Лакм’як — красне мужеське, глибоко різьблене лице, бистрі, сині, як неба блакит, очі, по-патріярхальному довго стрижене волосся, завжди — чи в чорній праці, чи в неділю — дбайливо викачана на тисових столах, свого виробу сорочка. Дуже милий у поведінці, з незвичайно широким світоглядом.

Такий теж патріярх був у Полянх Юрко Тарас, старий війт Юрчак, Маценко, на Гамбах Петро Гамерський, в Тарнавці старий війт Гараудз, Микола Филь, Михайло Саварна, старий дяк Микола Хом’як, Іван Гомза, в Рудавці Іван Хомко, в Одреховій Іван Палиця, Михайло Мадараш, Іван Серединський, в Боську Михайло Роман, у Вислічку Василь Бинч, Іван Гоцько, Степан Теленцьо, Іван Вавринчак, Микола Рабада, на Яслицькій Волі Степан Марин, у Команчі Іван Барна, у Боднарівці Михайло Кардашенко, Іван Лесняк, у Красній Івац Зілинський, в Яслі Яцко Босий, в Криничі Степан Скрегель, в Костевій Василь Костецький, в Чертежі старий війт Михайло Галик, Іван Кікта, Іван і Олекса Кіт, Михайло Гардий, в Сянічку Іван Музичка, в Синеві Петро Тимець, Микола Куземко, Михайло Лусик, Іван Вацлавський та багато інших в усіх оселях на Лемківщині. Ті люди значалися глибокою вірою в Українську Греко - Католицьку Церкву, шанували своїх Душпастирів, ціпили правду, гидилися злими вчинками й були духовими — хоч ніколи до того не вибираними — провідниками всіх своїх побратимів і односельчан. Завдяки таким патріярхам Лемківщина була духово й фізично в повному здоров’ю, сильна, кріпка й завжди молода та неподатлива, мов той твердий Бескид, що в його підніжжі стояли українські оселі Лемківщини.

**

Ту глибоку віру, крицеві характери українця-лемка від

сторіч плекали українські Душпастирі — Сини великі тої Землі, а в наших днях українські Душпастирі не лише з Перемиської Дієцезії, але з усієї Львівської Метрополії. До передових апостолів Христової Правди в першу чергу зачисляємо Великих Синів Лемківщини, а саме Львівського Митрополита Симбратовича, Високопресвященного Кир Йосафата Коциловського, Перемиського, Самбірського й Сяніцького Єпископа, що згинув мученичою смертю з польських рук по другій світовій війні; знаменитого психолога народньої душі, провідника-патріярха, поверх 50-літнього Декана Романівсько - Ясельчанського деканату, сл. п. о. Антона Бескида (нашого Діда по Матері), який у часі першої світової війни сам обслуговував усі українські парохії від Коросна — Романова — Яслиськ аж по Лупків, будучи все своє трудолюбиве життя (помер 1927 р., маючи 93 роки й 75 ліг ревної душпастирської праці) парохом на Лемківщині — останніх 50 літ у Тарнавці біля Романова — виховав три покоління чесних, працьовитих та вірних дітей Української Католицької Церкви в своїй та дооколичних парохіях. Якою славою тішився Покійний, хай послужать на те слова одного старенького господаря-лемка, коли він (Василь Храпцьо), прощаючи над гробом Покійного, сказав до тисячної громади, що прийшла з усієї Лемківщини віддати останню прислугу своєму Землякові-Душпастиреві, такі слова:

„Мали ми Духовного Вітця, але вже не лише не будемо мати такого, одначе й нашими дорогами такий не поїде”.

Василь Храпцьо кинув грудку землі на домовону свого Душпастиря та плакав ревними сльозами, як за рідним батьком.

Душпастир о. Бескид брав участь разом з Олександровичем у Синодах 1892 і 1898 рр., визначався глибоким умом, красною бесідою. Зажди ввічливий, дуже любив розмовляти з малими дітьми, засновував школи й піклувався молоддю на Лемківщині, щоб не винародовлювалася, не йшла на службу до чужинців, і вчив молодь кохати свою зелену Батьківщину. Високого росту, кремезної будови, з глибокими синіми очима, дуже гарно завжди по-священничому одягнений, — був дійсно приміром усіх зовнішніх і внутріш

ніх прикмет. Ласкавий для кожного, дуже цінував людей за правду, гордий був з того, що сам лемко й тому всім жаром свого серця працював над духовим життям своїх менших братів. Споріднений був з багатьма священичими родами й сам вивів у священиків багатьох лемківських синів. Прекрасно говорив усіми європейськими мовами та був заприсяженим перекладчиком німецько - мадярських документів. Це була справжня людина, з усіми добрими й шляхетними людськими прикметами. До 93-го року свого трудолюбивого життя стояв при св. Престолі та голосив хвалу Богові.



Прекрасним духовим виховником народу на Лемківщині був катехит о. Василь Кункевич (катехитував у Дрогобичі), пізніше був парохом у Сянічку й по смерті о. А. Бескида став парохом у Тарнавці над Вислоком. Ця людина, завжди з м'якою усмішкою, гарного росту, з пливкою мовою й дуже милозвучний співець, уміла притягати до себе нарід і виховувати його згідно з Божими законами. При тому добрий знавець української літератури, о. Кункевич мав легкий підхід до молоді й за його вказівками націоналізаційна стихія на Лемківщині палахкотіла рясним полум'ям; відроджувалися українські оселі на Лемківщині; замість до корчем люди йшли до своїх читалень, організували кооперативи, молочарні, райфайзенки, рільні й городничі школи, дитячі садки та вчилися ремесла. Добрі сіячі сіяли золоте зерно в душах народу й те зерно видавало золотий плід.

Багатьох було незвичайно ідейних Душпластирів на Княжому Бескиді: вони виплекали могутню моральну силу в народі й ця сила дала лемкам гордість стояти твердо на сторожі найдалших меж на заході української землі.

Мов рідний батько піклувався кожною людиною о. В. Смолинський у Криниччині; добрий Пастир і м'яке було його завжди слово. Непересічно інтелігентний зумів завжди знайти вихід серед деколи найбільше неоприятливих умовин; спокійний, але рішучий та твердий, як ця земля камениста на Лемківщині й люди сильні, бо змалку голо-

дом . всякими невгодами гартовані. Гостинність, висока любов до ближнього, завжди помічна добряча рука й справедливий — оце Душпастир о. Смолинський.

Не менше добрим виховником народу був о. І. Ключас у Бернарівці над Вислоком. Він, крім повної посвяти духовної праці, широко був відомий як просвітянський діяч; любитель доброї виховної книжки мав задушевне бажання, щоб кожна дитина, в кожній хаті якнайширше цікавилася виховною мудрістю в книжках і читальні та просвітянські гуртки густою мережею вкрили всі українські оселі на Лемківському Бескиді.

Таким теж був о. Орест Калужняцький в Іздебках побіч Березова; він своїми глибокозмістовними проповідями зберіг Березівщину перед повною денационалізацією; дуже тактовний, милий в поведінці мав прикмету притягати до себе людей, вчити їх та майже монашим своїм життям світити правді й всякому добру.

З найбільшою любов'ю до душпастирської - народної праці підходив наш приятель, о. катехит Микола Головач. Це була людина безмежної енергії, завжди весела, дуже практична в житті та за все працююча. Дві школи в своєму селі, в Боську над Вислоком, у обох Воробликах (Шляхотський і Королівський), середня школа в Коросні, в Романові, Іваничі — на те треба було мати залізне здоров'я, витривалість і повне посвяти себевідречення, щоб на час бути в школі; майже від світанку до ночі з поїзду на поїзд, з фіри на фіру.

Не легке було завдання — бути катехитом у тих часах і стояти при Пристолі, виховувати шкільну молодь, вчити християнських правд великих, організувати хори, — сам же о. Головач співав чудовим баритоном (бувало, коли Він співав на Кальварії своїм милим, але голосним мов найкращий дзвін, баритоном, милями лунали слова св. Хвали Божої і люди німіли, слухаючи на далеку віддаль кожне слово, якби сами стояли поблизу престолу). Знаменитий організатор аматорських гуртків, сам учив молодь їх ролі, співу та поведінки на сцені, а коли треба було, сам грав важчу роль, характеризував інших ї позамітати для прикладу хату — не соромився.

Точний був як найкращий годинник, дбайливий, але, коли треба було суворий та справедливий. Не лише церква й школа, але кожна хата — багатого чи бідного — це постійна журба трудолюбимого о. Катехита. Він не минув ані одної людини на вулиці, на обійстю та при праці в полі, щоб не поздоровити її, поговорити, порадити та, як треба було, підбадьорити й розвеселити. За цю велику свою любов до української дитини, до українського народу на Лемківщині заплатив о. Катехит Микола Головач життям; упав як хоробрий воїн на фронті, від кулі польських боївкарів, які скритовбивчо вистрілом з кріса замордували цього Великого Сіяча на Лемківській землі. Це був 1944 рік і пізніє літо; вертаючися, як звичайно, поїздом з своїх поїздок по українських школах — о. Катехит Головач зійшов з поїзду в Боську та пройшовши залізничним мостом, скрутив направо, щоб за кілька хвилин бути в своїй хатині, яку побудував для себе над берегом Вислока на тому боці ріки до Заршина, нічого не сподіваючися — бо нікому ніколи не вчинив найменшої кривди, — хруснув стріл і важко ранений о. Катехит Головач звалився коміть головою до рову — при тому польські опришки далі стріляли з крісів, щоб ніхто не важився рятувати важко раненої людини. Рано - раненько збіглися люди та о. Катехит не був уже між живими.

Упав вояк на стійці, відійшов на вічність Великий Учитель Лемківщини й мученича кров, що жарміну кроплями просякла в цю Бескидську землю, сторічч'ями буде нагадувати Того Мученика й з тої крові зродиться нове зерно та з того зерна повстане нове життя — свободне, вільне життя, бо воно освячене кров'ю Мучеників.

Золотими буквами записане ім'я о. Катехита Миколи Головача в історії Лемківщини, бо Він життя своє поклав на жертівнику за нарід свій і менших своїх братів на княжій Лемківщині.

Наче до рідного батька приходили люди до свого о. пароха Івана Гринишина, що довгі літа душпастирював у Суровичніх Полянах, біля Яслиськ. Ця високої культури людина мала м'яке серце й з притиском треба підкреслити, що це був Душпастир у повному того слова значенні. „Нон

проптер езум, сед проптер Езум". Нести духову поміч, пік-
луватися кожною людиною, жити його терпінням і радістю
відтятий сторіками від культурного світу, адже лише раз у
тижні заходив листоноша до села, і коли треба було їхати
до залізниці в Боську або в Заршині, десятки разів слід бу-
ло бродом проїжджати ріку Вислік, — це була перша лю-
дина в цій горами й лісами закутаній частині Лемківщини,
що крім духового корму потрапила вивчати малих і вели-
ких письма, вказати шлях до національної свідомости; ви-
вчати людей кращих способів господарювання, пасічниц-
тва, плекання тварин і городництва. Тепле було кожне сло-
во о. Івана Гринишина; воно лягало й вглиблювалося в сер-
ці народу та давало міць народнім рукам змагатися з жорс-
токою природою, з усякими небезпеками від частої повені
та держало те рішуче на Божому законі освячене слово
Душпастиря в моральному здоров'ї нарід і тим самим у
всіх справжніх чеснотах. О. Іван Гринишин був особистим
приятелем нашого Владики в Перемишлі, Ексселенції Кир
Йосафата Коциловського й міг дуже легко перенестися на
крайцу парохію, але любов до своєї душпастирської праці,
любов до народу давала тій праведній людині силу разом
з своїми вірними нести святий хрест — коли більший, коли
легший. Потратити терпіти зуміють тільки великі й правед-
ні люди й таким був о. Іван Гринишин, зять о. Антона Бес-
кида з Тарнавки.

— Хай буде свята Божа воля, а ми всі твердо працюй-
мо та розуму до добра вживаймо, тоді все буде гаразд, —
бувало, коли прийшли статочні лемки господарі й бідька-
лися над своєю долею, тоді о. Гринишин мовив до них:

— Діти мої, як Господь з нами, волосок нам не впаде
з голови. — Стояли повагою біля свого Душпастиря: пат-
ріярх Петро Лаком'як, Тиньо Іван, Пакіш Іван, Симтик Дмит-
ро, Ваврик Юрко та інші, і очі їх ясніли з радости, що ма-
ють такого Батька Духовного. Адже ж раз добром налите
серце, воно вовік не прохолоне.

Не вірмо тому, що неволя, чужа влада, займанщина
найсуворіша комунарська „дисципліна" знищить віками
гартоване в добрі народу серце. Ми мали нагоду вже тут на
канадійському суходолі говорити з людиною з Лемківщи-

ни, яка малим хлопчиною приїхала до Канади; це старик уже сьогодні, наш приятель з Біренфорду, уродженць Лемківщини Михайло Мадараш, що переломила вже сьомий хрестик свого життя, але такий праведний в способі життя, в праці, в поведінці правильний, чесний та від других чесноти вимагаючий. Коли ж ми в довшій розмові питали його, чим спосіб його життя та вся його поведінка вказує на таку своєрідну правильність і нічим незіпсовану правду.

— Е, — мовить Мадараш — нема чому дивуватися: виховали мене в доброму, все життя йшов я з добром і таким до гробу зійду. Наша церква все мені дала, що треба людині на далекій життєвій мандрівці. —

І наші люди з гір, що їх повиганяли з рідних сіл, розвезли світами, порозлучували один від одного, в ярмо загнали, — вони ніколи не пропадуть. Добре завжди буде держатися доброго, а що зле — відколеться та з вітрами покоїтись і пропаде; лихе має кінець, а добро, що від Бога, ніколи не гине.

**

У сусідньому селі, за горою від Полян, у Шклярях душпастирював о. Ярослав Щирба. Молода людина, повна посвяти, горів любов'ю до своєї богоугодної праці, мов один з перших Апостолів, що на світанку християнської ери несли божеську Правду на своїх прапорах і йшли проповідувати Христові слова, — о. Ярослав, палкий бесідник, опікун бідних і немічних, теж віддав своє життя на наш нарід на Лемківщині, бо польські опришки стрілом крізь вікно вгасили свічку його трудолюбивого життя. Прошила польська куля серце людини, що з покликання вдягнула на себе священичі ризи, аби нарід вести до вершин і пізнання людського призначення. Як місіонар, що йшов у глухі закутки, з хрестом у руках, улав смертельно ранений о. Ярослав Щирба на службі за Христову Правду. Але він житиме вічно в душах тих, що засіяв золоті зерна в їх серці; в праці на Христовому винограднику.

**

Таким місіонарем щоденної муравлиної праці, мов крапля за краплею, що тверду колує скелю, був о. В. Куцериб у Синеві над Вислоком. Він ішов повільною ходою,

але з твердо наміченою ціллю до народньої гущі. Терпеливий, понад міру вибачливий, сам аскет, останній сотик і кусок хліба бідному подарував; тактовний й до крайніх меж з собою впорядкований, був світилом добра, ладу й любови до ближнього; справжній учитель і духовник народу. А колулати народню гущу потрапить лише той, хто вийшов з народу, відрікся „отца й матки та пішов повинність свою ісправляти”.

Важка була праця Душпастиря на Лемківщині не лише з огляду на окремішність тієї країни в способі життя, в самому говорі, та в першу чергу в глибокому консерватизмі лемків. Ті люди не легко відчиняли ворота до своїх хат і тим більше важко було пізнати їх душу та вглибитися в їх серце. Довго думав, приглядався та призадумувався з терпеливою й питоменною собі видержливістю лемко кожному, що новий приходив у цю країну. Але коли він спізнав, що людина варта пошани, щира, добра й за нарід заступається, — таку людину лемко всією душею кохав, цінував і в безвістя за нею пішов би, якби треба було. Лемко не любив чванькуватости, а вже до останнього гидився брехнею, фальшом і облудою. Правда, хоч яка вона була б терпка, але хай буде правдою; таке любе й побожному, бо зв'язане з чесним життям, а чеснота — це дар від Бога.

А очі — це найкраще дзеркало душі. І в цих очах лемко завжди шукав правди.

Треба ще коротко сказати, що найважчою карою називано, коли з тамтого боку Сяну перенесено людину працювати на Лемківщину. Це подекуди оправдане важкими в Лемківських горах природними обставинами, далекою дорогою до залізниць, довгою зимою та кволими господарськими відносинами. Але були люди на Лемківщині, що поверх сто років прожили та ні за що не проміняли б своїх убогих гір; були теж і такі, що втікали з гір, але вони не були тут роджені й не мали в своїй крові тяготіння до цього гірського світу.

Пригадуємо собі, наче це вчора було: 1926 рік і кінець квітня. В дебрах ще сніг лежав і діти могли санкуватися. Але на узбіччях ріллі вже стелилися до весни й тепло було, не віяв уже вітер від Гудівок, ані з Дуклянського просямику.

Перемиська Консисторія прислала до Тарнавки до поміччї старенькому о. Деканові Антонові Бескидові сотрудника о. Андрія Злупка. Великдень зближався, три церкви були при парохії та й два присілки, а кожна людина хоче перед святими Празниками Христового Воскресіння висповідатися, запричащатися і далі з Богом вікувати.

З першого дня приклав свої руки до праці молодий тоді о. Андрій. Військова людина, що перейшла бойові хрищення в боротьбі з наїздниками; зразу поляки, а потім бої з большевиками, важко ранений у праву руку — хоч перші дні священичої праці для о. Андрія — то люди з першої днини побачили щирю душу й ревного Душпастиря. А коли на Воскресіння заспівав хор у церкві (вивчений молодим, енергійним о. Духовним), люди всю Велику Хвалу Божу тривали навколішках, бо не чули ще такого на чотири голоси „Христос Воскрес із мертвих”.

День за днем у праці о. Андрій, у важливіших справах за порадою до свого старенького о. Декана; разом обмірковуючи, одобрюючи та далі між людей. Перша в історії тієї округи кредитова кооператива „Надія” в селі Вислічок; у своїй хаті своя правда; навіть важко запрацьований гріш нести в чужі кишені. І біля кооперативи Читальня „Просвіти”. В селі Завоях над Вислоком перша в історії гір Рідна Школа й перший українець учителем. Хори, аматорські гуртки, сільсько - господарські лекції й наряд стомилевою ходою здоганяв занедбане чи втрачене своє на своїй власній рідній землі.

Мов син з батьком ішли вдвох до дерев'яної церківці, що стояла в тіні столітніх модеревів — старенький сивоволосий, але кремезний ще та дужий о. Декан Антін Бескид і рука в руку — молодий о. Андрій Злупко; хоч він син чорнозему, але Лемківські гори злюбив собі та знайшов де можна широко розгорнути свої крила.

— Отче Декане, — мовив молодий Душпастир до сідоволосого, що своїм здоровим старечим виглядом подібний був до св. Апостола Петра — це легко мені було б повірити, що люди в горах такі напричуд добрі й дають собою кермувати.

— Отче Андрею, — з милою усмішкою відповідає доб-

рий старичок — вони родяться вже такими, а наші слова втверджують їх у поступі до росту.

— Як це розуміти? — перебив швидко о. Андрій.

— Зовсім просто. Ми, душпастирі, в першу чергу зобов'язані світити правдою; наше все життя з народом і для народу. Від найдрібнішої, на перший погляд може й мало-важливої речі до найглибших наших завдань ми маємо себе контролювати; наче ми завжди іспит здаємо й з нашого кожного слова й з кожного діла. Кожен наш крок мусить бути достойний священика.

— Безперечно, це дуже важливе, — мовив о. Андрій.

— Люди нас хочуть бачити іншими в усім від себе. Не лише нашим зовнішнім виглядом, але й духове наше мусить бути скристалізоване, ціпке, ніколи й нічим не сплямлене. При тому батьківське, щире, справедливе та однокою міркою для вбогого, немічного, хворого й дужого, — зупинився на хвилину старичок, і по хвилині тихо докинув: — Ми ведемо людей до Бога.

Таких Духовних Провідників мала Лемківщина й тому золоті зерна Сівачів не падали ані на камінь, ані в борозну, лише в серце народу.

Наш великий приятель, бо нас лучила спільна довголітня праця на Лемківщині, о. Андрій Злупко побудував у Гладишеві величаву церкву; любив нарід і сторицею вдячні були йому вірні. Сам високого росту, дуже гарне лице, сині очі, з кожного руху пізнати було, що це колишній старшина-військовик — душпастир.

Ми вдвох з о. Андрієм провели багато годин на розмові. Бувало, я орю ріллю за ліском на стаях; ідемо разом від межі до межі; говоримо, оповідаємо, один одного випитуємо; так і довгий день та ми вдвох ще в кімнаті на приходстві раду завели й місяць уже станув над хрестом на Полавській горі та нашим розмовам кінця нема.

Раненько мені знову з плугом на ріллю, а о. Андрій до церквіці. Чую перше дзвонення — це половина Хвали Божої. І ще не встигли мої вороні двічі обернути колісницею від межі до межі, а вже дяк Микола Хом'як веде свої корівки на межу та здалека кивком руки бажає мені: „Дай Боже щастя в праці!“ За хвилину і мій приятель о. Андрій біля

мене та йдемо, скиба за скибою орючи ріллю й мов той, що шукав мерехтливого дзеркальця, ми далі один одному дивлячися в очі, шукаємо скарбів, що на дні людської душі.

Не знаю, чи мій приятель о. Андрій Злупко сьогодні ще між живими, але одне знаю, що багатьох я мав добрих друзів на моїх довгих життєвих мандрах, однаке другого такого щирого під кожним оглядом — підкреслюю: під кожним оглядом — приятеля ледве чи мені ще доведеться зустрінути. Це була людина, поминаючи високу освіту, широке знання, колосально тактовна: одного відруху не міг я в того мого приятеля підхопити, що міг би насувати мені будьякі сумніви; деколи я думав, що мій приятель о. Андрій, перебуваючи на довгих розмовах з моїм Дідом, о. Антоном Бескидом, встиг скорою ходою перебрати, наче в спадщині — молодший священик від майже столітнього священика — весь його життєвий досвід.

— Бо добра людина добрій людині може передати незміримі скарби.

**

З глибокою пошаною відносилися міщани до свого о. пароха В. Константиновича в Сяноці. Його цінили не лише свої, але й чужі. Це була людина високої культури, незвичайно енергійна, тверда й у праці незломна. З усіх усюдів ішов шалений наступ на українські душі; княже місто Сянік з княжим замком над берегом Срібнолентого на високій горі, були сіллю в оці поляків і вони за всяку ціну хотіли винищити все, що тут звалось та признавалось до українства. З історії відомо, що Сянік мав у давнині п'ять українських католицьких церков; багате місто з важливим переходовим центром до Перемишля і на південь на вузлах з Закарпатською землею України; XVII сторіччя — багаті українські міщани, вся торгівля була в їх руках і по садник міста М. Ладижинський теж українець.

**

У місті Сяноці існувала широковідома й славна із своїх професорів гімназія, основана під кінець 19-го століття. За австрійських часів першим предметом була тут німецька

мова, як одна з головних під тодішню пору європейських мов. Знамениті професори зі своїми студіями на віденських університетах учили молодь німецької літератури, кладучи окрему увагу на класиків — Гете, Шіллер, Лесінг, тому твори тих великих письменників віддзеркалювали крапці сторінку людства й про те професорам головнo йшлося. По біч німецької мови з окремою прихватою ставилися професори до грецької та латинської мов. Спеціалістом від тих мов був д-р Михайло Ладижинський (якого слабші учні звали „Люньо” — в скороченні від Михалюньо). Той педагог, якому не було рівного як у латині, так і в греці, мав чудовий дар передавати своїм учням свої лекції; дуже любив пильних і нагороджував їх потайки в той спосіб, що прямо боровся з своїми колегами, професорами від інших предметів, за добрі ноти для своїх дбайливих „філологів”. Коли той добряга входив до шкільної залі, всі учні вставали в лавках і голосним „гу-гу” вітали свого „бельфра”. Переглянувши каталог, ішов професор Ладижинський на середину залі та „підчив” учнів з граматики. Всякі „аористи”, де „ціркумфлекс” і коли „акутус” паде на слово. Коли він читав нову лекцію та скандував Одиссею, ми слухали з запертим віддихом: оце ж грецькі боги на Олімпі, оце Олена біжить кладкою з корабля, далі бряжчить зброя, чути плач, або сміх... Ми „підкували” кілька сторінок наперед, а була нас майже повних вісім років навчання в гімназії — трійка „форшусів”, що рік-у-рік ішли з преки й латини з відзначенням (дуже гарний хлопчина Ксавер Рамер, син місцевого лікаря, Славко Сікержинський, син місцевого гр.-кат. священика, і автор цих рядків). Вивчивши наперед кілька розділів греки або латини, ми присікалися до нашого професора та давай гнати його в кут. Це давало нам велику повагу перед нашими друзями й сам професор „тремтів” перед нами. Той великий педагог пережив золотий ювілей на своїй праці. А любив він теж дуже філософію та астрономію, був сам дуже багатий, у чудовому овочевому городі над Сяном мав домок і на даху (що його легко було пересунути) стояла астрономічна люпа. Десь у 1917 р. мало бути велике затьміння місяця, то ми вдвох з Славком Сікержинським піймали до мішка чорного кота, вилізли на дах астро

номічної хатки, відкрутили сочку в далековиді, всадили до середини kota та знову закрили сочкою отвір. „Палив” добряга професор може вперше на своєму професорському віку так завзято й писав „двійки” одну по одній. Вся наша кляса „зрила” з греки. І ще до того перед самою конференцією. Страх упав на нас усіх, ще декого „вивалять” з гімназії... Що ж далі сталося? По годині греки всі стероризовані сидимо в лавках, наш професор швидко вдягнув своє пальто, книжки згорнув під паху та без слова вибіг на коридор. За хвилину тихенько відчинилися двері до нашої залі та мов ширококрила птаха, залопотівши листками, на середину залі впав записник з „двійками”. Ми аж охнули, що сталося, вибігли на коридор і сліду не було, де подівся наш приятель-професор. Суворий він був, але добрий, як найкращий батько й не знав різниці між „панськими” й селянськими дітьми. — Книжка, щоб аж мозок тріщав, і так довго вчися, хоч очі лізуть накупу, аж „викуеш” на бляшку. Життя довге, складне, а розуму найбільше кожному треба. Коли ми ходили в делегації до pana професора за деяким слабшим учнем, — завжди з успіхом і то не лише з свого предмету, але й за інших професорів. Хоч д-р Ладизинський зачислявав себе до „старорусинів”, крізь пальці дивився, коли ми під проводом тоді „осьмака” Євгена Ганківського (родом з Теремчі біля Сянока, дуже талановита людина, пильна в науці, щирий друг, високий ростом, красне мов у панянки лице, глибокі але дещо сумом навіяні очі — це пізніший лікар у Коломиї, зять Великої Української Громадської Діячки, Сенаторки Олени Кисілевської) відбували наші тайні сходини. Тож хоч професор Ладизинський добре знав про ті наші тайні сходини в хаті Греха, у панства Голейків, чи на вільному повітрі, що ми вчимося потайки української історії, літератури та читаємо патріотичні українські книжки, — вдавав, що про ніщо не знає, але чиясь рука підсувала в дорогих обгортках найкращі твори українських письменників під наші двері. Та ми довго були б нічого не знали, якби не сам добряга професор, будучи вже на емеритурі, не показав нам своєї бібліотеки з найкращими писаннями з нашої історії. Він клопотався про кожного учня, задалегідь підглядав у нього талант і напроваджу-

вав, муди кому йти по матурі на університетські студії. При тому теж потайки, мов меценат, слав своїм колишнім учням стипендії або прямо слав гроші батькам учнів, подаючи не- свою адресу. Золоте серце було в тієї благородної людини; м'яке на людську нужду й вибачливе на найбільші прогріхи молоді. А часи були тоді бурхливі — перша світова війна, голод у Сяноці, недостача шкільних книжок, недостача взуття й одягу. Але наш добродій і тут знаходив ключку й рука- ми св. Миколая зсипав під двері своїх учнів обильні дарунки та напоминав суворо „чужого навчатися і свого не цурати- ся”.

З розвалом Австрії — в Сяніцькій гімназії завели поль-ську мову як викладову. Деякі українці-учні перейшли до української гімназії в Перемишлі, деякі пішли до Українсько-го Війська та боролися за Рідний Край. Важкі настали дні для української молоді в Сяніцькій гімназії. Польські про-фесори, великі шовіністи, шиканували учнів за їх національ-ні почування та переслідували їх жорстоко. У цьому аж пе-реходив себе професор польської літератури Огоновський, німецької мови Войтунь, і греки Августинський. Вони до безтями гнобили українців-гімназистів і за одне слівце „па-лили”, байдуже, що неслухно й не по-педагогічному.

Цілющим бальзамом був для нас, гімназистів, приїзд до Сянока нашого любого Отця Катехита Д-ра Петра Вер-гуна, який згуртував біля себе всю українську молодь і ми вже не боялися, що за читання Шевченкового „Кобзаря” „вилетимо” з гімназії. Наче зі справжньої духової неволі вивів нас на світло денне наш Отець Катехит. Ми дихнули повними грудьми та й з доброю книжкою в неділю йшли на поблиські села, бо таке завдання на нас поклав наш Про-відник тайного Студентського Гуртка Євген Ганківський. І село радо нас з книжкою привітало та ми росли в очах на-роду, мужніли, і нарід тішився, що його праця не паде в чуже болото.

Щаслива була Сяніцька гімназія, що мала такого освіт-нього діяча, оборонця української молоді в особі о. д-ра Петра Вергуна. Високий, з веселою усмішкою, малинові губи, сині мов у янгола очі, мав Отець Катехит дуже милий,

теплий голос і потрапив так мовити до своєї молоді, що кожне слово лягало глибоко в серці й назавжди осталося живим.

Другим катехитом був о. д-р Роман Решетило (пізніший Ректор Духовної Семинарії в Перемишлі). Ця людина спокійної вдачі, середнього росту, педант під кожним оглядом — вір педагога, що в нього все на боці, а перше між першими катехизм, святе Письмо, аскетика, глибока філософія, глибока віра й при всьому покора. Справедливий, твердий, зрівноважений, розумом підходив до своїх учнів о. Катехит і був вибачливий на молодечі провини. Окремо й дбайливо піклувався в школі й поза школою тими своїми учнями, в яких добачував покликання до священничого стану. Сам студіював у Римі, знав світ і ставив великі вимоги до того, хто йшов його слідами.

„Найкраща, — мовив наш Отець Катехит, — але найбільш відповідальна служба з народом для Божої слави. Тут воріття нема жадного. Наполеглива праця до скону”.

Великим тактом і товарииськістю визначався ревний Душпастир о. В. Ардан, що працював у селі Ждиня коло Горлиць. Церква в селі була під Покровом Пречистої Діви, збудована в 1795 р. Любили люди свого Духовного Отця, що на всі їх клопоти завжди знаходив раду; цінили його за добре серце й тому милою була важка праця для о. Ардана. Ішов у неділю нарід до церкви та по Богослужбі громадою плили люди на приходство, щоб інше далі бути в приязності свого Пастиря. Деколи до пізньої ночі велася оживлена дискусія над усякими щоденними й загальними питаннями. За добре серце Душпастиря платив нарід усім своїм добром і радів з духової опіки.

На княжому замку замазали поляки всі сліди з княжих часів і назвали замок ім'ям свого короля Яна Казимира та королеви Ядвиги. Церкви побурили й до наших часів осталося тільки одна церква Пресвятої Богородиці, збудована 1774 р.

Завдяки наполегливій праці як Душпастиря, так і доброго суспільного діяча о. Каноніка Константиновича Сянік видержав напір поляків і не лише в гімназії, але й в усіх народніх школах українська дітвора вчилася релігії та українського в своїй рідній мові. Слід зрозуміти, що люди

люблять завжди такого, який відважно ставить своє чоло перед небезпекою; тож і в Сяноці, завдяки твердій поставі Душпастиря і в одній особі громадянина о. Каноніка Константиновича, перед яким мусів уступити деколи й сам староста, розвивалося українське релігійне й національне життя. Філія „Просвіти”, Рідна Школа, Народна Торгівля та різні культурно - освітні курси — під духовим патронатом свого Душпастиря. Сам о. Канонік був високого росту, милий у поведінці, говорив гарною літературною мовою та любив шкільну молодь; дуже часто помагав гімназістам матеріально й майже ніхто не знав, що о. Константинович великі жертви складав на фонд убогих і на вдови та сироти по священниках. У своєму ході стрункий, як найкращий старшина, гарне мужеське лице, спокійні очі та мила усмішка на лиці. Елегантно по-священничому завжди одягнений, педант у хаті й чистота в церкві. Він виголошував короткі, але дуже змістовні проповіді, його гордощами був академічний хор під орудою Подолинського.

Великою постаттю, що глибоко вирізьбила характер української шкільної молоді в Сяніцькій гімназії, був о. професор Петро Голинський. Ця людина, дуже милого зверхнього вигляду, мала дар з першого слова полонити душі молоді та передавати свої лекції катехизму не в догматичний спосіб, лише на життєвих прикладах, багатих у досвіді з історії Церкви й усього людства. Підхід о. професора Голинського до молоді був батьківський, учні дорожили кожним словом свого доброго виховника й оставалися на все своє життя влячними за моральний вклад у молоде серце від свого професора. Кожна чергова година науки релігії була для учнів справжнім багатим духовим лиром, що розкривав перед очима молоді тайни існування та сполуки душею людини з Сотворителем. Ми бачили на своїй життєвій мандрівці багатьох, що не одержали в школі належного духового корму та або йшли без спротиву за своїм інстинктом, ставали безхребетними, або й зрадниками свого народу. Вони не мали морального хребта, бо їхні батьки не були всімі їм самі того дати, і школа, в якій діти тих батьків училися, крізь пальці гляділа на основи морального росту своїх учнів.

Але того не було з учнями о. професора Голинського; про те буде далі. До повнішої характеристики того Духового Вчителя молоді треба додати, що сам о. професор, крім усіх фізичних прикмет гарної та повного здоров'я людини, визначався пливкою, зв'язкою вимовою, говорив найкращою літературною мовою, завжди всміхнений та веселий, хоч і він мав не один свій важкий життєвий хрест. Любив молодь, жив життям молоді та завжди глибоко сам підготовлявся до кожної лекції релігії. Знав прекрасно душу молоді, студіював дбайливо все, що до росту духового потенціалу людини та сам глибокий філософ — потрапив віднайти раду, щоб завчасу передати глибокі вказівки й батьківські припіднення своїм учням.

Ми, учні, залюбки слухали ті добрі ради, наче в найкраще дзеркало дивилися в свого Отця Професора та росли в тій постанові й самим бути не сірими приземками, але морально цінними, скоординованими в думках, у праці та навіть на самоті так поводитися, наче ми перед лицем найбільшого князя. — Володіти своїми пристрастями, вміти себе вести та наслідувати від добрих усе добре.

Бути витривалими, стійкими, послідовними та раз почате діло завжди довести до кінця.

— Держатися батьківської віри, хоч би життя прийшлося віддати за Святу нашу Церкву.

**

Сьогодні з перспективи далеко минулих літ, можемо з найяснішою свідомістю підкреслити великі заслуги нашого Великого Виховника, Отця Професора Петра Голинського, за його наполегливу, послідовну та батьківську духову працю над оформленням душі молоді Лемківщини; адже з-під рук того Вчителя вийшли:

о. Орест Венгринович (один з найкращих наших шкільних друзів з Сяніцької гімназії), якому поляки голову відрубали при святому Престолі, коли той Богоугодник правив Хвалу Божу; вбили його найстаршого сина Олександра та разом з батьком кинули в горіючу стодолу;

о. Степан Ядловський (теж наш друг з Сяніцької гімназії), з дитинства покликаний до духовного стану, син бідних лемків у Шклярях біля Яслиськ, пізніший про-

фесор Богословії в Духовній Семінарії в Перемишлі, автор знаменитого Шематизму з короткою історією кожного села на Лемківщині;

о. Іван К і т, теж син лемків з Чертежа біля Сянока, великий організатор майже сполячених осель у Ряшівщині; ішов, як апостол, від хати до хати та проповідував св. віру батьків наших;

о. Володимир С е м б р а т о в и ч, ревний душпастир і теж син Лемківщини;

о. Василь Д я к, проповідник і опікун хворих та вбогих;

о. Омелян Ш у р г о т, син народнього вчителя в Чертежі біля Сянока, бесідник, аскет, філософ;

о. Микола Д е н ь к о, син убогих лемків у Боську коло Романова, студіював теологію в Римі та був особистим сповідником Преосвященного Кир Йосифата Коциловського, з яким ділив долю до останку; (з прикрістю мусимо додати, що не маємо ніяких джерел, ані записок про багатьох інших наших друзів з Сяницької гімназії та не можемо подати повної картини тих усіх учнів Отця Професора Петра Голинського, які висвятилися на священників). Одначе й вище наведені прізвища Духовних Отців, що життя своє віддали за свій нарід, указують про ту незглибиму моральну силу, яка велить стояти людині з народом „за овци своя” — а ту силу черпали вони: о. Венгринович, о. Денько, о. Шургот та інші, при тому й ми всі, що пішли на інші праці, — з глибокої духової криниці нашого незабутнього Отця Катехита Петра Голинського, сьогодні Апостольського Візитатора на Західню Европу, з осідком у Мюнхені, Баварія.

— Коли ті наші слова дійдуть до Вас, Дорогий Наш Отче Професоре, Ваша Евсцеленціє, ми сплачуємо Вам скромною лентою той великий довг добрих дітей до найкращого свого Вчителя.

— Нашими устами передаємо Вам глибоку синівську подяку за ті золоті зерна Божої Правди, що лягли в наші серця та одним веліли кров'ю своєю освятити вбогу Лемківську Ниву, а другим мандрувати в далекі країни та нести в душі Живого Бога й на кожному кроці кланятися перед Маєстатом Його Всемогучости. Хай Господь благословить далі кожне Ваше діло та доведе Вас до берегів Святоюрської Святині.

Пишемо в цій книжечці коротко про діяльність наших Духовних Отців на Лемківщині не тому, щоб їх славити бо священникові слави не треба, священнича слава вже в тому, що людина достойна бути священником, — лише на те щоб указати, яку велетенську, деколи надлюдську, роботу виконали ті Христові воїни серед найдалі закутаних гірських осель і дали народові міць життя, хрустальний характер і пламенне серце йти мужньо в найважчі кайдани мілітарною з повною воєнною зброєю силою на безборонних, мирних, вигнаних з рідних прабатьківських хат — про що окремо зуде писати історія народобивства українців на Лемківщині, — такої сили ніхто не міг дати іншим нашому народові на Лемківщині, тільки Великі Духовні Отці, що їм же нема числа: о. Ардан В. у Ждині, о. М. Шуфлят, о. С. Менцінський у Новосільцях-Гниєвош, о. М. Ференц у Лялині, о. Савчук у Полонній, о. Юліян Сембратович у Волі Міховій, о. Роман Стародуб у Полавах, о. Р. Кміцикевич у Суровиці — Дарів — Мошанець, о. Кузьма в Н. Санчі, о. Ст. Кузьмак у Гічви, о. В. Полянський у Чертежі, о. В. Ясеницький в Одреховій, о. Я. Мекелита в Сянічку, о. М. Цегелик у Загутині, о. М. Вареха на Волі, о. В. Смолинський у Росточі Великій — Мацина — Лелюхів — уся Криниччина, о. В. Вахвянин у Дальовій, о. В. Фуглевич у Корлику, о. І. Саломон у Вороблику, о. І. Прислопський, о. А. Андрейчик, о. П. Весоловський, о. Карло Сальо, о. П. Давсир, о. І. Мерена, о. Степан Тарнович (наш сл. п. Батько) о. В. Калинович, о. О. Юрчакевич, о. М. Юрчакевич, о. М. Бурмиц, о. А. Боднар, о. М. Величко, о. М. Несторовський, о. В. Пинило, о. В. Яхимович, о. В. Дуркет, о. В. Черлунчикевич та багато інших Сіячів, які золотим плугом орали бідну, але правдну лемківську ниву, та повними пригородами зсипали цілющі Божі зерна в душу людини-лемка. Того лемка, що замкнув у сплужевий панцир свою душу з погордою до своїх переможних ворогів — пішов на вигнання в чужі країни, спаливши в своєму глибокому зазятті свої хижі, щоб ані одної стебелини не віддати в руки поганина-ворога. Його серце мліло, коли він своєю рукою підкладав вогонь під свою рідну стріху, в дребезги рвалося, але він твердий син своєї Батьківщини — до крові закус

шував свої губи й корявою долонею витирав рясні слюзи з очей, щоб не спалахнути вогнем помсти, або не збожеволіти. Такого народнього велетня виплекали ті Сіячі.

Хто з тих Христових Сіячів сьогодні ще між живими — не знаємо. Наше завдання засвідчити Правду за Покійних, які за себе вже не всілі говорити. А вони започаткували й створили золоту добу в ренесансі духового життя найдалі на захід висуненої української землі, — на Княжій Лемківщині.

**

Вертаємося знову до історії української преси на Лемківщині. Коротку характеристику Українських Душпастирів на нашій батьківській землі подали ми тому, щоб краще висвітлити те народнє підложжя, про яке навіть такі люди, як саме Іван Франко писали, що „від Дону до Вислока — Русь тверда, як опока“. А скільки ще миль треба пройти, щоб від ріки Вислока або Вислоки дійти до самих окраїн українських земель за Дунайцем, Попрутом (Попрадом) і по тому боці Пенінів до української оселі Остурня яка на тій самій лежить географічній лінії, що й Краків?!

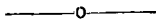
Тут треба теж згадати, що з того села вийшов великий український діяч на економічному полі, інженер М. Мудрак, людина дуже благородна, незвичайно чесна та працююча.

Ніхто не може дивуватися, що й живе українське слово дуже поволі приймалося серед глибоко консервативного населення Лемковини. Не тому, що воно чуже було для народу, одначе тому, що Москва тут саме від довгих сторіч вела пропаганду — нема, мовляв, жадної України, не було ніколи українського народу, а все те австрійсько-німецька видумка, щоб великий російський народ (москалів) ділити на малі племена та тим робом краще поневолювати собі всю багату Велику Україну.

Тож важке завдання стояло перед першим в історії Лемківщини українським релігійно-національним часописом „Наш Лемко“. Тимбільше важке, що незабаром по появі кількох чергових чисел „Нашого Лемка“ поляки силну-ли повинню свого часопису „Лемко“, як протиукраїнським засобом викликати ще більшу ворожнечу до всього, що рідне, братнє та спільне всім українцям. Крім тої газети, ви пускали поляки „Побудку“, „Нашу Справу“ та смалили ве-

ликі статті про „польскість” Лемківщини в „Краківськiм Кур’єрі Цодзеннiм”. Видавали науковий журнал „Верхи”, де подрiбно з багатими iлюстрацiями добиралися до лемка, щоб, вихвалюючи його, звести на нацiональнi манiвцi, i кiнець-кiнцiв зденацiоналізувати. — Як же ж може пiд самим Краковом або бiля Висли — „королеви польських вод” iснувати українська iрридента (блудне коло).

Лемко порiвняв український часопис зi Львова „Наш Лемко” з крипицьким (за грошi польського старости в Новому Санчi) „Лемком”, дивувався, чому є „бiлi вiкна” (сконфiсоване) в „Нашiм Лемку”, чому доживого припiкають ляхи лемкiвську шкiру податками, шиканою, та одночасно даром розкидають тисячi примiрникiв по всiх оселях Лемковишин. В календарях малюють Пiлсудського й „опiкуна” гiрських земель Перацького, а календар „Нашого Лемка” помiстив найбiльшого Сина Лемкiвщини Владику Кир Йосафата Коциловського та Князя Української Католицької Церкви Митрополита Кир Андрея Шептицького. Мова при тому в усiх виданнях Бiблiотеки „Лемкiвщина” та в часописi „Наш Лемко” книжкова, лiтературна, за виiмком фейлетонiв або новель i оповiдань, що були для бiльшої своєї мистецької вартостi друкованi живим лемкiвським говором на те, щоб краще вiдзеркалити, про що йшлося письменниковi.



Першим випуском Бiблiотеки „Лемкiвщини” була наша „iлюстрована iсторiя Лемкiвщини”. Ця книжка друкувалася в друкарнi О. О. Василян у Жовквi в накладi 3.000 примiрникiв. Клiшi виконанi в цинкографiї братiв Чучманiв у Львовi. Оцiнку пiд оглядом iсторичним тiєї працi ще в рукописах читав проф. д-р М. Чубатий. Потрiбну лiтературу черпав автор тiєї книжки в Науковiм Товариствi iм. Тараса Шевченка, стрiчаючись з незвичайно культурною людиною, директором Володимиром Дорошенком, який не лише з мiсця знаходив бажану автором книжку до своєї працi, але сам пiдбирав вiдповiднi джерела й ширими вказiвками помагав авторовi викiнчувати працю. Вiдомо, що не вiльно забирати додому книжок з публiчних книгозбiрень, однак директор НТШ Дорошенко робив завжди виiмки для автора iсторiї Лемкiвщини, який тодi мешкав в

Академічному Домі при вул. Супінського 22 та позичав книжку для глибших студій до хати. І керівник Оссолінею радо давав авторові бажані книжки до джерел Лемківщини. Крім того отвором стояла багата університетська бібліотека при вул. Мохнацького, Музей Баворовських, Дідуцицьких і в першу чергу Архів Перемиської Капітули, де були унікати дуже цінних видань. Мило зустрічав завжди автора в своїй хаті проф. Іван Крип'якевич, що мав дуже багату історіографічну свою приватну бібліотеку.

Поява тієї книжки сколихнула всією Лемківщиною. Лемко побачив себе в своєму дзеркалі та глибоко між княжими записами про свою ділчність на свою землю в „ладі“ (скрині) заховав свій скарб, свою „Ілюстровану історію Лемківщини“.

Появилися оцінки тієї книжки в усій українській пресі, голосно заговорили найкращі пера про потребу тієї книжки. Сл. п. д-р Степан Баран, один з найбільш талановитих і до скону працьовитих публіцистів, написав ряд передових статей у щоденнику „Діло“ та закликав увесь український загальний пильніше приглянутися братам за Срібнолентим на Лемківському Бескиді. Від нашого Великого Приятеля Ексцеленції Кир Йосафата Коциловського одержали ми рукою писаного листа такого змісту:

— 0 —

„Слава Ісусу Христу!

Дорогий Пане Редакторе! Щиро дякую Вам за дорогоцінний дарунок, за Вашу „Ілюстровану історію Лемківщини“. Ця книга тим більше цінна для мене, що вона від сина мого найкращого Друга зі шкільної лавки, Вашого сл. п. Батька, о- Степана Тарновича, з яким ми від наймолодших літ нашого життя щиро приятелювали. Хай Господь Бог сторицею Вас нагородить за Ваш труд і Вашу любов до нашого українського народу на Лемківщині.

Ваш Слуга во Христі

Єпископ Кир Йосафат Коциловський.

Про появу „Ілюстрованої історії Лемківщини“ заговорила вся українська національна преса у Львові. Одинокий часопис, що мовчав з того приводу, це був „Громадський Голос“; упрочім не дивота, як міг радикально - со-

ціялістичного напрямку часопис погоджуватися з тим, що передовими лостаттями на всьому просторі Лемківщини були майже виключно українські священники та все здорове мало своє джерело в Церкві.

Не мовчала теж польська преса. Історичний кварталник при Університеті Казимира у Львові поставився дуже позитивно й безсторонньо до появи тої для Лемківщини настільної книги та писав рукою проф. Фальковського, що бажав би, щоб абсолюенти історії приносили так опрацьовані твори до своїх докторських іспитів. Слід додати, що й сам проф. Фальковський радо позичив багато кліш з Лемківщини, які мав у себе університет на історичному відділі до чергових історично - побутових праць про Лемківщину; автора тих рядків і інших його співробітників. Це були Др. Франц Коковський, Всч. о. Іван Бугера, проф. Іван Филипчак, ред. Роман Антонович та інші, що цікавилися українським життям на Лемківщині. Виходив теж під тодішню пору щомісячно науковий журнал у Варшаві „Орієнс“ (Для справ Сходу), якого редактором був єзуїт ксьондз Ян Урбан. І в тому журналі надруковано згадку про появу Ілюстрованої історії Лемківщини з тим, що кс. Урбан додав від себе таке застереження (розуміється в польській мові): „А що сказали б предки автора, яких він одним почерком пера зукраїнізував?“ (Те відносно розділу в історії „Визначні сини Лемківщини“).

Як відповідь на таку заввагу редактор „Нашого Лемка“ (в одній особі й автор історії Лемківщини в збільшеному числі під Великдень 1936 р. відповів кс. Урбанові так: „Рецензентові з „Орієнсу““ відповідаємо, що нам дуже добре відома історія Польщі та не лише з польських джерел, але з чеських, німецьких, російських; одначе ми ніде не стрічали такого твердження, щоб мазур, кашуб, познаньчик, поморчик, чи теж „гураль“ з-під Закопаного не був поляком. Ото ж і заввага, що лемко не українець, в ніякому не видержує критики“.

Чи глибоко взяв собі до серця ксьондз Ян Урбан нашу відповідь, ми зовсім були б не знали. Одначе на Евхаристийнім Конгресі (мабуть 1938 р.) у Познані так чомусь склалося, що Ексцеленція Кир Іван Бучко, який був при-
явний на тому Конгресі, сидів з о. Урбаном при одному

столи та в часі загальної дискусії в тому й про релігійні відносини на Лемківщині, де поляки насаджували штучне православ'я, створили вже тоді окрему Апостольську Адміністрацію й підступом та хитруванням посягали за здорову лемківську душу — запитався о. Урбан Ексселенцію Кир Івана: — „А хто такий автор історії Лемківщини? Певна старик дуже злосливий та „згризьліви” й „хворобліви” . . .

— Знаю особисто — спокійно відповів Ексселенція Кир Іван — автора історії Лемківщини. Це молода, дуже здорова й працьовита людина.

— О, то ми нігди не згриземи тей Лемковщизни” — замахав руками ксьондз Урбан і вже більше не брав участі в дискусії.

Навели ми той спізод тому, щоб ще краще насвітлити загальні відносини й те, що лемко не йде ніколи взад; лемко не гнеться, де найбільша перешкода — він перший там. Такий закон життя на Княжій Землі Лемківщини й такі сини тої землі. Мовчаливі --- мов гробова дошка, рішучі в постановах, тверді в праці, не вміють зраджувати, гидяться брехні та за справду на смерть готові.

Скрізь вони такі; з роду в рід, з батька на сина передавалася ця сила. Не потраплять вони сидіти, заклавши руки за пазухи й паденого з неба хліба очікувати.

Ми провели тридцять років від свого першого дитинства до повної зрілості серед тих людей. І не лише в панських кімнатах! Або серед самого добра; ми в плузі стояли й дерев'яним ралом сусід з сусідом спрягалися, щоб з того твердого каменя добути кришину хліба. З косою йшли до сходу сонця, бо при росі найкраще коситься. Голіруч скубали недокошену стебелину, щоб зерно в борозні не пропало. Калічили свої руки й ноги від бодаччя, осотів, тернини, бо й там вітер заніс перо з хлібом. Цюрком стікав піт з чола, коли треба було скошене громадити й хмара наближалася. Неспані ночі, щоб під дах привести треба ярами, дебрями, руслом кручих струмків ідучи — вичасоване збіжжя, бо дороги вода змела, зсувалися береги в дебрях, але ми, як найкращий брат з братом, своїми раменами піддержували дробинясті вози, бо хліб везли господарі до села. Разом з конем йшли ми, держачи дишель,

бо ланцюг не видержував напорлу з гори, з каменя на камінь вогнем кола рисували дорогу. Серпом зжинали ми молоді пупняки ліщини, бо не було жменьци паші довеснувати тваринку при жолобі. На морозі спечену терку клали ми в рот, щоб голод утихомирить. Коли з хліба впала кришина на землю, ми набожно підносили її з землі, цілували, як цілували наші мами кожне зеренце пшениці, коли на двірським лані по стерні збирали, хилляючися мільйони разів, — пшеничні колоски. Ще довго спали птахи, як ми йшли в ліс дерево рубати; кров текла з рук, але брат пантрував брата, бо смерека заб'є. Не верталися ми дроворуби на ніч додому, лише серед зрубу клали ватру, гріли руки над вогнем і срібним лезом сокири злизували з-під кори смереки солодку м'язку, бо це було за наш хліб, і чиста, як удовина сльоза, — вода з ручая, що верткою мідянкою біг лісовими кручами.

То серед того добра находили себе браття; рам'я в рам'я, крок у крок; думка в думку; серце біля серця.

Такі ті лемки, діти княжого зеленого Бескиду. З крові й з кості українське, живе, працювате, всіми Божими талантами обдароване щедро — невміруще плем'я.

— Добрих, чесних і справедливих людей шануємо. Любимо всім серцем своїм і всею душею Бога Творця і Пречисту Діву Покровительку нашу славимо на вічні віки.

І тому над усе в світі кохаємо нашу безталанну, в руїнах сьогодні Батьківщину; цю країну вічно зелених борів; Бескидську каменисту землю з вівсом і з ялівцем, з гаями багатими в пахучі сторчики, з тисячами сріблом місяця тканих, мов найкраще княже намисто — річок, струмків, ручаїв з водоспадами, водограями й на всякі недуги помічною, лікувальною джерельною водою; з тою суворою та лютою — наче сама вовчиця — зимою, що дух від неї у грудях запирає і сльози, не добігши до половини лиця, в солі льоду обертає; — ми кохаємо нашу рідну Лемковину ще й тому, що хлібом і сіллю тої землі вирощені люди такі ж тверді, як ця наша твердого життя, твердих законів природи, твердих обставин боротьби за існування, пробатьківська Українська Земля!

І в тому самоцвіті оброблюються лише твердістю самоцвітів. Це такий закон від Бога.

Десь узялися громадами білі з чорними вушками й чорним хвостиком горностаї-ласиці; жовна клювала довгим дзьобом на старій груші й рано знайшли її школярі голодом заморену на стежці.

Мостів не було на ріках, бо польські оборонці все понищили, щоб ворог не міг продістатися до гір. Солі й нафти не мав нарід, щипками світилося в пекарні, а по сіль треба було з карткою їхати до Сянока. Мерзнули діти, біжучи до школи, і сива була від морозу чорна лошиця Петра Тимцевого, що на довгих копаницях віз усіх школярів з долишнього села до школи. Мінjali люди харчі за сукню, вешталися поміж хати різні покупці та виманювали від народу масло, яйця, крупи, мед і муку. Привозили деякі багатші господарі дорогі меблі з міст і свої клуні завантажували тим панським добром. Сміялися люди в селі, що Пашко Кулявий привіз з міста фортеп'ян та на весну видуть з нього курчата. А може бджоли буде у фортеп'яні шкелати...?

Сміялися люди й голосно плакали.

Ні сіно, ні впало — приїхали до села німецькі вояки, вибрали двадцять п'ять найкращих господарів, привели їх біля церкви. Ходили довкола, говорили, потім принесли довгі драбини й на високих гиляках повісили один біля одного всіх двадцять п'яťох найкращих у селі господарів. І спорожу з-поміж господарів поставили на морозі стояти від ранку до ночі й з ночі до ранку, щоб дехто не відрізав повішених на гиляках перед церквою, в Синеві над Вислоком.

**

Гітлер розм'яздив Польшу й німецький чобіт станув над Сяном. Малохто знав про договір Молотова з Рібентропом, на основі якого Гітлер продав Західню Україну більшовикам. Вони вмаршували на ці землі разом з своєю армією, всякими політруками, енкаведистами та вже з першого дня почали братися до свого діла: — виловлювати „неблагонадьожних“, приглядатися ближче до української інтелігенції та встановляти скрізь свою владу. Вони виконували те все дуже справно! Тюрма — арештування, кого попало — вивезення та заслання — оце засоби до їх праці. Деклямували вправді більшовики, що вони прийшли

„братню” руку подати українцям на Західніх Землях і зволити їх з-під польського магнатського гнету, одначе в дійсності з першої хвилини не тільки їхні політруцькі методи встановлювання своєї влади жахом пройняли все населення, але сама їх поява, отже півдикунська поведінка, до найнижчого примітивізму зведений зовнішній вигляд, баламутна й наявно брехлива пропаганда, задиркуватість у псевдо-вищій своїй культурі, — все те вказувало: не добре буде! Для кращої ілюстрації наведемо власними очима бачені картини: у Львівському театрі ставлять п'єсу Корнійчука „Богдан Хмельницький”. Приявні на залі большевицькі старшини з своїми жінками. Ті жінки, замість вечорових суконь, одягнені в нічні сорочки, на ногах чоботи з довгими холявами, на головах хустки, наче в колгоспі. В часі вистави говорять між собою ті „достойні” глядачі на весь рот, виймають з газет ковбасу, хліб і „насолоджуються” виставою.

На вулицях міста цвите торгівля: в першу чергу викупують большевицькі солдати — який не попався б до їх рук — годинник; наві́т дитячі для забави бляшані годинники мають свій курс і свою ціну. Електричні лампки, вічні пера, всякі намістки дорогих каменів і самоцвітів — те все бажане добро, байдуже, яка ціна. У крамниці купує генерал большевицької армії мухолопки, бо „те добре для фельчера на перев'язку”. Ось бачите й зі здивування протираєте свої очі: чи це дійсність? Солдат устроїв у свій рот трубку з гегара й наче з цигарниці, затыгається „ма-хорковим” та ще й чваниться, обертаючи затичкою в трубці: „коли хочу — курю, коли не хочу — не курю”. А відомо, що такий курок-трубку вкладається хворому у відходову кишку та курком регулюється доплив води з гегара. Мабуть, ті солдати практичніші від усіх лікарів, що видували ті апарати.

Дивовижа, куди тільки глянути. Та оте все могло б собі діятися! Важливіше інше явище: що більш примітивна людина добереться до влади, то далеко жорстокіші її засоби володіння. Без сентименту, бо грубошкірий не знає такого поняття. Мстивість — бо це в крові всіх простаків. Розперезаність — бо дурноту треба чимось укрити. Хитрунство, щоб затерти недостачу дипломатичного хисту.

При всьому гордість дурня, що й він має врешті силу.

То ж „братню” руку прийшли подати населенню Західньої України отакі — гірш ярмарочних блазнів — „побідоносці”, стратеги, дипломати. В суті речі кровожадні опирі, бандити зроджені з гнилої від сторіч московської душі; канібали, душогуби, що їх zorganizував найбільший в історії людства дикун-канібал — Джугашвілі Сталін.

**

Рік був тоді 1939, місяць листопад. Від сторіч забута українська земля осталася сьогодні тим островом, що відкрив ворота для тисячів українських утікачів. Місцем азилю на довший або коротший час, місцем, на якому кожний міг почуватися, наче в себе вдома, між своїми рідними; це ж українська земля, якої донедавна всі цуралися, сьогодні вітає хлібом і сіллю братів з того боку Срібнолентого.

При тому південні або прикордонні оселі Лемківщини контролюють стежі зі Словаччини, а головна адміністрація в німецьких руках. Ріка Сян від своїх джерел до першого коліна за Перемишлем стається свідком, як щоночі бродом або вплав утікають з усіх сторін Галицької Землі Короля Данила тисячі й тисячі політично заангажованої інтелігенції. З чим попало втікали вчені, старші громадяни й уся студентська молодь, щоб одним не попасти на большевицьке заслання, одним не йти до большевицької червоної армії.

На скрайчиках лісів, що здовж берегів Сяну, чигали люди, коли буде зміна большевицької прикордонної стежі та скакали в глибоку воду, байдуже, що не вміють плавати. — Коби лиш якнайшвидше з-під опіки „братньої” руки та на той бік Сяну. А далі — як Бог дасть. Може війна буде, може впаде большевизм, може революція настане, коли большевики побачать, яке життя не в колгоспі. Може Захід вишле своїх пропагаторів-шпівнів і вони зсередини підмінують червону тюрму народів. Може німці лише причаїлися та котрогось дня вдарять бомбами по Москві?

Усіми стежками, проялами й бродами проходили на той бік Срібнолентого українці з того червоного раю, що на білих ведмедів шле тисячі народу без жадного суду;

що кров'ю та потом набуте довгих поколінь добро перебирає без окремого повідомлення, купна, передачі або власнення — як своє добро, бо так велить конституція великого вождя народів — того бандита з Кремлю. З того раю, що не знаєш, ідучи ранком до праці, чи ще вернешся додому, чи побачиш ще свою рідню, чи на вулиці на донос будьякого вуличника, якому не сподобаються твої ще не помняті штани, арештує тебе енкавудьор і пиши — Колима, Казахстан, Соловки, Монголія й тисячі інших невольничих примусових таборів праці, з яких нема повороття! Є лише одне вороття: повільна смерть, повільне конання інтелігентної людини, якій на кожному кроці намагатися будуть московські дикуни вбити всякі людські почування, висміяти й сплюгавити все духове „я”, щоб таку людину обернути в свого сліпого й глухого на все робота-невільника-каторжника-людоїда.

**

Чорна година прийшла на всіх людей і на жидів. Люди не мали де діватися, а жиди почали втікати до большевиків.

На мості над Сяном між Вільхівцями й Сяноком посередині жільчаста огорожа. З того боку до села Вільхівці сірі постаті большевицьких стеж, на цьому боці від болоння до Сянока, в темно голубих уніформах німецькі вартівники.

Ото якоюсь мовою домовилися одні з одними: — За найкращу, товсту корову дамо вам п'ятдесят разів дорожчу річ, — мовили німці до солдатів. І під вечір пригнали большевики корову з Вільховець перед дроти на середині моста, розв'язали дроти й передали німцям корову. На те німота привела з недалекої шопи більший гурт жидів і загнала їх за дроти на большевицьку сторону.

Наводимо той один з тисячів епізод не на сміх, лише на те, щоб виявити, до чого доводить людину дикунство, брак будьяких людських почувань, хитрунство, глупота й безхребетність та хуліганство. Одні роблять дикі вчинки без рукавичок, убивають людей і забирають усяке людське майно, бо так каже Сталін, — другі в рукавичках насолоджуються своєю псевдокультурністю та однаково поповнюють звірства, плюгаві діла й мордують людей.

♦♦

Крім сотень і тисячів українських утікачів, що втекли з того боку на Лемківщину різними шляхами й способами — приїхали на Лемківщину большевицькі пропагандисти.

♦♦

Оповідав Ромко Т-ць, що приходили з цього боку кремезні газди та на своїх руках переносили втікачів Сяновими бродами на безпечні місця. А сотник Юно Н-кий оповідав, що зимою 1940 року в селах між Ліськом, Загір'ям і в околицях Балигороду наші українські селяни на роком шили довгі білі сорочки з домашнього полотна, щоб московські шпигуни не бачили в снігах набіло вдягнених утікачів.

Знов же директор Іван Т-р оповідав, що він важко захворів при кордоні та люди, тому що він не міг лежати в кімнаті з огляду на безуминні московські розшуки за „германськими” шпигунами, — отже лежав у кутні, і гостра була зима, то люди нанесли стільки теплих перин, кожухів, напували його гарячим молоком, медом і липовим чаєм, що недуга легко пройшла, та, вдягнувши його в довгу білу сорочку, на руках занесли його аж на передгороддя княжого міста Сянока. Директор Т-р хотів тим своїм добродіям віддячитися та заплатити їм за все їх добро, але поки він, станувши твердою ногою на землі, стямився та почав добувати гроші з кишені, добрих людей уже не було й ніхто не відзивався на його оклик і подяку.

— Оце брат помагав так братові. А люди добре знали, скільки вони завдячують тому, що посилав їм зі Львова „Народню Справу”, календарі „Золотий Колос” і для їх дітвори „Дзвіночки”.

— Я вже знаю сьогодні, — мовив мій приятель директор Іван Т-р при першій нашій зустрічі в Кракові зимою 1940 р. — чому ти, лемку, так кохаєш своїх лемків. Це прекрасні люди, ширі, з добрим серцем, справедливі й високо характерні. Я знаю, мій друже, — твердо стискаючи мені руку, мовив директор Т-р — що твоя праця варта була твого труду. Честь тобі, брате, за те.

♦♦

Зима тоді люта була, як сибірська вовчиця. Мороз пік

і жер в очі, тріщали віковічні дерева від морозу й пташки замерзали на гільках при дорозі. Громадами зліталися куропатки до села, лізли під ворота й у снігу порпалися за кришиною зеренця. З лісів утікала звірина ближче людських осель і зайці кору гризли на овочевих деревцях.

Але тисячі втікачів промірювали своїми ногами не лише всі Сянові броди, але й Бугом переходили „маркаційну” лінію та перепливали Солокію, бо тут межі червоного опири пересунилися зі Збруча й найкращі сибірські вовки з своїми сторожами прикордонними большевицькими стежками причаїлися здовж тієї лінії.

Уже з перших днів підступом спричиненої окупації Західньої України большевиками — енкаведисти почали обдротовувати прикордонну смугу здовж Сяну, Солокії та Буга. Це була по-большевицькому „лінія Молотов — Ріббентроп”, по-німецькому „інтерессенгренце”. Німці ставили свої стежі на цій лінії, а большевики загороджували світ кільчастими дротами, копали вовчі доли, закладали сільця на проходах і пильно стежили, щоб ніхто зі сходу не втікав до „германця”. Кожний утікач — так большевики думали — це німецький шпійон, зрадник народу, ворог сталінізму; отже кожного зловленого при намаганні втекти на захід слід „унічтожити”.

Ріка Сян сталася свідком сотень тратедій: поринали люди в буйногрових хвилях Сяну — або перепливемо, або краща смерть, ніж жити під ярмом московських жорстоких наїзників.

Кожного дня під вечір лунали гострі постріли здовж річища Сяну. Купували втікачі корову по тому боці Сяну, вганяли її у воду та, держачись хвоста, плили на цей бік. З бальків будували на швидку руку тратви та, зітхаючи на Боже Провидіння, вскакували на ті свої рятункові дараби, дрючками веслували, щоб якнайскоріше до цього берега.

Землю цілували ті люди на цьому березі та стояли навколішках: — Господи, слава Тобі, що дозволив еси втекти з землі неволі.

З окликом „Рятуйте!” поринали інші серед швидкобіжних водяних хвиль і рев хвиль приглушував крики й зойки

смертельно большевицькою кулею на середині ріки прострілених утікачів.

Осінні зливи, дощеві дні, дошкульне вичікування під клунами, в гущавинах лісів, голод, мряка, сніговія з дощем, плач дітей, розпука принаглявали людей — що буде, то буде... коби вже кінець.

Большевики, що стояли здовж Сяювих берегів, п'яніли з бажання вбивати. Мов сатана, реготалися (на цьому боці Сяю чути було їх диявольський регіт), коли вдалося їм першою кулею підкосити й з ніг звалити людину, яка з клуночком у руках вибігла з-поза кущів, пробігла оленя ногами прогалину між лісом і рікою та вихром утікала по льодовому мості Срібнолентого. Ті московські людоді реготом сіяли здовж ріки та сальною гострих куль, хоч утікач уже лежав спокійно на льоді в калюжах крові та за снув мертвецьким сном уже назавжди. Але вони стріляли далі та реготалися зрадинським реготом самого сатани, що живий прийшов на землю з пекла, щоб убивати людей.

Чорними веретами застелювали люди вікна в своїх хатах і вікна спілками затулювали, щоб не чути того реготу диявола, який своїми когортами загородив усі стежки, просіки та провали до Сянової води. Пухли від плачу діти на печі, що боялися тих живих московських люциперів. І дай те всі тисячі своїх грошей, щоб хтонебудь під ніч вийшов з хати. Чорна смерть стояла на Сяювих переходах і кров'ю знакувала кожний платок землі.

Але оцей Гнатко Присташ з Доброї — мій молодий друг, з очима блакитними, як найкраща днина, віп „Кобзаря” від дошки до дошки, пасучи на галявині, що від церкви веде до круч Срібнолентого, вивчив напам'ять і корівки завертав, щоб на чуже не йшли, — той мій приятель не пішов голіруч на чорного сатану, що загородив стежку до срібного дзеркала княжої ріки!

— Тут біля оцього каменя, — так сідоволосий наш дід оповідав, що знав цю тайну від свого прапрадіда — пив воду найбільший володар наших земель і тому назвали старі люди оту гірку, що в її підніжжю черкоче оце джерельце, — Княжою гіркою. Князь жив на своєму замку в Сяюці та в наші сторони приїжджав у гості та на лови.

Добрий був володар, бо землю розділив народів, вільницю наказав і Храми Божі велів будувати.

І цю тайну знав мій друг Гнатко з Доброї. Він розстібнув білу сорочку на грудях і під своє серце заховав гаряче залізо. Спокійно вийшов з хати, нічого не мовив матері, щоб не суєтилася, пішов тихою ходою до воріт церкви, хвилину тут постояв, тричі глибоко перехристився, глигнув ще на батьківське обістя та до порому пішов, що на ньому колись Семко Деркач перевозив людей на той бік Сяну, коли вони йшли до нашої церкви на празник.

Наче на крилах біг Гнатко до порому; рукою придержував гаряче залізо за пазухою. Плискою скочив до човна, добре ногами заперся до берегів лодки і, держачи лину порому в руках, горіховою лущиною стрибав з гриви на гриву чорних хвиль.

Люди в селі ще не спали. Гнатко добіг до першої хати й легко застукав у вікно:

— Сьогодні вільна дорога; хай усі, що чекають, будуть готові. Почується грім, це знак, що московська застава розбита.

Гнатко спішився:

— І ще одне: скажіть людям, що ріка найспокійніша нижче горба, наліво від церкви.

Потім Гнатко щез у нічній темряві. Наче старий лис до села, той мій молодий друг — бо завжди, коли я приїздив до моїх гір у гості, привозив я Гнаткові малі книжечки, щоб він міг їх за пазухою носити. Такі маленькі книжечки, що писали про Україну...

І тому ми з Гнатком щирі друзі були.

Отож наче лис до села, так чуйко до большевицької Він скидає чоботи і босою ногою мірить кожний крок. Щоб найближче. Під самі вікна! — крок за кроком підходив до застави очайдух і сильно обома руками піддержував гаряче залізо під своїм серцем.

...Легке світло серед хати, чистять кріси салдати, в печі великий казан, підкидають дрова.

Усе те бачить Гнатко з горба та... ще трохи ближче! Він скидає чоботи й босою ногою мірить кожний свій. Щоб на патики не наступити. Не поховзнутися, не впасти.

Очі сверлять темінь ночі, Гнатко наслухує та крок у крок ближче доходить до застави, що смертоносним залізом загородила всі броди й кров'ю мережить срібне плесо Сяну.

Ще крок — і той очайдух, що сам без нічиєї принуки вкрав у німецьких вояків розривну ручиу гранату, перепливав човном уночі на той бік Сяну, лисиною ходою, але з свідчим завзяттям — скочив на поріг хати, одною рукою відчинив широко двері та ще не стямилися большевики, шарпну запальник і жбурнув на середину хати гранату.

Коли Гнатко вискочив за поріг, грюкнула залізна куля й вогнем бухнуло крізь вікна та почала горіти солом'яна стріха. Вогонь видвигав довгі рамена до чорної ночі й наче стоголова потвора лизав червоними язиками дах і стіни тієї хати, що в ній приміщувалася московська стежна застава.

**

Весла гребли воду, малими душегубками люди стрибали на високі хвилі; заметушилося чорне плесо Сяну.

— Щасливої дороги! — передавалося з берега й великий човен виплинув із заливу, що нижче церківці.

— Духовний Отче, — ще просили голоси з того берега — молись за нас, що тут залишаємося.

— Здоровіть наших братів на тому боці, — швиденько твердо рука тиснула руку й знов малий човник помчав між білими гривами. Видно було людей у човні, бо хата горіла й ніхто не спішився гасити вогонь. До високих хмар стояла луна й над верхів'ям гір небо було вдягнене в пурпурові ризи. Така черлень розіллалася по небі, наче жива людська кров, що нею писали московські люципери історію перших тижнів народобивства на межах Західньої України.

— 0 —

Москва докладала з давеньдавна всіх зусиль, щоб розкусити твердий західньо - український горіх. Ще до першої Світової війни видано в Москві дбайливо підготовлені інформативні брошури з найточнішими даними про стан населення в Західній Україні, про настрої серед того населення та наставлення до „матушки" Росії. Такі бро-

шури скоро одержала австрійська жандармерія та це дало тисячі інтернованих у Грацу, Сан Андре, Інсбруку, Талергофі.

Перші полонені російські старшини дали той матеріал австрійській поліції та вона продовж кількох днів виарештувала всіх т. зв. „москвофілів”. А треба знати, що тисячі з поміж них не те, що не мали взагалі найменшого політичного світогляду, але й зовсім не були вповні свідомі — хто вони? — Русини, руснаки, австріяки, галичани, чи як їх звати. За те заплатило населення Галичини, зокрема Лемківщини долиною смерті в Талергофі, в Грацу та в Сан Андре.

Рівночасно події на Великій Україні, Великий Український Національний Зрив, Українські Січові Стрільці, Українська Галицька Армія, похід на Київ, проголошення Української Самостійної Держави — те все, як вияв зрілої боротьби українського народу за своє свободне національне життя, вільне від Москви, від Відня та від Варшави, дивигнуло Західню Україну й збудило її населення до повного творчого життя — бути паном своєї землі та володіти свобідно своїм національним „Я”.

Не дала в тому посоромити себе й Лемківщина. Відомі події в Гладисеві, коло Горлиць, у Фльоринці, проголошення Українського Комісаріату у Великому Вислоці разом з усією Команеччиною, на чолі якої стояли великий крайнський патріот і добрий вояк, український овященик, о. Пантелеймон Шпилька, професор Михайло Судомир і старшина УГА Кір, що по-геройськи, як спартани, боролися проти Галерівських частин, — майже голіруч з наймодерніше уоруженими польськими баталіонами; — ті події поставили Лемківщину на рівні з усією Західньо-Українською Землею. Лемківщина здала свій історичний юпит не лише діями на своїй рідній землі, але в першу чергу діями своїх найкращих Синів, як сотник Газдайко, хор. І. Гужа, сотник Володимир Я. Босий, сотник Олександр Тарнович, сотник В. Микелита, сотник І. Вербицький, сотник Іван Вислоцький, хор. Олександр Лукасевич, сотник Осип Зудруд (точніший список усіх Синів Лемківщини, Борців за Соборну Україну, поданий в нашій Ілюстрованій Історії Лемківщини), та багатьох інших, що взяли

кріс у руки та кров'ю свого серця писали світлі сторінки в історії України.

Збуджений зі сну Лемківщині бракувало здорового національного корму. Тим кормом стався для народу Лемківщини часопис „Наш Лемко”. І сьогодні саме, коли пишемо ці рядки, наспіла до наших рук дбайливо видана книжечка у Вільнієгу, в Канаді, про велику подію в історії наших змагань, про 30-ти Ліття Видавничої Діяльності Івана Тиктора 1923—1953. Того Месяцята Української Національної Преси у Львові, Івана Тиктора, що перший відважився серед важливих обставин, серед наскрізь ворожого польського поліційного режиму — видавати перший в історії Лемківщини український національний часопис „Наш Лемко”, згодом допомагати редакторові того часопису Юліянові Бескидові видавати Бібліотеку Лемківщини.

У великій пошані до Видавця Івана Тиктора заявляємо: — Приятелю наш особистий і Приятелю всіх Синів Лемківщини, Друже Іване Тикторе, Тобі добре відома сьогодні доля тої нашої святої Беескидської Країни. І те відоме Тобі, що Господь найбілше досвідчає того, кого найбільше любить. Вороги знищили довгвіковий наш матеріяльний дорібок, але наших душ ніхто знищити не потрапить. А знаєш, Друже Іване Тикторе, що душа Лемківщини свята. Тому ми ані на один момеєнт не попадаємо в зневіру. Молитвою кріпимося та наче те все, що десятками літ діялося, — воно сьогодні живе й завтра жити буде ще кращим, бо кров'ю освяченим життям. Нас з Тобою з'єднала національна нива. У цій праці Національного Плугатаря бажаємо Тобі, Друже Іване, Золотого Ювілею!

Те наше глибоке побажання для Видавця Івана Тиктора пишемо, віддаючи наш довг в імені всієї Лемківщини, тій людині, що перша в історії України вивела Лемківщину на видний історичний шлях.

ВИЖИДАНІ гості прийшли на Бескид . . .

Історичний шлях Лемківщини не припинив свого ходу, коли з'явилися большевицько - московські агенти на Лемківщині. Гостра зима була 1939-1940 рр. Дня 26 грудня 1939 року, перепливши недалеко Белза ріку Солокію, по 12 днях окружною дорогою Люблин - Варшава - Краків приїхав я до Сянока. Це була третя з ряду, але вже щаслива моя втеча зі Львова на Лемківщину. В моєму місті Сяноці зустрінули мене мої приятелі та знайомі з деяким заклопотанням. Тут було вже від кількох тижнів відоме, що мене під кінець листопада 1939 схопили большевики в Хирові та мали за намагання втекти на захід розстріляти. Те правда, що я лише чудом вийшов у Хирові з тої біди. Далі, коли я другим наворотом утікав зі Львова, недалеко за Перемишлем польський старшина стрілив з лісу до мене, щоб перемогнутися в моє одіння та зрабувати мої документи (слід додати, що большевики виловлювали всіх польських старшин і те скінчилося Катинем, де в ганебний спосіб вистріляли тисячі польських старшин). Про те знав наочний свідок, що теж тоді разом зі мною втікав і він, бачучи, що я впав у рів та більше з того рову не виходив, під вечір пішов далі та перейшов щасливо Сян. Мабуть, він оповів у Сяноці, що мене вбив польський офіцер. Щоправда, легкий постріл у коліно задержав мене аж до ночі в рові, але добрі люди в селі перев'язали мені ногу, та мій, один з найкращих приятелів, що саме тоді приїхав до Львова з Луцька, відвідав мене в хаті мого брата Олександра та поміг мені скоро вилікувати коліно. Це був Д-р Юрій Липа.

Найбільше мене здивувало, що до моєї рідної хати не хотіли мене пустити, хоч мороз палив немилосердно та я був безмежно виснажений тою довжезною мандрівкою зі Львова — на північ: Жовква, Белз, Грубешів, Люблин, Варшава, Краків, Ряшів, Коросно, Сянік і ще 7 км. пішком в Боська до Синева.

Уже в селі Боську над Вислоком бачив я перші сліди жахливої польсько-німецької війни: здовж дороги від стації до церкви попельниця; всі хати спалені й 80 найкращих господарів на чолі з своїм Душпастирем, сл. п. о. Михайлом Величком розстріляні при дорозі. Знайомі люди, до яких я вночі зайшов, щоб завітати, оповідали мені про ту трагедію, що мала місце в Боську. З того боку села, де жили поляки (від Заршина) хтось стрілив до наступаючих від Романова німецьких вояків і за той один стріл поклали свої голови наш добрий Приятель, сл. п. о. М. Величко і 80 господарів - українців.

Удома не хотіли відчинити мені двері до хати тому, що теж уважали мене за покійного; отже боялися з'яви, саме так склалося, що північ була, коли я пішки з Боська снігами, крізь кучугури та завії пробився до рідної хижі.

**

Люди стривожені, німецькі частини в селах, мости на ріках позривані, нема пошти, нема солі в крамницях, не вільно по заході сонця світити світел. Зима сувора й більшевик над Сяном. Мало того, большевицькі комісії в селах Лемківщини. Влаштовують мітинги, закликають населення Лемківщини їхати до „батька Сталіна“. Невідомі людці шляються по хатах, тривожні вісті сіють, погрожують і до виснаги доводять людей.

Ось большевицький мітинг у селі Чертеж, біля Сянока. Заля читальні тріпцять від людей, виходить на сцену комсомолець та починає жарити:

— Товаришки й товариші! Передаємо вам братський привіт від геніяльного вождя, батька народів Сталіна. Той батько журиться за вас і тому він хоче забрати вас усіх до себе. Доволі вже польсько - магнатського знущання над вами! Доволі капіталістичного гнету! Доволі вікової неволі! Сталін дарує вам овободу, Сталін дарує вам усю землю! Ви не будете вже наймитами! Будете панами своєї землі, бо наш геніяльний вождь, батько народів Сталін дарує трудящим усю землю, всі варстати праці, всі заводи, всі багатства! Ви діти батька Сталіна, слухайтеся великих навчань геніяльних Енгельса й Маркса та щасливим заживете життям. У нас, у Советському Союзі нема гноблених, нема кривджених! Нема магнатів, попів і визискувачів-панів! У нас

усі рівні! Свобода для кожного! Свобода для великого й малого! Свобода для свинопаса й така свобода для вченого! Наш геніяльний вождь, батько Сталін дає вам і свободу релігії. Нема бога, не треба релігії!"

— От куди він гне, — відозвався голос на залі.

Товаришки й товариші, — почав далі комсомолец загаяти своє. — Не те, що кожному свобода віра, але головне, що свобода! Наш геніяльний вождь, батько Сталін подав братню руку вашим братам за Сяном і ми подаємо вам нашу братню руку! Підступайте до стола, ось бумага, беріть, читайте, підписуйтеся, ми підводи зберемо та щасливо поїдемо в щасливе життя! Підходьте, простягайте ваші руки. Свобода всім для вас, земель багатство, щастя від батька Сталіна!

Можливо, що той комсомолец був би молотив у ступі пусте в порожнє поза північ, але вийшов з-поміж зібраних найстарший господар у селі, Михайло Галик та заявив:

— Красно ви, пане товаришу, чи як там ще звати, бесідуєте, аж за серце бере. Але ви, люди, подьте домів.

І за хвилину зала пусткою стояла, лише безрадно махав руками комсомолец та гостро насторожив свої стрипіхаті брови його таки справжній „товариш” енкаведист, що теж був членом „братньої” большевицької комісії.

А в одному селі (з огляду на невідому долю тої родини не подаємо прізвищ) старенька бабуса підійшла до стола, за яким розпинався та горлав комсомолец, щоб люди виїжджали до „батька” й до „рай”, та сказала:

— Скільки дітей поїли люди в тому вашому раю? Ми ще не навчилися куштувати людське м'ясо!

Знов же в селі Суровичні Поляни, де комсомолец, захваляючи „рай”, мовив, що конституція батька Сталіна дозволяє міняти жінок, або добирати собі інших чоловіків, вибігла з кутка на залі молода жінка Олена Т. та вимолотила добре по пиці пропагандиста - большевика, який тікав до Яслиськ пішки, ледве чобіт не погубив за собою.

Большевицькі комісари вдаряли в найчутливішу струну лемка: в його економічну нужду, в нову польську неволю, в податкову систему, та тут почали збирати своє жниво. Наче епідемія, люди, зламані духово, в найдалі в горах захованих селах Лемківщини почали записуватися на виїзд

до „раю”. І так Дуклянщина, південна Короснянщина зі Жмигородом майже поголовно вписалися їхати за Сян.

Жахлива картина: господарі бенкетують, виводять останню корову зі стайні, ріжуть на м'ясо, п'ють денатурат і пирують. А матері жменями рвуть своє волосся з голів та лементують. Реве розп'ячене село, на вільному в кітлах смажиться м'ясо; співаються сороміцькі пісні, а треба до вогню підпалок, горить дерево зі загати, стодолини та крається готові дорогі дошки з будови. Плутаються язики, зривається знову божевільний крик жінки, що лягла на порозі й не хоче кроком рушитися з малими дітьми від хати.

— Заріж, заріж і мене, — кричить жінка — і дітей пофалатуй, коли на безбоженство зладився! Хижу ще підпали, щоб вовки зі Шахів могли загіритися! Не піду з порога, щоб мала з дітиськами сконати.

Жоно, — пробує Дмитро заговорити до Марії — там буде ліпше. Не чулас, што повідав тот?

— До рици си го запхай!

— А будеш газдом, як ся землі збудеш? ~~Бач...~~

— То чом нон гад, — зубами скрегоче Дмитро, — таке наобіцював?

**

— А твій розум де? Мокне в зорівці й правди не чує.

— Поріж нас, поріж, — паде під ноги свого чоловіка Марія, обіймає в колінах і просить: — Зарізає ес Лису, то бер косу й ріж маленьку Настю, Петруся й мене першу поклади на лаву, щоб я не виділа тої розпусти.

Зима така була люта й так гостро кусала, як сибірська люта вовчиця. Петро Симтик з Дошна перший їхав до „раю”. Павкладав до сусіка шостеро малих дітей, в солому й чорні онучі закутав та сам провадив сані за дишель, щоб кінь не перевернув його дорібку на заметілі. Його жінка Ксеня сиділа на саях і тулила до грудей ще одну малу дитину.

На середині ринку Романова ми зустрінулися.

— Де їдеш, чоловіче? — питаюся Симтика.

— Бога не тямить, — заливається сльозами Симтика та тими гіркими сльозами заливає до шліку замерзле дитиня, що в білій вереті при грудях матери від лютого морозу закоцало.

Збіглися люди, плачуть і білі сльози замерзають нам усім на лицах. А Петро Симтик широко розстібнув сорочку на грудях і вдаряє себе корявим кулаком об волохаті пруди та скиглить і лементує: — Замерзло, задубіло, як сиротина . . . Боже, пом'яни м'я . . . Боже, Христе, спам'ятай . . .

Боявся Симтик підійти ближче до саней, бо він забив морозом свого найменшого сина і він перший з Дошна вказав білу дорогу.

Не такий їхав зі села Одрехової — вбого, як Симтик, Василь Сивик. Він мав ще всі канадійські сути на собі. Грубе, тепле одіння, подвійні чоботи та пайташку з грішми й з канадійськими дорогими долярами.

Мовили в селі люди — йому лем пташиного молока бракує. Мурована хата, окремо stodola, сад, город, пасіа й виноград. А хто чув раніше про живий виноград в Одреховій? Перший мав його в себе Сивик, той, що недавно багатство привіз з Канади.

— То й він поїхав за Сян.

(Для повноти додаємо, що той Сивик вернувся по 22 місяцях побуту в „раю” старим, знеможеним дідом, у лахміттю та просився добрих людей, щоб йому дозволили вмерти перед рідним порогом.)

Я був особисто в хаті Сивика в Одреховій, пив воду з його криниці та просив його, щоб не робив глупоти та бодай до кінця війни сидів удома.

Його слова до мене були:

— Ти, чоловіче, священика з Тарнавки син і так мушиш говорити, що під Сталіном не є добре. Але я в те не вірю і тому, хоч би всеньке село й цілі гори з мене сміялися, то я поїду за Сян.

Однаково виїзд Сивика не здеморалізував Одрехової та крім його, ніхто не кинув рідної хати на поталу.

Все ж таки, крім большевицьких комісій на Лемківщині, в тому напрямі за виїздом населення Лемківщини до „раю” свідомо, чи підсвідомо працювали доморослі „агенти” большевицької „доктрини”. В першу чергу міське шумовиння в Сяноці, в Коросні, в Романові, в Дуклі та платні агенти Москви з Львова. Задурманені тими московськими лизунами доморослі Шалайда з Во-

роблика, Ворожка з Синева, Шлапак з Дубрівки, Чепак з Барвінка доливали оливи до вогню большевицько-московської дурійки.

Під кінець зими 1940 р. було около 25 тисяч задурманених лемків, що здеклярувалися їхати до „раю”.

Треба було за всяку ціну протидіяти. Тому без найменшої надуми поїхав я до Сянока, щоб у першу чергу роздобути гроші на об'їзду по Лемківщині. Мій приятель Теофіль Бак, зі Сянока, позичив мені гроші на дорогу до Кракова. Тут говорив я з Д-ром В. Кубійовичем і одержав 150 польських злотих, щоб почати акцію. Це була смішно мала квота, щоб відбути пропагандивний рейд від Балигорода до Криниці. Але рішучість перемогла та я серед найтяжчої зими в позиченому теж у Бака в Сяноці кожусі вибрався в гори. Хто знає дорогу з містечка Роги до Дуклі та уявляє собі сибірську зиму на горах Лемківщини, той мусить освідомити собі, яка праця чекала мене, щоб з найглибших закутин почати свою намічену акцію.

В основах аж ніяк не міг я взяти на себе відповідальності перед історією за те, що по довгих роках моєї національної праці, браття мої з Лемківщини добровільно покинули б свою прадідну землю.

Далі, на кого впала б ганьба за те, що, маючи змогу протидіяти, я пішов би забавитися в „тройгендери” та рабованими грішми набивав би свою мошонку? Автім стояли отвором усякі золотничі - годинкарсько - ювілерські крамниці по вимордованих гештапом жидах, мануфактурні склади, килимарні, винарні тощо — хоч і не снилося, бери та наживайся!

З ніг ніг мене валило на Рогівських серпентинах. Вітер лопотав і прав мене грубим снігом по лиці, мов залізними батогами. Взадгузь пробував я йти, але завірюха підкидала снігові колоди під мої ноги та я падав головою до землі й світу не видно було в густій сніговій габі. Дихати не було чим; така курява гопаком кружляла довкола мене. Мені здавалося, що не лише сльози в моїх очах, але й шпик у костях замерзає, грабіють і костеніють мені руки, не знаходжу місця, де загірті б закопачені пальці рук. Вітер силою вдирається за пазухи та труди болять

дихати; не мож доторкатися сорочкою до шкіри на грудях, бо коле гострими шпильками й захорони ніякої не видно. Хіба сісти серед дороги та до кінця закосябнути. Не знаю, звідкіля взялося стільки сил у моєму організмі, що я — день тоді родився — приплентав моїми дерев'яними від морозу ногами до першої хатини з берега села Мшанню за Дуклею.

— Чому з Мшанної постановив я почати свою горами мандрівку? — міг би дехто мене запитати, або мені закинути, що треба було від Сянока піти в гори. На те даю мою відповідь: — Саме в селі Мшанна коло Дуклі спочивають тлінні останки мого Батька священика, о. Степана. Моя совість диктувала мені в першу чергу піти до місця спочинку мого Батька, коли треба буде — тут перестерегти нарід перед загрозою виїзду в чужі сторони; далеко легше буде мені говорити з народом, якого виховував мій Батько священик і переконати тих людей, щоб не покидали прадідної землі, бо пропадуть на чужому сміттю.

Коли я відчинив двері до першої від лісу хати в селі Мшанна та привітав домашніх словами „Слава Ісусу Христу“, старший віком господар підійшов до мене, стиснув мені руку та промовив: „На віки слава! Але ви то певно з тамтого світу приходите. Та же вовки повтікали в гущу, такий собачий мороз і води зачерти в полонці не дає. Десь певно сам диявол станув на світ і хоче увесь християнський нарід визабити. Не кажіть мені нічого, але я зразу побачив, що ніяка розкіш не привела вас у наші глухі сторони.

— То відкіля ви будете? — питається церковний ще з часів мого Батька, Михайло.

— Сьогодні йду здалека, бо недавно був я ще у Львові, — відповідаю спокійно тому господареві, — але я тутешній. Малим хлопчиною жив я з моїми Батьками у вашому селі.

З церковним Михайлом їздив я до Барвінка, до Зиндранової та до Шклярів і ген поза Яслиська. Він багато мені поміг у моїй праці, бо Михайла знали люди й шанували.

Таким чином Дуклянщина була врятована.

Дуже важливим ключем, що відчиняв би — по думці большевиків, — дорогу на Схід для всієї Лемківщини, мала бути Сяніччина. Вправді саме господарське життя в Сяніцькій кітловині було зовсім окреме від далеких гірських полос, для прикладу в селі Чертеж біля Сянока, Сянічок, Новосільці та з ними межа в межу інші українські села — де саме родилася дорідна озимина (жито, пшениця) майже з такою видайністю, як на Поділлі, отже голодова скрута не була тут така, як у глухій Дуклянщині, Ясельщині, Березівщині та з Кривичансько — „Горлицьких гірських полосах; тимто треба було спеціального підходу московських дурисвітів, щоб зворохобити українське населення Сяніччини та через його до всієї Лемківщини.

Оповідает комсомолец на залі в Новосільцях про щасливе життя "під сонцем сталінської конституції".

— Ані польських магнатських посіпак поліцаїв там нема. Нема вбогих і нижчих або вижчих. Рівня всі в нас!

До стола, за яким горлав большевик — комсомол, підійшла стара бабуся, Пелагія Д-ко та питається: — А скажи мені правду, скільки ти сорочок маєш?

Вся заля зацімліла й большевик набрав води в рот.

— Додому, люди, додому махає руками бабуся, — худібку вже час напувати. (Відомо, що під вечір напувалися домашні тварини, по третьому кормленні) Точніше большевик держав мітінг від ранку до вечора та старенька бабуся Пелагія одним реченням утасила ввесь жар комсомольської прихвальби.

При всьому треба знати, що полячки теж не дармували. На основі розпорядків німецької „окупаційної влади“ всяку військову річ треба було негайно віддати в руки поліції. Хто задержав би в себе кріс, кулі, багнет, тощо та не повідомив би про те владу, за те кара смерти без суду. Отож поляки взяли на штуку та підкидали військові речі своїм сусідам українцям та повідомляли польську поліцію або Гестапо, яке без доходжень, знайшовши кріс, кулі тощо в українській хаті, розстрілювали господаря хати. По-

ляки таким чином помагали більшовикам, бо терор Гестапа й польських поліцаїв, яких німці задержали далі в праці — мимо — розвалу „Польщі, робив своє. Населення не знало, де й в кого шукати рятунку. Польські поліцаї далеко допкулніше відносилися до українського населення Лемківщини, маючи за собою попертя Гестапа, яке не панькалося довго та за найменший донос польської поліції або з місця в'язнило обвинувачених або вивозило до концентраційних таборів або таки й на місці розстрілювало. При всьому наклала ще німецька окупаційна влада на населення Лемківщини контингенти. Контингенти на живу людину, що мала їхати на роботу до Німеччини — псацювати на ріллі, у фабриках та та всяких заводах.

Накладено контингенти на всяку живу тварину; покульчиковано всі корови, воли, телята, безроги; обчислили заздалегіть скільки вродиться за рік, за два, за десять і те все вміщено в контингент. стільки й стільки молока річно від кожної корови, стільки яєць від кожної курки, стільки овочів з кожного овочового дерева й стільки та стільки меду з кожного вулика. Залізними кліщами контингенту за горло притиснене населення Лемківщини, населення, що з роду в рід і з року в рік не доїдало; варило юшку з терок, а на весні догодовувало свої тварини ліщиною та липовими гильками або теж стріху обривано до січкарні, щоб до зеленої паші дочекати. З'явилися ще спекулянти, що забрали в своє посідання жидівські крамниці та диктували ціни залежно від висоти їх бажання швидким темпом багатіти та наживатися.

Чи не геройська була постава українського населення Лемківщини, що видержати треба те все й не рушитися мимо всього з рідної хати?

Затирали з радости свої руки московські висланники, що Лемківщина в їх руках. Вони мають усі атути за тим, щоб добровільно їхали на їх заклик люди до "сталінського раю", де нема — по словам комсомолів — "покривджених, гнблених і визискувачів".

" — Вся земля селянам — горлав у селі Кам'яна комсо-

молець, — усі фабрики працюючим! — У країні вічного сонця — мовив він далі, справжній райжити й працювати.

— Добре, повіримо всі, — станув по середині хати Олекса Т-к (не подаємо повних прізвищ тих лемків, що мова тут про них тому, що не маємо 10 років жадного зв'язку з Рідним Краєм та не знаємо нічого про долю тих людей а виявляти аж ніяк не вільно нам повних прізвищ — бо це — хоч для історії важне — могло б дати матеріал большевикам і вони покарали б невинних людей. Крім того — хай знають наші нащадки, серед яких чудових обставин нам жилося в 20-тому сторіччі, в добі розцвіту техніки, культури й науки, що мати не могла писати до своїх дітей, бо за один лист вивезли б її на Сибір, батько не міг знати де його сини, бо його або синів ув'язнили б за кусок невинного паперу, на скому одні до одного писав би, що живе, працює та здоровить син батька, а батько сина.

Оце осяг 20-го сторіччя, до чого докотилося людство, маючи розум і свободну волю бути паном себе й всієї земської кулі.

Отож мовив Олекса: — Повіримо всі та виберемося разом з усіма людьми до того "раю", але зроби на собі по християнськи знак хреста. Ану, чи потрапиш? Повіримо тобі, що ти справді з того раю...

Стали люди в хаті ближче підходити до стола та напирати на нього — перехрестися й ми повіримо в твою правду.

Мнявся зразу комсомолець, почервонів по вуха, кліпав і ззавертав очима, шукав між приявними — хто поміг би йому, але люди стояли доколя нього тверді, суворі та невимолімі.

Такі тверді люди, як їх життя, і суворі такі, як всі їх обставини та неуступчиві, як рішуча їх постава сидіти й ніде не рухатися з прадідної своєї хижі.

— Добре, що з життям утік з села той вітрогон! — відгрозувалися люди, бо скуштував би хлопського корявого кустака — та справді мав би рай, що про нього так завзято від ранку до ночі лепоче.

— Лем ногами накрився б, як би помежи кліпавки п'ястуком.

— На такого гада й гріх п'ястук затискати.

— Лем го люшню по горбатині!

— Або свяченою водою — довго туділо село й раде було, що Олекса так спокійно попрощав того "миргородського діда".

**

Сяніччина була далеко зріліша під національним оглядом, аніж гірські округи Лемківщини.

Цю туру зачав я від села Чертежа, що віддалене 6 км. від Сянока. Тут місце уродження мого батька й тут моя ближча й дальша рідня. Люди в Чертежі радо мене зустріли; тимбільше, що з Чертежа ходив я кілька років пішком до Сянока до гімназії, мав опінію одного з найкращих гімназистів і любив уже студентом позичати або голосно читати людям гарні та виховні історичні оповідання. Чертеж був підмінований волокитами з Сянока й місцевим робітником Кіктою, що "любив" читати позичену в Сяноці большевицьку літературу. Було кількох охочих виїхати до большеї з Чертежа, але те не мало зовсім впливу на все місцеве населення.

Кількох затурканих і задурманених селян з Сяніччини виїхало до „раю". Цікаве, що одної ночі втекло кілька коней з Загіря, де большевики мали збірне місце для „райських птиць", та господарі, йдучи за своїми кіньми до своїх сіл, теж уже не вернулися до большевиків.

Тих кількох господарів зустрінув я на Вільхівській Посаді, — тоді було добре по півночі, коли я йшов на головну стацію в Сяноці, щоб відціля поїхати в Короснянщину.

— Тварина має деколи більше розуму, як людина — мовлю до господарів, що задихавшися, бігли здогоняти свої коні.

— То ми не знали, що вони неправду бесідували.

— Аж вас коні врозумили, що в рідній хаті найкраще.

— Добре, що ви своя людина, — мовив один господар, — то святу правду кажете. Ледве пару днів ми були

під тими нашими „спасителями”, та здається, що з найтяжчої неволі чудом ми врятуватися.

— Ідїть, добрі люди, додому та всю правду оповідайте кожному, щоб усякий знав, чим пахне за Сяном.

— Сам Бог вас післав, — дякували мені господарі та запрошували з весною до себе в гості.

**

Було б зовсім несправедливо приписувати самому собі всі „чуда” або подвиги на тій праці — переконати нарід Лемківщини, що сам у деяких винятках добровільно записався на виїзд до большевиків.

У Короснянщині робота йшла швидким темпом. Тут у селах з українським населенням були мої приятелі священики. Разом ми працювали. З села до села відвозили мене саними, давали мені їсти й коли треба було, — давали мені змогу передягатися.

Мій пропагандивний рейд по Лемківщині тривав три місяці. День за днем, з села на село, з читальні до читальні; де не було ані школи ані читальні, у великій хаті згромаджувалися люди та я говорив до них і відповідав на їх запити. Не треба мені було окремої якоїсь легітимачії перед народом, або будьяких референцій, — люди скрізь знали мене, вірили мені та шанували мене. Я не йшов до народу ніколи з брехнею. Науку подавав я народові коротко, ясно, змістовно й на його живих з життя прикладах.

При всьому багато помогло мені глибоке знання лемківської душі, його добрих і лихих сторінок життя, десятирічний господарський досвід і економічно - історичні студії над минулим княжої країни — Лемківщини, якої я теж сином з діда прадіда. В багатьох випадках моє знання в усіх нюансах лемківського говору, з усіма його найбільш архаїстичними відмінами, пізнавання вдачі й характеру людини не лише в ближчому житті з нею, але з лиця, в ходу, з кількох рухів незвичайно давало мені багато матеріялів вести свою працю над зліквідуванням марева виїзду населення добровільно до большевицької тюрми народів.

— 0 —

З притиском і з гордістю мушу заявити, що всією

душею я вдячний Господньому Провидінню, що саме я світ побачив не деінде, лише на моїй княжій Лемківщині. Ані десятої частини не двигнув би я ніколи з тих хрестів, що впали на мою голову, та безупинно далі падають. Те саме бачив я в моїх найкращих приятелях, у лемківських господарів, що, чимбільше нещасть, журби, тощо на них зсипалося, то вони ще більше твердими ставали веселішими та неподатливими, як той крицевий граніт у дебрях Лемківщини.

Довго не міг я того зрозуміти, чому виїжджаючи давніше з моїх гір до Львова, пізніше до Кракова до редакційної праці, чому жаль огортав моє серце та мої очі повні були сліз? Деколи не находив я собі ради, таке банування проймало мене цілого.

Розв'язку на те питання знайшов я щойно в Канаді. Саме в осені 1953 р. верталися ми з моїм приятелем Впр. о. В. Дрібненьким ЧСВВ з прогульки на рибальчення. Ми були майже сто миль за Торонтом. Коли вечором верталися ми додому та здалека видно було світла в місті Торонто, здовж обрію, я запитався о. Дрібненького, чому людина відчуває

Наплив нової української інтелігенції, що втікала з поза якийсь притаений жаль, покидаючи спокійну природу, озера, гори й наближаючися до міста, сумно їй стає на серці.

— З твору Божих рук, — відповів спокійно о. Редактор Дрібненький, вертаємося до твору людських рук.

Сяну на Лемківщину, теж причинився в багатьох випадках до повного освідомлення всієї Лемківщини про konieczність залишатися вдома та не слухати підбехтувачів з большевицьких комісій.

Створення в Сяноці Шкільного Інспекторату, на чолі якого стану великий громадський діяч, знавець Лемківщини й приятель народу, Впр. о. професор Степан Венгринович, дало велитенські користи Лемківщині. Ця високо культурна людина, з незвичайно милою вдачею, завжди всміхнена, з добрим очима Пастиря, при всьому вояк і український старшина, потрапила в скорому часі зовсім переорганізувати українські школи та поставити в них добрих українських учителів, здебільше втікачів з поза Сяну.

Мій особистий приятель о. Степан Венгринович живо цікавився моєю працею в поїздках по Лемківщині; завжди дуже радів, коли я оповідав про кожне село та про духа народу.

— Це, редакторе, — мовив о. Професор, — золота праця з такими людьми, як наші лемки. Що не веліти б, вони на все готові. Мені самому деколи дивно, звідкіля так багато моральної сили й духової тугости береться в тих людей. Пройшовшися по кімнаті, де були бюро інспекторату, мовив далі о. Венгринович: — Треба школи в селі; ще добре не оглянутися, вже приходить звіт, щоб учителя посилати, бо діти ждуть на навчання. Ці люди дають хліб, молоко, гроші своїм учителям і готові завжди до помочі. А діти, мов губка, з повною жаждою знання слідкують за кожним словом свого вчителя.

Удвох переглядаємо списки шкіл на Лемківщині, зріст шкільної молоді, організацію Дитячих Садків, вечірні курси, дошкільня та фахово - ремісничі виклади.

— За десять літ, — мовить о. Професор - ніхто не пізнає Лемківщину, ані одного неграмотного не буде в наших селах; мов гриби по дощі, ростуть нові школи, народні доми, читальні, живе кооперація. Ідуть теж до міст більше підприємчиві та відчиняють свої крамниці. Сьогодні вже маємо в Сяноці поверх сотню українських купців і підприємців. Те саме в Романові, в Коросні, в Гортицях, Новому Санчі, в Березові, в Яслі та в Ряшеві.

Отче Професоре, — мовлю — оце саме тнало мене від Балигорода, здовж гір, аж до Попруту і Дунайця, щоб зберегти кожну українську дитину й кожну українську хату перед добровільною смертю з рук тих, що намагаються збаламутити наш нарід на Лемківщині.

— А яка ваша думка, пане редакторе, — питається далі о. Професор, — щодо зросту безробіття та передголодної кризи?

— Це ясно, Отче Професоре. Війна та з нею руїна господарського життя мусять мати лихі наслідки. Те питання з пешого дня моєї праці над Лемківщиною маю на увазі.

Без хліба нарід не візьмете навіть найкращої книжки до руки. Безліч статей, різних оповідань, нарисів — усе те я писав у „Нашім Лемку“, тому, щоб люди на власному житті вчилися бачити себе й своє добро й лихо, наче в дзеркалі та не стояли на місці, лише йшли стомилевою дорогою вперед та росли економічно й духово.

— Безробіття завжди було в наших горах у наслідок нераціональної господарки. І всі багатства, що їх давали нам наші гори, не були в наших руках, лише завжди в чужих. Не було в тому напрямі жадної свідомої праці серед народу. Люди з Лемківщини відкривали радше далекі країни за морем, тинялися світами; ового не бачили, що з Лемківщини при повному економічному розцвіті краща країна, як сама Швайцарія, або навіть перша з ряду заморських країн. На тому всім залежало, щоб держати Лемківщину в збожестві, бо тим чином вволодіти легше і горнути для себе все його багатство.

— Отче Професоре, від нас сьогодні залежить, чи ми потрапимо вивести наші гори на широкий світ. Приготовляймося до іспиту.



Під цю пору жили в Сяноці такі визначніші українці: Др Володимир Блавацький — адвокат, голова філії "Прогресу", др Степан Ванчицький, голова "Рідної Школи", дир. Олександр Масний, директор Народної Торговлі, др Никифор Гірняк, др Ростислав Єндик, мгр Володимир Кляш — душа всієї Сяніччини, молода людина, що не знає в народній праці відпочинку, працює до самозапертя, жертвенна та високої культури; С. Безкоровайний — торговельник, М. Бровар — підприємець, Теофіль Бак — підприємець, др Петро Біланюк — визначний педагог, Василь Подубинський — громадський діяч, М. Новицький — сільсько-господарський організатор, др О. Константинович — адвокат, ред. Василь Крохмалюк — журналіст і організатор, др В. Каранович — лікар та інші.



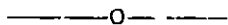
Під кінець березня 1940 р. вертався я по своїх приватних об'їздах по своїй Лемківщині.

Одно лихо було зліжкідоване: — більшовики не розкусили твердого лемківського горіха! Як у перших початках здавалося, що поголовно виїдуть люди добровільно до більшовиків і ганьба впаде на всю українську інтелігенцію, так сьогодні ясним стало, що тільки деякі одиниці виїхали на захід, а загальне населення остався вдома та обома руками взявся до соєї праці.

Випадково попав мені в часі моїх об'їздів по Лемківщині список, зроблений більшовицькими пропагандистами, які сподівалися вже тоді вивести за Сян 65 тисяч українського населення. Це застрашуюче число, якщо додати, що ці люди всі мали б добровільно виїхати на Схід.

Фактом є, що з простору всієї Лемківщини виїхало понад 3 тисячі людей на той бік Сяну. Сміялися в тому числі було жидів, що тим шляхом намагалися втекти перед Гітлером, скільки поляків, що повтікали з тюрем і боялися, що ще раз попадуться за решітку за свої кримінальні вчинки, врешті могли ще бути іншої національності люди, які подали себе за українців і поїхали за Сян.

При тому відомо, що й з німецькими репатріаційними комісіями, які працювали в Галичині та на Великій Україні, зокрема на Буковині, виїхало велике число не лише німців, але й люди інших національностей. (Про те ширше мова в нашій книжці "Коли горіла Європа"). Ото ж і німецький історик, пишучи в своїх творах про німецьких поворотців з України до Німеччини, не буде вчисляти ненімців у загальне число Волиadayчів або інших німецьких колоністів, що за Гітлера вернулися до Німеччини.



Весна 1940 принесла великі зміни в національному житті Лемківщини. Крім тисячів українців утікачів з поза Сяну, яких дуже радо хлібом і сіллом витала вся Лемківщина, встановлено українське шкільництво, розбудовано варстати праці по містах, установлено в чисто українських полосах Лемківщини українську поліцію для збереження ладу й порядку.

Головним і важливим етапом у духовому розвитку Лемківщини була номінація Апостольським Адміністратором

на Лемківщині з осідком у княжому місті Сяноці П. Ексі, Апостольського Адміністратора о. ректора Богословської Академії у Львові Влр. о. Олександра Малиновського — людина великої, аскета, великого українського патріота й знавця народньої праці. Людини дуже милої з бесіди, м'якої в поведінці, справедливої та по батьківськи вибачливої. Йому до допомоги станули десятки українських священиків, які також змушені були втікати згід з більшовиків на Лемківщину. Прийшли нові плугаторі й нові сіячі золотого зерна.

У квітні 1940 р. виїхав я до праці в Кракові. Перших кілька місяців працював я, редагуючи народню бібліотеку, в рямцях якої вийшло 46 різних нових книжок.

У тому старому місті, з різними історичними забутками, що колись у давнині згідно з твердженням істориків: Мацієвського та Дениса Зубрицького — належало до України — зацікавився я та заприятелював з професором краківського університету, з дром Іваном Зілінським.

Професор університету, уродженець Лемківщини, з села Красна над Вислоком. Твердий, працьовитий, дбайливий, пильний, точний, маломовний, рішучий, негнупий, завжди лагідний — оце професор Зілінський.

Д-р Зілінський дуже любив мене й ми себе взаємно дуже розуміли. Зате я високо шанував цю добру людину; в своїй глибині справжнього патріарха лемка-орача та одночасно високо вченого професора університету. В хаті професора почував я себе, як у своїй власній, всі книжки в обширній бібліотеці Професора стояли для мене отвором. Професор Зілінський не любив багато говорити й мені це дуже дошлюдило. Ми себе без слів дуже добре розуміли. Праця була нашою мовою. Книжки наша жива розмова.

Професор радів появою кожної нової, видрукованої книжки, мов мала дитина найкращою чічкою. Небагатьох я бачив на своєму віку таких плугаторів науки, яким саме був мій Приятель сл. п. Д-р Іван Зілінський.

У Кракові я познайомився теж з велетнем української літератури — професором Богданом Лепким. З цією людиною зв'язувало нас спільне священиче походження, до

деякої міри одна вища спільна духовна єдність і при всьому праця народних учителів. Професор Богдан Лепкий дуже любив слухати, коли я говорив лемківським говором і де-коли лаяв мене та напоминав, щоб усе писав я в тому гово-рі.

Незвичайно милі вечори проводили ми втрюх з профе-сором Богданом Лепким і д-ром Іваном Зілинським. Тоді обов'язково мусів я „шитко бесідувати по-лемківськи”.

— Ани кусьцьок лем слівце за слівцем постаровіцьки.

— „Бо пварила ми мамичка,

Що буде войничка.

— Ей, уж ей маш, уж ей маш,

Сідай на коничка!”

Ще на вступі цього розділу згадав я про свою зустріч у Кракові з проф. д-ром Володимиром Кубійовичем.

Д-р В. Кубійович був Головою Видавничої Спілки в Кракові та Провідником Українського Центрального Комі-тету.

До війни Д-р В. Кубійович теж був професором універ-ситету в Кракові. А треба знати, що Д-р В. Кубійович теж уродженець Лемківщини. Отже краківський університет мав двох професорів лемків: д-ра Івана Зілинського та д-ра Володимира Кубійовича.

Ця людина залізної витривалости, твердого характеру та великого дипломатичного знання й хисту, будучи на пості Провідника УЦК, викопала такий надмір усякої мож-ливої праці, що інша на його місця або духово за кілька днів завалилася б або відреклася б і себе і всіх доокола се-бе. А лемко, проф. д-р В. Кубійович, стояв гранітом на сво-єму пості та хай тисячі українців скажуть, скільки Він кож-ному зокрема добра вчинив, допоміг, подав свою руку в по-требі, вирвав з концетраку й врятував від смерті.

Під осінь 1940 р. створено при Українському Видавнич-тві в Кракові Редакційну Колегію: Василь Качмар, Іван Ві-тошинський і Юліян Тарнович для тижневика „Краківські Вісті”. Щоденник під таким наголовком появлявся ще з пер-ших днів 1940 р. у Кракові під редакцією Михайла Хом'я-ка. Мгр. М. Хом'як працював по скінченні своїх студій в Ся-ноці, як адвокатський помічник у канцелярії д-ра В. Бла-вацького, опісля до війни працював у редакції щоденника

„Діло” у Львові. З приходом до Львова большевиків переїхав м.р. М. Хом’як на захід і з рамени Українського Видавництва в Кракові почав редагувати щоденник „Краківські Вісті”. Крім нього працювали тут: Лев Лепкий, Маріян Козак, Іван Дурбак, Роман Купчинський, Василь Мудрий, Іван Кедриш, Петро Сагайдачний, д-р Ст. Баран, інж. М. Творидло та інші, як дописувачі або співробітники.

Тижневик „Краківські Вісті” редагували ми втрьох. Праця була гарна, відношення між нами товариське. Управителем друкарні був д-р Ю. Пеленський, людина працююча, культурна й дбайлива за осяги в праці. Сам письменник, отже й у відношенні до співтоваришів праці згідливий.

Зновже технічним директором друкарні при вул. Ожешкової був Олександр Костик. Педант, мистець праці, до найменшої пружинки знавець друкарської штуки. Тихий спокійний, завжди з олівцем в руці; ніколи не бачив я тої людини урядуючи в одній кімнаті з Директором О. Костиком у Кракові повних два роки й у Львові теж повних два роки, щоб він сердився, був невдоволений або не шанував робітників. Ми йшли рука в руку з Олександром Костиком повних десять років до війни у Львові, бо О. Костик був Директором друкарні „Діло”, де я друкував по відході від Вид. І. Тиктора, часопис „Наш Лемко” й „Бібліотеку Лемківщини”. І всю війну пройшли ми вдвох, наче рідні брати під одним дахом та ніколи за такий довгий час не чув я з уст того мого доброго Друга, Олександра Костика ані однісінького дрібного слова, що могло б зменшити мою велику пошану до тої працюючої, солідної, характерної та доброго серця людини.



На Різдво 1940 відійшов з Редакції „Краківські Вісті” п. Басиль Качмар і незабаром теж п. Іван Вітошинський. Чергові числа редагував я сам. Щойно з весною 1941 приділено мені до помічі п. Петра Сагайдачного, який відомий був зі Львова з щоденника Івана Тиктора „Новий Час”, як визначний журналіст і знавець міжнародних політичних і українських справ.

Продовж двох літ свого побуту в Кракові зредував я 46 книжок, редагував тижневик „Краківські Вісті” (в То-

ронта має всі річники "Краківських Вістей" п. Роман Генрик Березовський) і написав своїх дев'ять книжок про Лемківщину.

Мені дивно було, коли в літі 1941 р. приїхав до мене до Редакції в Кракові мій друг д-р Ростислав Єндик і кинув мені на стіл папірчик, на якому була печатка „Читальні Просвіти в Соґорові ім. Юліяна Тарновича”.

Не дивно те, що др. Єндик твердо стиснув мені руку, бо ми знайомі ще зі Львова, але те дивне, чому будуються читальні під моїм прізвищем? Що я зробив для ..тих людей, сидючи за столом і пишучи книжки або редагуючи часописи? Мені ніколи не ввижалося, що я вже багато зробив; зате завжди й сьогодні, коли пишу ці рядки, відчуваю що я ще нічого не зробив. Можливо, що те відчуття моє особисте, а люди інакшим критерієм оцінюють працю для народу.

— Лемківщина, — як ми колись говорили з о. Професором Степаном Венгриновичем. у ..Сяноці, — станула на свої рівні ноги. — Лемківщина станула, „щоб виявити ..себе перед історією та здати свій історичний юпит. зерно видало плоди.

Без праці нема чину.

Зріла Лемківщина станула перед лицем історії.
Заціяне сіячами в серцях народу Лемківщини золоте
— Без підготовки нема діла.



ВИГНАЛИ нас з батьківщини . .

„Ой, верше, мій верше,
Мій дзелений верше!
Ой, уж ми так не буде,
Як ми било перше”,

(Лемківська співанка.)

Престара княжа українська земля, Лемковина, загорджувала межі на червоних П'єнінах, а гірські, з модрими хвилями, ріки, Дунаєць і Попрут, творили вільний шлях до Срібної Землі. Княжі воїни твердо стояли на сторожі й соколиними очима стежили, чи лясське плем'я зі землі Крануса не зазіхається на княжі добра, або чи не думає походом рушити на княжі городи. Тут, над стрімкими берегами Попруту й Дунайця, з тесаного каменя будували князі свої вартівні; звідціля диктував ляхам своє руське право князь Юрій Болеслав; князь Роман приїздив сюди на свої городища. У дворі на Ритрі, в Теличі, на Княжій горі в Ганьчовій, в Княжому Устю, в Санчі, гостювали вельможі - бояри та гострим мечем писали сторінку про княжу см'я.

Віковічні кедри, кремезні дуби, крилаті ялиці-смереки та престарий Лемківський бір — це первісна земля-батьківщина одного з найкращих українських племен-лемків. Мигтять ці стрункі смереки в дзеркалі Дунайця і Попрутових вод, купуються красуні черешні й липи в річці Ропі, калин-ягодою мережить свій стан сонлива Вислока, зате ж верткий Вислік гомінко біжить зпід верхів Бескиду та, наче соромлива молодиця — Солинка, паде в обійми свого побратима срібнолентого Сяну. Від Срібнолентого сходить сонце; тут, із гайлісся, вибігають русалки на зелені межі та

прядуть свої шовки, білять своє павутиння в сонячних струмках і збирають росяні самоцвіти на найкраще намисто для княжни гай-лісу. Стоять сонячною рукою мальовані дерева: стрункі берези в ясмину пелюстках. Вони на крайчику лісового моря; тирса плаче, бо крилатий дуб широко розхрестив свої гаптовані рамена та схопив сонце у свої запазухи; зате ясень перехилив голову та по-дитячому бавиться своїми барвними листками; а калина сіє собі під ноги круглені коралі; липи цвітуть і шумлять, і медом пахнуть; і горда смерека звисока дивиться на всі багатства своїх по-сестер і колише сріблом своєї корони, співаючи пісню про вічну молодість. Ще далі, крізь визубень лісу, визирцем поміж дерева хмель плете сої коси та ввивіркою пнеться на ліщину по золоті горіхи. Потім за лісом поля, ще один гаїнок і срібним ралом крайні ленти ріллі.

Потім сідає сонце за Кичурою на Яворині та перед спочинком миє своє лице в Попрутовому озері й купає свій, золотом і самоцвітами кований, ридван. Ще й водяники в комишах чешуть свої носи, очерет складає, як до молитви, свої довгі пальці, та тричі набожно перехрестившись по вечері — старий Землян закидає свою чуганю на рамена й ремінці зв'язує міцніше на кerpцях-ходаках, — бо інша суєта не дає спокою. — З'юначать дики посаджені компери, кой дома заночуєш

Виходять лемки на гору, сторожити свої завіси перед дичиною. Горить вогонь перед колибою, або таки під смерекою. Лемківський бір співає своєю тужливу пісню та на закруті під горою Ділом срібні таляри розсипає місяць на вислокових хвилях.

Планно, банно на людському серці, коли про все пригадати. Але крас життя, коли душа не пече. Сім раз їздилося до Гамерики, — починає вісімдесятьлітній господар-лемко, Юрко Землян, свою розвагу. — Кой за кожним разом більше талярів, талярів, та й більше банування за хижею. Не є того світу — як дома. Працюєш як чорний кінь на цих майстернях і все дні числиш, скільки буде ще до Покрів: адже третій рік такого збутку на чужині . . .

Кривулею підгорнув Юрко вогонь на середину: — не знайдеш доброго права на чужині, коли його вдома не знайдеш. Кожний тобі те право заперечує, як би Бога між на-

родами не видати, не чувати. То ж то його самі розп'яли . . . Повільно пливе ніч і, наче в найкращій казці, родяться давні, з-перед віків, сторіччя, з-перед десятків літ, учорашні, нові найновіші образи; живі картини.

— Оце встають местники за кривду братів і на Лемківському Бескиді будують свої храми. На горі Яворині, ці збійники раду радять, де добути б стрільного пороху та оліва . . .

— Далека, лісами й горами, дорога до нашого Ляборця, але ми тому подужаємо.

— Триста найкращих коней взяли з угорських долів ті Сипкові вірли та між убоге населення роздали, щоб легше хліба добути. І повні панви пороху та круглених куль принесли.

— На Церговій, за Дуклею, отаман Баюс раду скликає: — Нестерпно жити від податків, драчок і данин. Не покладемо на себе рук, але окови зі себе скинемо! Не відступимо з гір!

— Четвертували їх та в коло вплітали, але друг не видав друга! На ринку в Мушині та біля ратуша в Санчі цюрком текла збійницька кгов. Але вони не були опричками, як їх ляхи в судові папері вписували. Вони хотіли свого ладу на своїх Бескидських горах!

— А далі, не було вдома хліба. Ще не найшовся такий вчений, щоб міг його на камені родити. То вони, сини Бескиду, над Тисою та над Дунаєм за тридцятий сніп від ранку до ночі косою пшеничний ліс рубали.

— Скрутно стало жити, коли свої володарі перевелися. І Романове село і інші княжі оселі переназвали нові пані по своєму. Джерела княжих вод у Криниці прозвали своєю „Крульовою“, залізом і бетоном загородили чудодійні води в Жегестові, у Висовій, у Щавнику, в Поворознику, в Ганьчовій, у Княжому Устю, в Романові, у Синеві, в Балутянці. Скільки ще зірок на небі, стільки треба і начислювати неспросліджених мінеральних багатств Лемківського, або Низького Бескиду.

— Не знаходив син цього Бескиду доброї ради на свою гірку біду вдома. Тоді один запрягав своїх коней, вантажив широкобедрий віз бочками з маззю та дьогтем і, тричі знаком святого хреста позначивши свою дорогу, рушав у

світ . . . Ці мазярі бачили своїми очима Велику Україну та весь Угорський низ і під Варшаву, або аж до Вільна на Литву приїжджали зі своїм добрим товаром. Але хто не мав своєї доброї запряжі, той пішком мандрував за Карпати та ранні овочі розносив по всіх сусідських містах. Один знову у дротаря бавився, мишоловки продавав міщухам і через те вдома хліба не їв і з грішми додому вертався. В лісах лемки випалювали поташ і соду, тесали протісся, бальки, в гранів наймалися, будівничими, теслями, колодіями, млинарями виховувалися з діда прадіда та чесно вели своє ремесло. Не слухаєш батька, то послухаєш собачої долі!

— Брате! Я вже так багато світу бачив . . . Копальні вугілля в Америці, дикі праліси Аргентини, Бразилії фермером був у Канаді і всюди була моя доля зі мною. Але ж нема більшого щастя, як на тих наших „дзелених” горах! Кротом риється в серці журабанування за „мальованкою” хатою. Почуєш пташинний спів на чужині, перед очима стає тобі все твоє, від наймолодших літ життя та сили такої нема, щоб угасити той біль, сум і тоскні привиди. Ані білого сонця тоді не бачиш, ані мови людської не слухаєш і щебету дитини не розумієш. Олив'яні ноги й руки мов з дерева та важка змора морочить мозок. У снах стають плаї, пасіки, поперечні, гайлісся, гаї, діброви і шумить старий бір; тоді душа плаче, щемить серце, спокою не дає. Туга за халою, мов тінь сновидається . . . — Рідні пороги сльозами радості привітаєш та в Божому храмі всім жаром душі Пречисту та Пренепорочну в найкращих молитвах хвалиш-славиш, прославляєш.

Принесли з лісу молоді лемки ріща та на ватру поклали, бо холодом повіяло від Гудівок: Студений вітер по півночі. Але Юрко Землян тільки ноги ближче до вуликів присунув. Він пригребував вогонь, щоб вітер не пірвав іскру до села.

— Така була перша світова війна, що наші села в поліл обернула. Згоріло містечко Горлиці, бо тут найсильніший був удар москаля з Прусом. Мстилися прусаки й Мадяри за свої програні та сила-силенну нашого народу вішали на вербах, при дорозі . . . без суду без розбору. Але нашим си-
нам казали воювати за монархію, за цісаря! Аж над оікою П'явою червоніла намінна земля від нашої крові. І де сон-

це сходить, і сідає за гори, — скрізь нашим народом бойові лінії засіяні. То ми так довоювалися, що на нашу батьківщину лянів і мазурів приступили та наше родиме право пішло, звелось . . .

Глибше в чуганю затулив Землян свої рамена та одночасно протер рукою своє, в глибокі борозни зоране, чоло. Він не наче злого духа відганяв від себе.

— Забув учорашній, як йому було в неволі. Щезни маро з його ладом! Так він із першого дня катує твою душу, щоб ти рідних батьків відрікся. Полячить тебе і дітям молитися заперечує! Але податок дай, складку збери; ржондовий, доходовий, переїздовий, саморжондовий, лісовий, громадський та на всіх пальцях ніг і рук не зчислив би всіх тих дранин.

— Народний гнів — це велика сила! — далі снував Юрко Землян свої думки. — Ми вогнем на Комеанецьких горах спалахнули! І зі зброєю пішли проти наїзника. Нами верховив о. Панько Шпилька. В наших руках був ключ залізної дороги до Лупкова.

Навкучило сидіти при ватрі. Землян підвів старі кості й пішов на свою землю глянути, чи часом чорний дик не риться в бульб'яному лані.

— Діду, нанашку, спічніть собі, а я облечу межі — відізналися молоді газди.

— Ет, у могилі буде найкращий спочинок! — сердився чомусь землян, але зм'якшавши, знов усміхнувся: — Добро і зло разом переплітаються. Найбільше наше добро, що ще не видумали такого собачого права, щоб нас із нашої вітчизни в якісь інші куті проганяти. Ні тебе потім тут, ані там! Чи ти людина — чи ти скотина?! Сам себе ти не пізнав би! Адже, Боже наш милий, кожна скиба, кожна грудка, кожне перце нашої землі стократно нашою крв'ю просльозені! Прадіди, наші діди, батьки тут родилися, жили-працювали й Бога своєю працею хвалили. І ми на нашій Лемківщині родилися; вона Бескидська земля свята, непродажня, не Каїнова! . . .

Лемко від віків зрісся зі своєю Лемківщиною. Він над усі багатства цього світу любить свою батьківську землю. Він січе лободу, молоді листки кропиви на свій насущний хліб на переднівку, — він здирає солом'яні китиці з криші

своєї хижечки, щоб худібку до зеленого догодувати. Він носить на своїм хребті обірник на гору, щоб нивка краший овес зародила, він віковим зусиллям загартований, на камені оре й сіє. Але він лемко гордий, великий духом і хоробрий лицар на своєму, чаром борів мережаному та золотосріблом струмків різьбленому, Бескиді.

*

Ще раз купається Бескидська княжа земля в крові своїх найкращих синів. Чорна, жорстока правда виявляє, як саме напали ворожі банди на лемківські оселі та впень вирізали, мордували, вівнали й стріляли кожного, що під їх очі попався. Мученичою смертю загинули 300 мешканців Павлокоми, в Обаримі вирізали всіх, що не були поляками, в Одреховій перша загорілася читальня „Просвіта“, а з нею цвіт молоді, 28 душ, полягло на полі хвали, в Синеві розстріляли 35 господарів, у Вороблику 46 найсвідоміших замордовано за те, що вони читали книжки про свою тіснішу Батьківщину, про княжий город Сянік і дооколичні оселі, що пам'ятали князя-володаря на сяниському замку. Малі і Великі Сторожі, Чертеж, Костарівці, Юрівці, Теречча, Вільхівці, Загутень, Загір'я — пережили здесяткування населення за те, що люди в першому дні по проголошенні т. зв. „виселення Лемківщини“ не виїхали на схід. Сандецька земля дорого заплатила за цей „указ.“ У Горличчині спалено всі доми читалень „Просвіти“. Лабова, Гладішів, Брунари, Росток, Ростайне, Ізби утратили за одним махом третину своїх мешканців, а решту вивезено за східні „межі“. І така доля стрінула Команецький Кут, Дуклянщину й східню частину Романівської округи. Пліндрили поляки, мордували та вбивали людей в селах над Вислоком, Яселкою, Солинкою — це все історія висвітлить.

*

Сталін подарував Лемківщину полякам і українське населення з Лемківщини переселив і погнав силою на Схід. Учинив він це не з великої любови до українського народу й до української нації. Не мав теж на думці пієтизму або окремого набоженства до тих твердих, як криця, жителів Лемківського Бескиду, що від віків стояли незрушимою греблею на заході, на окраїнах українських земель. Не боліло

теж серце в Джугашвілі Сталіна, що в Лемківських горах важко жити, треба завзято працювати, щоб із цього лемківського каменя добути бульбу й овес. Нерозумно врешті було б думати про будьякі людські почування в Сталіна для мешканців цієї української землі, найдалі висуненої на захід.

Перше основне завдання Сталіна щодо Лемківщини не було теж освідомлення лемків, що вони українці, частина українського народу, яким діється кривда від поляків і вони бідують у своїх горах, отже їх треба забрати на кращі та більше врожайні українські землі, а камінь родючу Лемківщину — хай беруть собі поляки.

Джугашвілі добре обдумав свою стратегію щодо знищення Лемківщини. Зробивши угоду даровизни цієї української землі в користь поляків, він дав змогу полякам розправитися криваво з Лемківщиною, яку поляки від сторіч ніяк і ніяк не могли для себе позискати, здобути та з'асимілювати або винародовити. Гострими зубами в'їдалися поляки в українські етнографічні землі здовж усієї східної межі між Польщею та Україною. Коли інші українські землі як Полісся, Волинь, Холмщина тратили щораз більше на своїй території в користь поляків; Хоч колись межі етнографічні українського народу сягали далеко на захід від Люблина й далеко здовж Буга, поляки зломили ці межі, здобуваючи на хвилях сторіч п'ядь за п'яддю, одиницю за одиницею, відтак цілі оселі, і в неодному місці перескочили ріку Буг та далі захланно в'їдалися в живий український організм.

Вони цього не могли доклати з Лемківщиною. Мешканець Лемківщини і автохтон ставув своєю твердою ногою в підніжжях П'єнін, розтаборився своїми оселями за Дунайцем і за Попрутом і тут було його з діда прадіда право жити і вмирати! Ані сила, ані польські хитрощі нічого не помагали. Лемко стояв на сторожі своїх княжих українських земель твердо, завзято, незрушимо, по геройськи. Жадна політична буря ані економічно-господарська заверюха не могла зрушити з віковичного кореня цього лемківського дуба!

Мій прадід тут вікував, мої діди й мої батьки тут свій вік

прожили, моє теж незломне право на нашії українській Лемківщині!

Але Джугашвілі не з з тої точки взяв підхід до Лемківщини. — Перше пустити поляків на зненавиджених собі сусідів! Вони лад зроблять з цим народом. Основне, що вони виріжуть і вимордують увесь свідомий український елемент на Лемківщині, а з масою без проводу легка буде справа. І поляки з стовідсотковою точністю виконали своє героїське завдання! Бо як же ж тоді пояснити, що в білий день убиваючи сотні безборонного населення Лемківщини — до сьогодні не відбулася жодна судова розправа на поляках, що мордували днями і ночами українське населення Лемківщини, видовбували йому живцем очі, живцем закопували до землі, за ноги прив'язували коням до хвоста живих людей вирізували на грудях зі шкіри хрести, одним махом ударяючи малих дітей головами до залізного стовпа — вбивали сотні українських дітей.

Отже поляки виконали волю свого покровителя і добродія, що подарував їм усі багатства Лемківщини — волю й приказ азіята Джугашвілі Сталіна.

Далі треба було прив'язане до своєї прадідньої віри й релігії, сильно консервативне та під жадним оглядом невступчиве населення Лемківщини прогнати з цієї небезпечної землі, бо тут гнізда українського повстанчого прити-большевицького руху матимуть найкраще й природне й соціальне підложжя. І ще одне — високо підприємчиве та глибоко філософічне населення (авже ж треба було бути глибоким філософом, щоб жити на Лемківщині й не загинати!) Лемківщину вгнати в колгоспне ярмо, тоді зможемо триюмфувати геніяльний Джугашвілі Сталін. Тим то трагедія Лемківщини, якої рівної не знає історія — є трагедією всего українського народу.

*

Підчас переходу фронту большевицькі партійці, політруки й інші вислужники червоної Москви одержали наказ, щоб серед українського населення, яке замешкує землі за т. зв. лінією Керзона, поширювати пропаганду за виїздом на схід, до УСССР. При тому знаючи психіку і наставлення наших лемків, в першій мірі вдарять в їхню матеріальну струну, на яку лемко-українець був завжди дуже чулий. В

тій цілі сталінські служаки на кожному кроці почали жалувати бідних лемків, що вони весь час живуть в страшних злиднях, в невідрадних гігієнічних умовах і ніколи не бачили світла науки, бо панська Польща не дозволяла їхнім дітям ходити до школи. Крім того у своїй пропаганді використовували сталінці довголітнє національне поневолення й доказували, що тепер, коли повстане Польща, польські шовіністи їх ще більше нищитимуть фізично й економічно. Майже в кожному селі і присілку на Лемківщині протиставляли культурне й заможне життя в СРСР. Усну пропаганду підсилювали большевики різними кличами, брошурами, відозовами. Населення східньої й західньої Лемківщини почасти вірило брехливим кличам сталінської провокаційної пропаганди, бо большевиків до того часу не бачили, а знали про них дуже мало з легальної української преси, яка виходила за Польщі й доходила тут дуже рідко та від наших емігрантів, що втікаючи перед большевиками спинялися по лемківських більших селах та місточках. Однак тому всему наш лемко не хотів довіряти, бо тут вже віддавна кацапські елементи та частина інтелігенції (православні священики, учительство) вихваляли завжди добробут Росії за царських часів і тою про-російською пропагандою кормлені довгими літами, лемки виробляли собі поняття, що Росія є їхнім опікуном і добродієм, якою вона б не була — білою чи червоною. Погляди ці чим ближче до німецько-большевицького кордону слабли, бо тут населення мало кращу змогу довідатись краще про справжнє життя в СРСР.

Ті села, знаючи вже про большевицький рай, не слухали їхньої пропаганди і не думали покидати своїх прадідних земель. Однак, щодалі на захід, тим менший спротив ставило населення, яке заявляло свою згоду виїжджати до оспіваної большевицькими агентами УССР.

До того спричинились ще знищені підчас фронту цілі околиці, через що поважна частина населення опинилась без даху над головою й без харчів. Найбільших знищень зазнали ті терени, де довше стояв фронт. Таких місць на Лемківщині було багато, головню здовж словацького кордону, де німці на Бескиді думали здержати большевиків. До таких зовсім знищених фронтовими подіями теренів належить дуклянський пас; пов. Крошно, де на протязі 35 км.

не було ані одного цілого села. Вже дещо слабших знищень зазнали місцевості південно-західньої частини сяніцького повіту.

Під час фронтових дій, осінню 1944 року большевики часом нарочно нищили українські села, навіть положені поміж польськими, щоб бездомне населення скоріше могло виїхати до УССР. Наприклад, село Чашин, пов. Сянік, побіч двох польських Тарнав, згоріло лише тут, де жили самі українці. Така сама доля стрінула села: Мокре, Морохів, Завадка Морохівська, Кам'яне, Полонна, Середнє Велике, Суловиця, Мошанець, Рудавка Романівська і цілий ряд інших. В той час сусідні польські села остали в цілості.

Мимо того, що лемки прив'язані до своїх околиць і люблять та цінять понад усе свої гори, то всеж таки жадоба кращого і покійнішого життя, гнала їх у незнане, як колись масово до Канади й Америки, так тепер до оспіваної советської України. Зараз таки по переході фронту весною 1945 року почали добровільно опускати свої села в першій мірі кацапські елементи й виїжджати до УССР. Виселенців забирали військові транспорти, які верталися з-під фронтової полоси в запілля по нові військові матеріали. Найбільше охотників було до виїзду з винищеного дуклянського пасу, де населення майже в 90 % опустило свої сторони. Поважна частина населення виїхала теж з повітів: ясельського і горлицького. Зовсім мало було охотників до виїзду в УССР у східній Лемківщині й Новосандеччині, де тільки з поодиноких сіл виїжджало по кілька, чи кільканадцять родин. В східній Лемківщині добровільно тоді виїхали поодинокі родини з таких сіл: Рябе, Гічва, Солинка, Щербанівка, Смільник, Кам'янки, ліського повіту, та сіл: Одрехова, Босько, Синів, Дошно, Волтушова, Шкляри, Мошанець — сяніцького повіту. Між виїжджаючими були в першій мірі члени і симпатизи КІЗУ та задурманені великим добробутом Росії несвідомі селяни.

Деяке число виселенців з короснянського повіту, горлицького і ясельського можна вияснити тим, що крім вище наведених фактів не діяла тут зовсім наша пропаганда, яка б протиставилась большевицькій і сказала селянам, правду про советський рай. Большевики сподіючись того, приспішували виїзд і в першій мірі натискали на інтелігенцію

й свідомі не-нацапські села, які покидали свою землю не-
радо, але під терором НКВД і погран-війська НКВД, яких
повно було здовж словацького кордону, які змушували лю-
дей підписувати „добровільно” заяви.

Большевицька підлість, щоб діпняти свого й виконати
накази Кремля пішла й на іншу провокацію. В тій цілі вико-
ристали вони існуючий українсько-польський антагонізм,
вдались до шовіністичних і бандитських польських елемен-
тів, яким порадили, щоб вони вигнали лемків з польської
держави. За почином НКВД створено кілька польських банд
і їм наказано грабувати й мордувати українське населення
щоб воно через це опустило скоріше свої села й виїхало до
УССР. За бандитськими групами створеними за ініціативо-
ю НКВД кинулись неначе саранча на українські села всякі
звироднілі польські типи злодії й шумовиння, щоб вико-
ристати переходовий воєнний час і пограбувати чужого
майна. А таке майно було в бідних лемків, тому всі кину-
лись на них і кожний дер, де тільки міг. Ранньою весною
1945 р. різного рода польські банди кожного дня і ночі на-
падали на українські села, грабували все, що тільки мало
будьяку вартість, били й мордували невинних селян. При
кожній нагоді бандити не забували наказувати українцям
виноситись на Україну, бо тут польська „земля”. Свідомі-
шим селянам, інтелігенції та тим, які не хотіли виїздити —
висилали письма, в яких визначували речинець виїзду до
УССР і грозили карою смерти за невиконання наказу. В сво-
їх наказах показувались часто консеквентними й виконува-
ли заповіджені акції. Щоночі чути були стріли польських
бандитів до українського населення та лунали пожежі горі-
ючих хат.

Ніхто не був певний свого життя. Цікавим е, що
большевики, яких повно було в терені, не робили жодних
протиакцій, а тільки жалували українців і радили їм поки-
нути їм ті терени, виїхати до УССР, бо можуть бути ще гір-
ші хвилини. За те, почувши десь про українських повстан-
ців, які боронили свого населення, сталінські собаки стя-
гали великі облави, щоб з місця їх винищити.

Були такі випадки, де виселенча комісія не маючи у-
спіхів у селі нагло виїздила, а нічтю впали бандити, били і
мордували людей, грабували й малили та наказували виїх-

джати. По акції приїздила знову виселенча комісія, а населення, бачучи, що діється, писалось добровільно їхати до УССР.

В своїй брехливій пропаганді большевицькі людологи порівнювали наші підпілні групи до польських бандитів і остерігали та наказували лемкам, щоб били нас на кожному кроці. В тій цілі дозволили селянам творити самооборони, яким навіть давали зброю, щоб боронитися перед бандерівцями й польськими бандами (березень 1945). Селянам дозволено носити кріси і автомати навіть ті, які вони мали здобуті й заховані підчас переходу фронту. В цей спосіб легко довідатись, хто має приватно зброю. Діставши зброю до рук лемки-українці завзято боронили своїх сіл і не впускали до них польських грабункових банд. Від цієї пори населення чулося безпечнішим й кожночасно відбивало напасників.

Перед українським населенням большевики говорили, що на них не нападають приватні польські банди (інспіровані ними), а тільки роблять це польські підпільники. Ціль большевиків в тому така, щоб ще більше завогнити польсько-українську ненависть та не допустити до порозуміння українських і польських підпільних чинників. В квітні 1945 року вийшла в пропандивно-розвідчий рейд по західній Лемківщині (Короснянщина, Горличчина, надр. БСБ) надрайонова боївка Служби Безпеки, щоб вияснити населенню ціль большевиків у виселенчій акції та здержати його перед масовим виїздом. На заході застали невідрані умовини. Населення під напором польських терористичних банд виїжджало, а повіривши большевицькій пропаганді стріляло за нашими боекниками, які тільки ніччю могли закрастись до наших симпатиків, розвідати дещо, коротко поговорити, взяти харчі та знову піти в ліс. В дуже важких умовах продовжували стрільці ОУН свою працю через цілий місяць. З досоги завертали людей, наказували не покидати рідніх сторін, не слухати брехливої большевицької пропаганди. При тому роздавали наші противиселенчі листівки. Своїм коректним поступуванням з населенням і киненими кличами почали поволі збивати большевицьку брехню. Населення до певної міри отямилось, а виселення послабло на своїй інтензивності. Крім того переказували ті, що опинились вже в

„раю”, щоб ніхто не їхав, бо в УССР нужда і голод. Большевики побачивши, що поважна частина виїхала, а охотників стає чимраз менше, пересунулись більш до сходу, в східню частину короснянського і в сяніцький повіт. Селянам в західній Лемківщині відбирали зброю та оставили даліше на поталу польським терористам. Одначе лемки, спробувавши раз збройної оборони, даліше держали скрито зброю відбиваючи напади напасників.

В Романівщині та Сяніччині через цілу весну 1945 року шаліли напади польських банд на українські села. Хотяй селяни успішно (зі зброєю в руках) відбивали напади польських банд то всежтаки поносили поважні жертви, а боротьба не вгавала, навпаки, прибирала на силі. Крім того большевицькі виселенчі комісії мучили селян постійними погрозами і страшили цілковитим виселенням, коли не виїдуть. Слід зазначити, що населення Романівщини й Сяніччини поставило сильний опір і добровільно не покидало своїх рідних земель. Одначе змусили їх до того сталі напади польських бандитських груп, які мордували селян і систематично нищили їх дорібок. Річ ясна, що населення не могло довго опиратись такому станові й вичерпалось в сталій і нерівній боротьбі, рішалось виїжджати, знаючи, що жде його в большевицькій Росії.

Найсильніші польські банди, знані зі своїх звірств по відношенні до українського населення, рекрутувались в таких польських селах Романівщини: Балутянка, Климківка, Люботова, повіт Коросно та Дошно, Глибоке, Войтяхова, Довге повіт Сянік. Банди тих сіл, напоєні ненавистю до українського населення й жадні наживи, йдучи за вказівками большевицьких виселенчих комісій, поводитись з українськими масами дуже жахливо. Прямо важко подати опис всіх тих звірств і безправств, які доконували вони над українським населенням. Внаслідок тих бандитських акцій, українські села Романівщини понесли весною 1945 року такі жертви: в с. Синява замордовано 22 особи, а село частинно спалено, в с. Вороблик замордовано 15 осіб, в с. Босько 10 осіб, в с. Одрехова 6 осіб, в с. Вислічок 5 осіб. І так в кожному селі були жертви та попалені господарства. Не подаємо реєстру пограбованої і знищеної худоби та іншого майна, що важко похопити якоюсь цифрою, бо ці села

виїхали майже повністю й не дасться стягнути потрібні дані. Живучи в такому стані населення нервово вичерпувалось і з початком травня 1945 р. почало виїздити до УССР. На протязі травня, червня й липня виїхали майже в цілості села: Босько, Вороблик, Синів Шкляри, Волтунова, Дошно, Кам'янка, Абрамова, Завадка Романівська.

В половині липня 1945 року покінчилась перша фаза виселенчої акції, яка тривала від переходу фронту, тобто від січня 1945 року, а подекуди й скоріше, в залежності від руху фронту. Ціхою цієї фази виселенчої акції було те, що населення баламучене большевицькою пропагандою покидало рідні сторони добровільно, а даліше робило це під напором польських банд. На протязі того часу вигнано найбільше лемків з дуклянського повіту, даліше з Горличчини. Ясельщини і частинно з Романівщини та Новосандеччини. Хоч в повіті Новий Санч живуть українці суцільною масою аж по ріку Попрад, а при кордоні й поза нею, то виселення не охопило тут так широких мас, бо польська адміністрація була за тим, щоб місцеве населення осталось на місці, думаючи його засимілювати, що й через цілий час робили. Їхні пляни перервались з хвилиною, коли вислано в цей повіт (квітень 1946 р.) тереновий провід ОУН, який пропагандивною і розяснювальними акціями ударемнив задуми польської червоної адміністрації. Населення в більшості пішло за нами й не міняло обряду й національності.

В східній Лемківщині на протягу того самого часу (поза частиною Романівщини) охотників до виїзду поза спорядичними випадками (кацапи, комуністи) майже не було.

Навпаки, населення цих теренів поставило гідну відсіч всяким большевицько-польським агітаторам і виселенчим комісіям.

На час жнив (друга половина липня і серпня) 1945 р. виселенча акція притихла. Польська влада хотіла вповні зібрати хліб, якого в повоєнному часі бракувало. В тій цілі видавала обіжники та через солтисів наказувала, щоб українське населення не дивилось на ніщо, а віддалось вповні жнивній праці.

Однак не втихли в тому часі напади польських банд, головню в сяниському й короснянському повітах, які мали

свої пристановища в польських селах. Активніші і знані зі своїх звірств були банди в таких селах сяніцького району: Новотанець, Довге, Надоляни, Нагужани, Буківсько, Пельня, Страхоціна, Побідно, Небещани, Просік, Дубрівка Польська. Крім того поважне число бандитів рекрутувалось з міста Сянока.

Поза цивільними бандами, що були по згаданих польських селах, немало давались в знаки станиці МО, які днем виконували поліційну службу, а ніччю перебирались та йшли до українських сіл на грабіж і розбої. Те саме виправляли ліські й сяніцькі органи УБП. Працівники УБП були нерідко ватажками подібних банд.

Всі банди мали між собою зв'язки. В цілях переведення більших акцій лушилися і ділились розвідкою.

Бандити за награбовані в українських селян речі і гроші підкупляли органи УБП, МО, ВП, адміністративних урядників і всіх інших, хто міг їм в тому чорному ділі перешкодити. Крім того з тих урядових установ рекрутувались бандити, які не чіпали інших, побоюючись, щоб ті їх не розконспірували.

Всі банди ставили собі за ціль вигнати з „демократичної Польщі” всіх українців, а дорогу до того вибрали через грабунок, підпали, морди, провокації та всякі інші звірські методи. Такий стан через жнива 1945 року був пригравкою до акції, яка мала відбутись по жнивах, осінню 1945 р.

Літом 1945 року появляються на терені сяніцького повіту збройні відділи польського підпілля, які оперували тут під назвою АК. Організатором тих груп був пор. Коссаковскі (правдиве прізвище), який передтим був повітовим шефом УБП в Сяноці. Звідси втік і став командиром АК на повіт Сянік-Березів. Відділ АК. (узброєний) числив 60 людей. Крім того акісти мали своїх симпатиків серед польської молоді, яка поповняла їхні ряди.

Коли б поглянути було у внутрішній стан тих груп АК то вони мало що різнилися від бандитських. З бандитськими групами мали акісти сталі контакти і разом з ними напали на українські села та грабували українське населення, мовляв, виступаємо проти польських „демократів” і большевиків.

Можна багато привести фактів, які ясно виказують,

що збройні групи АК грабували українські села, старались заломити морально українські маси, щоб ті скоріше виїхали на схід. При кожній нагоді акісти пригадували й наказували українському населенню виїжджати до УССР, а свої заяви попирали завжди тими самими аргументами що й бандити (грабіж, морди, побої, підпали, провокації і т. п.).

При зустрічі з нами командант АК Коссаковскі оправдувався, що вони завжди до українського населення відносяться коректно, але не можуть вплинути на бандитів, які під їхньою маркою виконують різні напади на українські села. Він завжди заявляв, що постараємося винищити бандитів, годився спільно співпрацювати, але це було тільки на папері. В терені вони робили далше своє так, що стало треба було їм висилати упіснення, а коли це не помагало, то вкінці рішено не числитись з ними, як з польським підпіллям, що бореться за справжню незалежність Польщі, а як з бандитськими групами, які під маркою польського підпілля спричинюються до виїзду українського населення на схід та до його матеріяльного зубожіння.

Щоб не бути голословним, подаємо кілька фактів, які точніше висвітлять роботу різного рода бандитських груп. Бандитські наскоки на українські села чи на поодинокі хати або на переходячих українців відбувались майже кожної ночі й дня.

Доходило до того, що українець не міг вийти зі свого села, піти до міста, бо по дорозі зараз ограбили його із все-го, що лиш мав вартіснішого біля себе. Підчас грабежі були завжди побої, морди та груба лайка на адресу українців, якої поляки-бандити ніколи не жалували.

В червні 1945 р. польська банда напала в с. Ратнавиця пов. Сянік на господаря Винаря Степана і зажадала від нього грошей, а коли їх не знайшли, побивши всіх присутніх в хаті, забрали убрання, білля та відтак випроводили всіх о-коло 30 м. від хати, поклали долів і казали так довго лежати, поки не почувуть стрілу. За пів години дали стріл. Крім цього бандити забрали в селі пару коней, один віз і 300 зл.

26. 7 1945 р. польська банда зрабувала дві корови від господарів погорільців в с. Воля Петрова. Бандити пішли в напрямі Буківська.

27. 7 45 р. 7 польських бандитів напали на дорозі Дубрів

ка Р. Сянічок повергаючи з млина в Дубрівці 3-ох українських господарів з села Сянічок пов. Сянік. Бандити зрабували муку, коні та віз. При тому поводитись дуже брутально.

30. 7 45 шість акавістів з Небещан прийшло до солтиса поляка в с. Дудинці та наказали дати собі підводу до Небещан, яку мусить забрати у господаря українця. Солтис виконав наказ. Господар відвіз їх до Небещан і вернувся до хати без воза й коней. Крім того забрали йому кенкарту й наказали виїжджати на Україну, а там дістане „руські документи”.

30. 7 1945 р. о год. 2-гій, 10 польських бандитів узброєних в кріси й автомати, одіті по цивільному — напали в селі Воля Яворова, пов. Сянік вже вдруге на хату Савки Катерини (українка літ 54), зрабували білля та одяг і наказали всім господарям, щоб до трьох днів винеслися на Україну. Загрозили, що як прийдуть щераз, а населення не виїде, то знищать його зовсім. Тут пізнано таких бандитів: Дрозда Тадека і Юзека з с. Нагоряни, Петроняка Влодзя з Нагорян, Ковальчека Юзефа і Шваст Войцеха, бувшого міліціанта в Буківську і Якубовського Юзя всі з Нагорян. Про напад докладно знав лісний (поляк) Сапега Янно, який з необережності висловився, що такий напад має бути.

31. 7 1945 р. польські бандити намагалися вдруге напасти на с. Волю Яворову, але тут СКВ (Самоборонний Кушевий Відділ) привітав їх вогнем, які, втікаючи, згубили пістоль — „П-38”.

4. 8 1945 р. ВП вигнало до УССР с. Новосілці, пов. Сянік. Залишилося 12 родин. Село Пельна дістало наказ виїхати до 10. 9 1945 р.

6. 8 1945 р. польська банда робила напад на с. Волицю, пов. Сянік, при чому ранила одного українця. Банду відігнала місцева самооборона.

8. 8 1945 р. в с. Прусик вибрано солтисом Галіка Шимона, член ППР, вислужника НКВД, який заявив, що першою його роботою буде стягнути виселенчу комісію до села Прусик та виселити всіх українців.

Під кінець серпня 1945 р. за почином польської адміністрації їздила до Варшави делегація українців Лемківщини, яку покликали в справі виселення. Делегатів вибирали во-

лості, а з них вибрано одного, який репрезентував повіт. Повітових делегатів номінувала польська влада, яка видала таких українців, які не заступали інтересів українського населення, а тільки слухали того, чого наказували польські „демократи”. У Варшаві говорив з делегатами якийсь представник тимчасового уряду. Він заявив їм, що на підставі заключеного договору між Польщею і СРСР, українське населення зпоза лінії Керзона мусить добровільно виїхати до УРСР. Говорив далше про добродійства, які польський уряд дає виселенцям підчас транспортування. Ані один з делегатів не передавав бажань населення, яке за жодну ціну не бажало собі покидати свої рідні оселі й рішилось не опустити рідної землі.

Знаючи вже наперед про виселення, населення приготувилось до нього всіми силами. Організаційні чинники давали селянам вказівки, як застосовуватись в часі виселення, чого вони завжди держались й успішно протиставлялись людоловам з ВП, які великими силами лізли в українські села силою виганяти людей.

Осіною і слідуочими виселенчими акціями керував спеціальний висланник „уряду” УРСР — Нікіта Хопцов. Він розсівся зі своїми працівниками та цілим рядом виселенчих комісій в місті Сяноці. До помочі додано йому ще понад 200 „спеців” — розвідників та контрозвідників НКВД. Всі вони одержали секретні доручення й мали піти між українське лемківське населення, щоб різними способами задурманювати місцевий елемент, розкладати його, та посіяти зневіру в успішність спротиву виселення. Юдину роботу підлих прихвостнів Москви відразу запримічено і виловлювано таких агентів, які признавались, що є на службі Хопцова й НКВД та одержували такі завдання:

1) Перекопувати свідомий елемент та загал українського населення Лемківщини, що поляки не дадуть тут їм жити, разіть таким марним життям, як до війни, то ж краще виїхати до своїх, до УРСР.

2) Несвідомий елемент Лемківщини, всіх „русских” і т. п. мали повчати, що вони потомки московських утікачів, які тут скрились колись перед татарами.

3) Пореєструвати усіх, що служили в будьяких війсь-

кових формаціях за німецької окупації, щоб в УССР можна було з ними з місця розправитись.

4) Пореєструвати тих всіх, що виїхали до Німеччини на роботу.

5) Списати всіх інтелігентів по селах, усіх свідомих і впливових людей, головню бувших кооператорів у селах, громадських старшин, церковні комітети, братства і т. п.

6) Зорганізувати польські банди, дати їм командирів і терором змушувати населення до „добровільного” виселення.

Всі дані мали сталінські агенти збирати від польських солтисів та польського населення. Зібрані дані долучували виселенчі комісії до кожного транспорту, щоб у „раю” могло НКВД скоріше ліквідувати „неблагонадьожних”.

Осіння виселенча акція була переведена вже на широку скалю й обняла цілу Лемківщину з найдальшими її гірськими закутинами. Командування ВП стягнуло в тій цілі спеціальні частини ВП, які під командуванням большевицьких старшин в польських уніформах мали виселювати українців. До помочі ті спец-групи мали кожночасно собі большевицько-польську виселенчу комісію, яка мала реєструвати населення й переводити мітінги. Виселенчу акцію попередия грабункові й терористичні напади ВП на українські села, маючи на меті страшити населення. На пограниччі польсько-українських теренів цю роботу в заступстві ВП сповняли польські банди, які щоденно навіщали українські села, наказуючи населенню виноситись до УССР, а тих, що ставили опір, гостро карали. Виселення почалось з початком вересня 1945 р. Большевицькі літаки, в днях 3- і 4- вересня скидали листівки, закликаючи населення до добровільного виселення на схід. Ворог заатакував відразу цілий терен, ульокувавши в ньому ще попередньо свої спеціальні частини в таких місцевостях: Сянік, Загіря, Бунівсько, Романів, Яслиська, Команча — сяніцького повіту і в Ліську, Балигороді, Волковій, Тісні, Двернику — ліського повіту. Регулярні частини ВП разом з спец-відділами, призначеними до виселенчої акції, заатакували найскоріше ті села, що є положені найближче польських адміністраційних осередків — Ліська, Сянока, Романова. Кілька днів перед самою акцією повідомила польська адміністрація, щоб на-

селення записувалось добровільно на виїзд до УССР, бо після того буде примусове виселення, а тоді не дозволиться на перевіз зі собою усіх річей, а можна буде забрати тільки те, що візьметься в руки. Крім того, різні погрози пускало ВП, банди, думаючи тим застрашити населення і змусити його до виїзду. Однак населення інформоване докладно нами про те, як в дійсності виглядає життя в СССР і яка з цього селянам користь — поставило цілковитий спротив. Не було одиниці, яка згодилася б добровільно на виїзд.

*

Людська пам'ять коротка, життя людини ще коротше, але в житті народу ніщо не повинно забутись.

Маючи те на увазі, проголошуємо історичні документи про події та про втрати, яких зазнали Лемківщина в сучасній нам добі; якими методами й якими шляхами йшли вороги України на загибелі нашої тіснішої Батьківщини, одної з найкращих віток Українських Земель, — такої недавно ще багатой та повної щасливого життя, — а сьогодні в пустарях, Лемківщини.

Згинули геройською смертю для України, весна була 1938 р. — своїми юнцькими грудьми заслонюючи волю і свободу молодій Карпатській Україні, це були між іншими, Сини Лемківщини, Добровольці, яким їх гаряче серце веліло йти будувати Рідню Хату разом з браттями в Хусті. І Тисою потекла українська кров: Михайла Проценка з Порубів, Степана Лаком'яка з Полян Суровичних, Петра Земляна з Обарима, Василя Петріва з Глудної, Осипа Завальняка з Яселка, Івана Гомзи з Липівця, Миколи Хомяка з Волоського Королика, Івана Володського, з Костевої, Петра Зубрида з Іздебок. Усі ці юнаки лягли в нерівному бою з мадярською навалою, що йшла дикунським походом загарбати землі Карпатської України. А в травні 1938 р. проголосила польська урядова газета „Монітор”, що 300 молодим українцям Лемківщини відобрано польське громадянство за те, що вони нелегально перейшли кордони та пішли на Карпатську Україну. Вони були родом з таких сіл на Лемківщині: Суровичні Поляни, Великий Вислок, Суровиця, Мшана, Зиндранова, Барвінок, Полави, Балутянка, Іздебни, Чертеж, Юрївиці, Костарівці, Босько, Поруби, Грабівка, Романівська

Завадка, Тарнавка, Семушева, Морохів, Команьча, Лупків, Ославиця, Просік, Залутинь, Полонна, Пакошівка та Шляхоцька Добра. До того польська влада наказала подвійні податки на батьків, що їх сини пішли на Карпатську Україну, заборонила їм купувати або продавати рілля та без дозволу польської поліції виїжджати поза межі свого повіту.

Напередодні польсько-німецької війни перший згинув скритовбивчою смертю о. Ярослав Щирба, душпастир у Шклярах коло Яслиськ. Його крізь вікно застрілили польські бандити. Це була людина незвичайно чесного характеру, великий діяч і громадянин, дуже люблений і поважаний священник у Дуклянсько-Романівській округах.

У перших днях цієї війни теж трагічно згинув о. Михайло Величко, парох у Боську, якого німці від престолу вивели та розстріляли разом з 25-ма чільнішими господарями цього села. При тому спалили майже половину села. А це сталося внаслідок провокації поляків, що намовили байстрюка (Шипка коло залізничної зупинки), щоб стріляв до німецьких вояків. Це відбулося від усякого суду, прямо з хат виводили господарів і над ровом стріляли до них. У 1942 р. приїжджала німецька комісія з Кракова, щоб допомогти відбудувати спалене село, але це не привернуло життя помордованих. Від дороги, що веде до Поруб, до дерев'яного моста над Вислоком і вся середина села по залізничну зупинку лежала в попелищах.

Не були спокійні Бескидські гори, хоч „моцарство-восьць” лягла на обі лопатки. Безупинну повторювалися напади на українське населення Лемківщини; лядські напасники грабили майно, пліндрили села, а не було на них способу тому, що в тодішній німецькій адміністрації були поляки з Шлезька та вони йшли на загладу українців і явно помагали полякам, хоч самі вдягнули німецький мундур. Скриваючися під організацію польського підпілля „польска вальчонца”, розписували місцеві лядські розбишаки присуди смерті на чільних громадян і діячів на Лемківщині та чинили своє підле діло.

З рук таких стрілом через вікно згинувла дружина Василя Подубинського з Руської Дубрівки коло Сянока. Ця куля була призначена для самого Василя Подубинського, —

що під цю пору був при кермі українського національного життя в Сяніччині.

Незабаром потім замордовано о. катехита Миколу Головача, що жив у Боську та відціля доїздив учити дітей у школах обох Вороблинів, Коросна, Романова й помагав Сестрам Служебницям вести Дитячу Захоронку в самому Боську. Бандити напали на о. Головача, коли він вертався з залізниці та стрілом ззаду вбили його.

Польські війська, спроваджені на Лемківщину, щоб прискішувати виселенчу акцію, поводитися з українським населенням надзвичайно жорстоко. Це був квітень 1946 р.

На перший вогонь пішли ті села, що сусідували з містом Сяноком.

Українські села Романівщини були в той час виснажені безпереривною боротьбою з різними терористичними польськими бандами й крім того, дуже часто нищені карними експедиціями польського війська, вони не спроможні були голіруч устоятися перед стократ переважними силами ворога. Польські банди під проводом Станіслава Валюса з Глибокого, надзвичайно грабіжничя польська боївка з Гачева, з містечка Романова, з Мильчи, з Заршина, з Коросна під проводом Шайни, Слушкевича, Зяйки (головного команданта ватаг на Романівщину і Короснянщину) плюндрували українські села доколя Романова й мордували безпощадно українців. Вони ограбили Босько, спалили всі хати на Цорубах; напали на Одрехову й багато невинних людей помордували; в Синеві замордували всіх свідоміших громадян як Петра Судомира-Гірниятчиного, дяка Миколу Куземку, Петра Тимця, Дзвінникового Івана та інших. Вони стріляли до людей, що працювали в полі або йшли в поле дорогою. Без суду без слідства вбивали людей.

По таких погромах, як був у Нижній Волі коло Яслиськ, повіт Сянік у січні 1946 року, у наслідок чого ціле село втекло на Словаччину й перебувало там майже три тижні (а дехто й зовсім не вернувся), далі, після такого випадку, як у Суровичних Полянах, де брав участь курінь війська так званий „Батальйон Смерці” під командою капітана Міхальського, коли поляки замордували 10 людей та около 15 важко поранили, — населення не було спроможне зберегти холонокровність, якої йому ніколи не бракувало, і

тому, щоб оминати дальших жертв, почало ладитися в невідоме.

Дня 13-го квітня 1946 року польське військо ввійшло до села, обрабувавши по дорозі села: Романівську Рудавку, Тарнавку, Пулави, Вернеївку і Завої, та оточили зі всіх сторін село Суровицю над Вислоком. Розставивши за селом на горбах сильні кулеметні застави, вояки малими групами почали входити до села. По приході в селс, вони наказали селянам негайно (продовж години!) збиратися і виїздити до стації Вороблик коло Романова. Захоплене несподіваним виселенням населення почало готуватися в дорогу, однак військо робило всякі перешкоди й не дозволило, щоб люди, як слід, прилагодили собі все потрібне до далекої дороги. Не дозволили навіть доварити обід, ані хліба допекти, а все те потім доварювали й допікали хліб самі польські грабіжники-вояки. В селі вистріляли тоді всіх курей, отже, кожний „рицерж” ніс тоді в мішку або за поясом одну-дві курки, гуски, качки. Щокращу худобу й коні відразу відбирали від селян, крім того, кожний вояк ніс добре наві'язаний клунок різного одягу, вовну, подушки, біле полотно. Старшини на це дивилися зовсім спокійно, і за це вояки ділилися з ними та всі поляки були дуже вдоволені.

Після Суровиці прийшла черга на Суровичні Поляни, Мошанець, Дарів, Тарнавку, Завої, Вислічок і Пулави. Всі ці села виселювано майже одночасно, методи виселювання були ті самі, що в Суровиці; поляки грабили все, що їм попало під руки й ладували в мішки. Забирали також усі кращі корови, воли й коні селянам. Полянчани пробували втікати до Шахт до лісу, щоб урятуватися від виселення, але за ними відразу погнався більший відділ поляків. Кого зловили в лісі, катовано в страшний спосіб (зуби вибивали, ребра ломали чоботами!) і конфіскували все майно.

12. 2 1946 напало 50 польських вояків на село Туринське, повіт Сянік, і впродовж двох днів грабили українських господарів.

Того самого дня 120 польських вояків прийшли з Тисної до Лопінки, повіт Лісько, відціля до Тисової, де вбили одного хлопця. Окрема польська розбишацька боївка, у військових мундурах, у числі 150 людей напала на українські села Криве, Присліп, Струбовиська, Кальницю, Сме-

рек, Ветлину; тут заквартирувалися; застрілили в Довжиці одного господаря українця; грабили і пліндрили все господарське майно. Далі напали вони на Височани, але не застали людей в селі, бо всі завчасу поховалися в лісах. поляки ограбили село й вернулися до Сянока.

13 2 1946 р. польські вояки (26 осіб) забрали в Ратнавищі від селян усі кури, масло та яйця; били селян.

Боївка міщан з Ліська наскочила на українське село, Лукове, повіт Сянік, ограбила місцевого українського священика, спліндрили багато господарств, обкрали церкву, зрабували церковну скарбонку, вкрали з неї 50 тисяч злотих; заарештували сина священика, Михайла Коньчину; в селі покрали всі кури, гуси.

Польський літак розкидав летючки до українського населення в околицях Загір'я та Ліська, щоб селяни їхали на схід.

14. 2 1946 р. напали 45 польських вояків на село Чашин, повіт Сянік. Вони знайшли в пивниці господаря Івана Гнатишина кріс. Пивницю спалили, все майно ограбили, господаря змасакували до безтями. Скривавленого водили по Сяноці та повісили йому на шиї кріс і напис: „Гайдамацкі збір”. Під хату Анни Куцятин підкинули набой до кріса; за те побили Анну наганом по голові та побили до крові 78-літню бабусю, що лежала вже 15 літ хвора на постелі.

14 2 1946 напали поляки на українські села: Дарів і Суровицю. З мінометів обстріляли ліс, у селі побили людей та пограбили багато українських господарств.

15. 2 1946 відділ польського війська, в числі 60 вояків перевів грабункову акцію в українських селах: Щербанівка, Манів і Кальниця, повіт Лісько. Забрали у господарів усе збіжжя, одяг, узуття та всі цінніші речі. При цьому побито селян.

15. 2 1946 року напали поляки на українські села: Бук, Луг і Явірець. Зближаючися до села, машиновими крісами обстріляли хати; важко при тому зранили багато старих людей. В селах грабили все, що попало під руки. В одній хаті знайшли молодого хлопця, вивели його на дорогу, повибивали йому всі зуби та застрілили.

16. 2 1946 р. сотня Х. в Загутині, повіт Сянік, відобрала від грабіжників 10 коней. На вістку про те, прибула з Сяно-

на сотня польського війська та почався 4-ро годинний бій між Поражем і Мороховом, у якому розгромлено поляків. Ворожі втрати 25 убитих, 40 поранених. У полон забрано одного плутонового та 4-ох цивілів з Поража й з Небещан, що показували дорогу польським бандитам. Тогож дня спалено виселене село Сторожі Великі коло Сянока.

16. 2 1946 р. приїхали поляки вояки з Сянока через Буківсько до українського села Петрова Воля на 6-ох підводах. У селі зрабували все господарське майно. Відтак продавали в Буківьку награвлене або міняли за водку. Того ж дня поляки ограбили село Горішні Устріки та арештували 8 українців мужчин і одну жінку.

17. 2 1946 відділ большевиків у числі 120 солдатів прийшов до Ступосян; тут кватирували большевики два дні, намовляли людей їхати на схід і казали, що вони не дають дозволу полякам грабити українські села. В цю брехню ніхто не вірив. З цього села перейшли через Беріжки, Царинське, Насічне й Дверник за Сян.

17. 2 1946 р. 65 поляків зі Зайничок і з Щавного напали на українське село Прилуки, тут ограбили понад 20 господарств 2 особи важко побили та арештували 2-ох господарів. Арештовані не вернулися додому.

Поляки і польське військо одержали доручення, щоб сплідрити спершу всі українські села на Лемківщині, вистріляти та вимордувати більшу частину українського населення на цій землі, врешті недобитків вигнати за Сян.

17.2 1946 р. поляки обстріляли кулеметами українське село Вижню Бережницю та вбили дві українські дівчини: Марію Старух і Катерину Машак.

18. 2 1946 р. арештували поляки в українському селі Бук 25 українців мужчин. Відціля пішли до Лопінки, спалили чотири хати, застрілили одну дівчину і двох мужчин. Далі перейшли грабіжники до Тискової, в силі 150 вояків, закрали в селі всі кури та одну корову.

18. 2 1946 р. прийшов до Яслиськ чеський старшина і випитувався про бандитські напади поляків на українські села.

19.2 1946 р. в селах волості Щавне польські вояки збирали харчі (по жмені гороху та фасолі). Того ж дня 30 большевицьких солдатів прийшли з Нижньої Тарнави до Мучно-

го, просили в людей хліба. В селі, Локоть коло Ліська, арештували одного хлопця та повели його за Сян.

21. 2 1946 р. напали польські вояки на село Ветлин й Горішні Береги; тут кватирували один тиждень і грабили весь час усе, що попало під руки.

22. 2 1946 р. напали польські вояки на село Матіяшеву Волю; арештували двох мужчин і вбили Осипа Поповича, одного господаря важко ранили. Відціля пішли до Полонної та ограбили всі українські господарства.

23. 2 1946 р. наскочили поляки на Дарів і Суровицю, але в селі не застали людей. Всі люди повтікали до лісів; мороз був високий, польські вояки відморозили собі ноги, руки й вуха. Вони нарікали на лісничівці в Полавах, що їх у такі морози висилають на облави. В селі Долішні Ростокі поляки ограбили селян і півнагих та босих вигнавши сніг ввідкидати з дороги. В селі Беріжки вкрали польські вояки 10 корів і арештували одного хлопця.

24. 2 1946 р. ограбили поляки село Берізку.

25. 2 1946 р. в Лопінці вкрали 3 корови. Того дня вилетіла в повітря залізнична зупинка в селі Мокре, повіт Сянік. Спалено хату, в якій кватирували польські грабіжники-вояки. Відділ Х розгромив в тому селі польську банду, зловлено польського капраля, що брав участь в мордуванні українців у Морохівській Завадці, розстріляно. Здобуто 3 телефонічні апарати, скоростріл, 20-000 амуніції, гранати плащі, одіння, харчі та ліки на 1 і пів тисячі злотих.

26. 2 1946 р. був бій у Волиці, повіт Сянік. Зловлено одного польського поручника, підпоручника й капраля та кількох рядовиків; вони призналися, що вбивали людей.

28. 2 1946 р. йшло 100 польских вояків грабувати село Кам'яне, але Відділ Х прогнав їх зворотом до Буківська.

28. 2 1946 р. спалили поляки з Глибокого, на чолі з бандитом Станиславом Валюсом і Родзінкою Андрієм, українське село Романівську Рудавку й приходство та церкву в Тарнавці. Людей в селі не було. Бетонміст у Скрипях над Вислоком вилетів у повітря. Підпалено копальні нафти в Одрехівськiм лісі й за Полонником.

Сьогодні московсько-большевицькі та польсько-большевицькі чваньки скрізь безсоромно теревенять про „щасливе й радісне життя” своїх громадян. Але хіба ж це не вар-

варський глум? Коли тут же в кожному селі Лемківщини були випадки масового вбивства, грабунку, розбою, підпалу або коли державні грабіжники зі зброєю в руках вимагали від лемків здачі зерна, якого в них загалом не було. І хіба це не азійський цинізм професійного обманця й брехуна говорити в конституції про недоторканість житла й майна в той час, коли кожне село Лемківщини ограблено з розбоем сталінськими мучителями.

Бували місяці, в яких щоденно большевицькі палії страшними пожежами пустошили селянські оселі. Бували часи, що по містах, селах і роздоріжнях з наказу убепе-єн-каведівських катюг цілими тишнями висіли трупи безвинних селян на пострах непокірному повсталому населенню.

А коли ці всі засоби гноблення не помагали сталіно-берутовим сатрапам „усміріть хахлов” — то як скрізь по землі українській — досвідчені вбивці без вагання вдалися до найстрахітливіших засобів — до примусового виселення, масового терору та штучно викликуваного голоду.

В місяцях січні і лютому 1946 р. польське червоне військо, не зважаючи на зиму переводило дальше виселенчу акцію, головню в Сяніччині й сусідних теренах Бірчанщини. В деяких селах, головню під містом вдалося їм перевести виселення більш основно, в більшості одначе неповно, бо населення не зважаючи на важкі умовини зими, втікало в інші околиці, а повстанці ставили сильний спротив, висаджуючи залізничні рейки і шосейні дороги в повітря.

В інших частинах Лемківщини, польсько-большевицьке червоне військо переводило доволі інтензивні акції. Лемківщина стала в зимових місяцях тереном найбільш пожвавлених ворожих дій, а заразом повстанського спротиву. Ворог плянував насамперед знищити в часі зими повстанські відділи, щоб з весною перевести вже без більших перешкод виселення цієї частини Лемківщини. Пляни ці одначе не здійснилися зовсім, бо протягом цілої зими не вдалося ворогові не то що знищити, але навіть навести поважніших втрат ні одному повстанському відділові. Навпаки сам ворог поніс ряд дошкульних втрат в боях з відділами УПА.

Другим засобом в пляні приготування виселенчої весняної акції було основне пограбування й стероризування населення, маючи на меті взагалі унеможливити йому дальший

прожиток та щоб воно само втікало з рідних осель. Реалізуючи цей план, польське червоне військо було всіх зустрічних українців, роззувало серед зими й морозу та вимордовувало цілі родини. Наприклад, зі священника в Жерниці на Лемківщині стягнули в полі взуття і наказали йти пішки по снігу. В межах цього терористичного плану, стероризування і застрашення — замордували дня 24 січня 1946 р. в селі Карликів (Лемківщина) 70-літнього священника, цілу його родину і селян — разом 14 осіб. В селі Завадка Морохівська дня 25 січня 1946 р. змордували коло 70 осіб, а в селах Закерзоння спалили в тому часі деякі села цілком, а в деяких поодинокі господарства й вимордували серед звірських знущань десятки людей, а багатьох арештували й повезли на дальпі муки.

Польсько-большевицько-сталінівські опричники напали на українське село, Морохівську Завадку, повіт Сянік і дня 24 січня 1946 р. вимордували все українське населення в селі.

Акцію переводив 34-ий полк польського війська з Сянока. В акції мордування безборонного населення брав участь 1-ий батальйон того полку. Штаб полку під командуванням полковника Плюто кватировав під той час у селі Мокре. Акція тривала від 8. год. ранку до пів 9. години.

Згинули, в звірський спосіб закатовані українці:

БІЛАС КАТЕРИНА, около 60 років, ранена кулею з кріса; на ранену накидали поляки дров і соломи та живцем її спалили.

БІЛАС МЕЛАНІЯ, ок. 50 років, живцем згоріла в підпаленій з усіх сторін хаті.

КЕРЕЛЕЙЗА МАРІЯ, 41 років, роджена в Америці, дістала сім уколень багнетом. На ногах усі пальці поломані, права рука тричі зломана. Відірвана права грудь, розчерплена голова.

КЕРЕЛЕЙЗА АННА (дочка) років 16, розбита голова, поломані руки й ноги.

КЕРЕЛЕЙЗА КАТЕРИНА (дочка) років 15, розбита голова, ранена багнетом крізь праву ногу, вище коліна.

МАКСИМ АНДРІЙ, 70 літ, спалений живцем.

МАКСИМ МАРІЯ (жінка), вбита стрілом в потилицю.

МАКСИМ АНАСТАЗІЯ (невістка) вирізані м'язи здовж лівої ноги. від стопи по коліно, зломана два рази права но-

га, поломані обі руки, дістала три штики в ліву грудь, п'ять штиків в праву грудь, розпорений цілий жолудок, розбита голова.

БІЛАС ІВАН, літ 46, дістав постріл у плечі.

БІЛАС МАРІЯ, літ 38, вирізаний язик, полломана права рука за п'ястук, дістала чотири штики в черев, 4 в ногу.

БІЛАС СОФІЯ, літ 7, порізані ноги і черев.

НЕЧИСТИЙ МИХАЙЛО, ранений в праву ногу вище коліна і ліву руку за п'ястук.

НЕЧИСТИЙ ТАРАС, літ 3, дістав постріл в ліві рам'я з розривної кулі, помер по 8 годинах мук.

НЕЧИСТА КАТЕРИНА (жінка), ранена в ліву ногу, спалена живцем.

НЕЧИСТА МАГДАЛИНА (дочка), літ 17, ранена, опісля спалена живцем в огні.

НЕЧИСТА СОФІЯ (дочка), літ 8, ранена, опісля спалена в огні.

НЕЧИСТА МАРІЯ (дочка), літ 6, ранена, опісля спалена в огні.

Про це розказав муж Нечистої, Михайло, якого раненого залишили бандити в горючій хаті, з якої вспів ще втекти.

ДУДЕНЧАК ОСИП,, 40 років, дістав два штики в груди.

ІЗДЕБСЬКА КАТЕРИНА, (шість місячна дитина), підрізане горло і розбита штиком голова.

ІЗДЕБСЬКА ЕВА, вбита пострілом у плечі.

БОНЬЧУК ДМИТРО, літ 50, приголомшений ударом з кріса й спалений в огні.

ДУДЕНЧАК АНАСТАЗІЯ, літ 40, убита пострілом в груди.

БОНЬЧУК ІВАН (брат), дістав постріл в черев та спалений живцем.

КЛЕМЧУК АННА, підрізане горло, постріл через грудну клітку.

ЦИГАНІК ВАСИЛЬ, пострілений запальною кулею в руку, після чого по трьох тижнях помер.

ЦИГАНІК ІВАН, проколений багнетом у груди.

ЦИГАНІК КАТЕРИНА, (мати), заломана чашка, стріла у потилицю.

ГРИНЬО ІВАН, убитий стрілом у потилицю.
ІЗДЕБСЬКИЙ МИХАЙЛО, стріл у груди.
ІЗДЕБСЬКИЙ ПЕТРО, (брат), стріл у голову.
КОЗЛИК КАТЕРИНА, розбита голова, випущений мо-

зок.

КОЗЛИК АННА, перестрілені груди.

КОЗЛИК ЕВА, перестрілені груди.

КМЕТЧИК ДМИТРО, стріл у потилицю, добитий шти-
ком.

КИРИЛЕЙЗА КАТЕРИНА, стріл у груди.

КИРИЛЕЙЗА ЯРОСЛАВ, (син), підрізане горло.

КИРИЛЕЙЗА ПЕТРО, (брат), стріл у плечі.

БОНЬЧАК ОСИП, пострілений в груди.

БОНЬЧАК КАТЕРИНА, (жінка), постріл у груди.

БОНЬЧАК МАРІЯ, (дочка), ранена в ліву руку, в ліву
ногу.

ЖАДЕБСЬКИЙ НЕСТОР, стріл у ноги.

НЕЧИСТИЙ АНДРІЙ, проколений трьома штиками в
груди.

НЕЧИСТИЙ ІВАН, (брат), два стріли в плечі.

БІЛАС КАТЕРИНА, стріл у плечі.

ДОБРЯНСЬКИЙ МИКОЛА, ранений в череву, помер
по 6-ох годинах.

Кого бандитське польське військо не встигло заморду-
вати, чи застрілити, важко побило та покалічило. Раненим
не дозволило ВП іти до лікаря. Лікарські обов'язки коло
ранених сповняли наші санітарі. Через побиття й важкі ра-
ни померло по кількох тижнях ще кілька осіб.

Ціле село цілковито порабоване. ВП забрало 17 коней,
34 корови, 137 курей, 78 кірців збіжжя та інші речі. Спа-
лено 27 хат-колиб, які населення щойно збудувало після
спалення німцями підчас фронту в 1944 р. У вогні догоріла
решта недорабованого майна. В зв'язку з цим населення без
найменших середників до життя.

Після акції ВП пустило в терені фальшиву пропаганду,
що забили в Завадці Морохівській 80 уністів, які стріляли
до них з хат. Такі самі звідомлення висилали вийти збірних
громад до старости. Ці звідомлення були цілком неправ-
диві, бо під час цілої акції не впав ані один стріл з хат до
ВП ані з ліса.

ТРАГІЧНА загибель українського села Павлокоми .

Ще в 1946 р. читав я в одній заокеанській газеті нотатку про те, як то польські боївкарі, в березні 1945 року, у варварський спосіб знищили моє рідне село Павлокому. Важко було в це вірити, але справдити цю вістку не було можливості. Час плив. Та з кінцем травня 1947 року одержую листа з Деггендорфу від могого кузина, який перейшов з перпою групою вояків УПА на терен Баварії. В листі він потверджує цю трагічну вістку, але і описує подробиці варварства польських боївкарів, які продовж одного допудня вимордували в звірський спосіб 360 людей, а в тому 7 членів моєї родини, не шадячи 70-літньої старушки моєї мами. При відвідинах кузина в Деггендорфі, я не міг нічого більше довідатися, бо американська сторожа не дозволяла на довші розмови з вояками УПА. Щойно по їх звільненню мав я змогу зібрати докладні відомости і від кузина і від друга односельчан (їх було 6).

Настоював я на тому, щоб вони подали всі відомости до преси самі від себе, як живі свідки цієї трагедії. Та щойно в грудні 1948 року „Час” (ч. 167 з дня 12.12 1948) містить перший такий допис п. н. „Загибель Павлокоми”. Допис не був точний, зокрема назви й прізвища не були вірні. Ці неточності повстали з того, що допис був виготовлений в редакції „за свідченнями очевидця” і автор (Мирон Демо — не очевидець!) міг не прив'язувати ваги до справ, які мають суттєве значення. Тому я письмом з 16. 12 1948 р. до Редакції подав доповнення. Уважав я, що трагедія старинного села — української оази поміж польськими селами на пограничу Лемківщини — не є така маловажна, щоб її можна було коротко — до речі неповно — нотаткою скреслити з поверхні Посяння. Уважав я і далі уважаю, що ніхто з нас тих, що внаслідок сприятливого збігу обставин залишились живими, не може зречися права, при заіснуванні сприятливих політичних умовин предложити рахунок за невинно пролиту кров наших найдорожчих. Бо всі ми глибоко віримо, що такий мент прийде і тому треба, щоб цей рахунок у всіх подробицях був точний. Теж і історія вимагає цього від нас, а це тим паче, що нас уже вчив прикий досвід від-

правлювання нас „з квітком” задля благих, однак неточно поданих фактів.

Та моїх доповнень редакція „Часу” не взяла до уваги і їх не помістила, а я виїхавши у „засвіти” вже не мав змоги упізнатися. Тепер читаючи „Лемківщину”, а зокрема шпальту, де „Історія пише” . . . уважаю своїм обов’язком вписати в історію слідуючі фактичні дані про трагічну загибель Павлокоми.

Старинне українське село Павлокома окружена такими польськими селами: Бартківка, Сільниця і Дилягова. Ці села кипіли постійно ненавистю до Павлокоми і то тим більше, що більше зростала національна свідомість Павлокоми. До частих сутичок доходило тоді, коли на розparcelьованому фільварку осіли дилягівці т. зв. „ляхи”. Вони бажали захопити в громаді верховодство.

З відходом німецьких окупантів організують поляки в своїх селах польсько-комуністичні збройні банди під назвою „Міліція Обивательська” (МО). Ця міліція починає свою діяльність від нічних грабунків, нападів та вбивств. В першій мірі страється зліквідувати українську сільську інтелігенцію. Ще до приходу фронтових большевицьких з’єднань, поляки вбивають директора школи Миколу Левицького, а при допомозі відступаючих німців — Івана Карпу, Євгенію Коситовську. Прихід большевиків, головно розташування в тих околицях большевицької вишкільної групи перериває на час від осені 1944 р. до лютого 1945 напади „міліції”. Але опісля польська „акція” поновлюється. До комуністичних злочинців з МО долучується польське цивільне населення. Павлокома відбивається від банд боями.

Дня 3. березня 1945 р. польські комуністи арештують 45 селян з Павлокоми та відвозять їх до повітового міста Березів. Чотири дні пізніше боївкарі з дооколичних сіл нападають несподівано на Павлокому. У нападі беруть участь польські комуністи із села Диляіова, Сільця, з містечка Динів та з інших сіл. Дилягівці вбивають 12 осіб у Павлокомі та грабують господарства. Грабіжники з других сіл теж грабують і знущаються над населенням. Боездатні хлопці бороняться, а 14 з них подається шукати зв’язку з частинами УПА. Однак відділ УПА, що діяв у тому районі Перемищини, був у районі так, що хлопці мусіли чекати на по-

міч. За той час МО далі грабує і тортурує населення села. Трагічного дня 10 березня, 1945 року Павлокомі прийшла загибель. В жорстокий, звірський спосіб вимордовано тоді майже все населення. Жертвою людодів впало тоді 365 осіб, старців, жінок, дітей. Тут і там збереглися немовлята і вагітні жінки. Мордовано в нелюдський спосіб чим попало, стрілами, камінням, колами. Священика, о. Лемця вбили колами. А процедуру застосували розбійники таку: Ввесь народ зігнали до церкви. Звідтіля викликували за прізвищами поодиноких осіб на муки. До навантажених возів запрягали безсилю людей і їх жахливо били. Дерли з людей шкіру і вирізували на грудях хрести. Прив'язували до кінських хвостів і так, до загиину волочили. Трупів кидали у заздалегіть викопану яму. Між трупами попадали ще й живі, недомучені люди. У цьому звірському, середньовічному тортуруванні, що його доконували польські людожери з доколичних сіл: Дилигова, Сільниця, Бартківка, Весола і містечка Динів ролю юдиних помічників відігравали місцеві кольтоністи, зайді з Дилигови, а що найгірше то ті, що пожежились з українками. Були випадки, що „рідні" мужі виривали з рук жінкам дітей на те, щоб їхні рідні жінки українки падали жертвою звірського нападу. Вони ще другого дня — 11. 3 1945 — викинчували мордування, своїх — українського походження — жінок і своїх дітей.

Зокрема визначалися тоді такі місцеві поляки: Шість братів Капицких, ціла родина Уляновских, мішана родина Франка і Владка Ковалє та Теодора Рудавського, який вирванням дитини з рук своєї жінки допоміг в її замордування, а потім сам уганяв з крісом мордуючи невинних.

На щастя між місцевими поляками були теж людяні одиниці, які з нараження себе дали схоронище в себе багатьом родинам, або відокремленим особам. Та не багато з них урятувалося. З тих, що врятувалися, перейшли до недалекого села Явірник Руський і там або залишилися або виїхали — одні на захід, другі на схід. Багато з тих, що врятувались — 45 чоловіків і жінок — приєдналися до з'єднань УПА і в боях чесно і слушно відплатили смерть невинно помордованих батьків та односельчан.

Мордуючі банди — наситившись невинною кров'ю — відійшли і неіснуючу Павлокому залишили як чергову і жах

ливо відновлену дію на вічну свою ганьбу. Відійшли в поспіху перед караючою рукою УПА і схоронилися у своїх покровителів-дідичів маєтності в Бахорі за Сяном. Щойно згодом зачали перекидатися на спричинене ними цвинта-рище. (За даними очевидців, членів УПА — Ярослава Чме-ля, Петра Горобчика подав А. Мудрик)

*

28. 3 1946 р. банда ВП оточила село Кожушне, пов. Сянік, спалили його цілковито, замордували 4 особи і вкину-ли їх до горючих хат. Селянам казали виноситись до УССР.

28. 3 1946 р. банда ВП спалила село Височани, Приби-шів, Полонна (80 хат). Селянам наказали їхати на схід.

31. 3 1946 року всі банди ВП, які оперували в околиці Буківська і Сянока, напали на село Середне Велике. Тут кватирував курінь УПА, який звів з ворогом бій, прорива-ючись через оточення. Бандити спалили село і вбили дві цивільні особи.

Дня 24. січня 1946 року Відділ ВП наскочив на село Ви-слік Долішний, пов. Сянік. Оточили село, спалили 22 ха-ти, замордували 4 особи, в тому двоє дітей. При тому за-брали селянам худобу, коні, одягу, збіжжя. Багато селян важко побили.

26. 1 1946 р. банда ВП наскочила на село Полонну, пов. Сянік, спалила 5 хат, та замордувала 5 осіб, в тому одну дитину. Населенню заповіли, щоб до кількох днів виїхали зі села, бо, як вони прийдуть вдруге, то вимордують усіх лю-дей, а село спалить. Однак населення осталося і не виїха-ло.

Третя, остання вже і найголовніша фаза виселенчої акції розпочалась дня 10. 4 1946 р. В цьому дні розпочалась на Команецькому терені вже властива переселенча акція, яка тривала рівно півтора місяця. Розпочалась 10. 4, а по-кінчилась 31. 5 1946 р. І так загально виселено 2.615 родин, осталося 745 родин.

10. 4 1946 р. 40 родин зі села Кожушне, пов. Сянік, ви-їхало до УССР. Населення цього села, яке перед тим було спалено ВП в цілості, застрашене польським терором та знущаннями, які виправляли бандити над нашими селяна-ми, набрало охоти до виїзду — і так ціле село дня 10. 4 ви-їхало до УССР.

Дня 10. 4 ВП, яке кватирувало в с. Кальниці, дало наказ селянам зі села Сукувате, пов. Лісько, щоб до двох днів виїхало на Україну. Одначе населення не виїжджало, а втікло перед ВП в ліс. Дня 12. 4 ВП окружило село, забрали зі собою 18 родин, а решта селян втікла до ліса. Банда ВП нищила господарства тих селян, які повтікали до ліса та грабували все, що лиш попало під руки. Крім того зробило ВП ще два наскоки дня 15. і 17. 4 на ліси, в яких укривались селяни з вище згаданого села і забрали з ліса 38 родин. Зі села Сукуватого виселили поляки 64 родини, осталось лише 3 родини. Того самого дня і ця сама група ВП виселила 30 родин зі села Кам'янки, пов. Лісько, які вже були спаковані і приготовлені до виїзду. Рівнож того дня спалила банда ВП село Кам'янки.

13. 4 ВП дало наказ, щоб до двох днів селяни зі села Кальниця, пов. Лісько, виїхали до УССР. Селяни не виконували наказу, який їм дало ВП, та не виїжджали і не хотіли слухати ворожой брехливої пропаганди. Одначе дня 13. 4 ВП обскочило село і на силу виселило 100 родин, у селі осталось 11 родин. Село Кальницю бандити ВП спалили ще в січні 1946 року.

15. 4 1946 р. почали бандити ВП виселяти с. Радошиці, пов. Сянік. Селяни цього села втекли до ліса. Банда ВП, зайшовши в село, грабили все, що попало їй під руки, викопувала з криївок збіжжя та вибивали шиби в вікнах. Так кількакратно робило ВП наскоки на село Радошиці, але селяни ніколи не були в селі, бо всі втікали в ліс за кордон на чесько-словацьку сторону. Дня 20. 5 чесько-словацькі війська, договорившись з ВП, видали всіх селян в руки полякам, а ті вивезли всіх на станцію до Загір'я. Зі села Радошиць виселили поляки 103 родини, в селі осталось 17 родин. Того самого дня і в подібний спосіб почало ВП виселявати село Хорень, пов. Лісько. З с. Хорень виселили поляки 39 родин, залишилось лише 6 родин. Рівно ж цього самого дня, то є 15. 4 зі села Середне Велике, пов. Лісько, виїхало 159 родин, осталось 15 родин. Село Середне Велике було спалене до дла бандитами ВП в дні 31. 3 1946 р.

В дні 25. 4 ВП обскочило с. Прелуки, пов. Сянік, і дало наказ людям сейчас спакуватися до виїзду. Виселенчу акцію в с. Прелуках переводило ВП терором. При тому гра-

бувало все, що їм попало під руки та багато селян сильно побили. Зі села Прелук виселили поляки 59 родин, а залишилось в селі 6 родин, які не виїхали до УССР.

Того самого дня і в подібний спосіб (як у Прелуках) переводили банди ВП примусове виселення в селі Душатині і Микові, пов. Сянік. Зі с. Душатина виселили поляки 26 родин, в селі осталося 7 родин.

27. 4 1946 ВП почало виселювати село Розтоки Долішні, пов. Лісько. Акція виселенча в цьому селі тривала аж до дня 31. 5 1946 р. ВП викидало людей з хат та ограбило все майно, щоб в цей спосіб примусити селян до виїзду. Зі села Росток Долішні виселили поляки 25 родин, осталося 24 родини (поляки і мішані).

Дня 24 8 банди ВП почали виселювати с. Вислік Горішний і Долішний, пов. Сянік. ВП мало свої бази випадові в Одреховій і Яслиських, звідки дуже часто робили наскоки на село Вислік Горішний і Долішний, як також переводили облави за населенням, що скривалося у лісах Бескиду та Буковиці.

24. 1 1946 р. бандити з ВП вїхали до села Морохова, пов. Сянік пограбували цілком населення, а при тім сильно його побили, не зважаючи на жінок і дітей. Грабуку не оминула ані одна хата. Бандити в своїй бішеності стягали людям обуву з ніг, виривали жінкам зза пазухи заховані речі, стягали обручки з рук при тім немилосердно били гумовими нагаями. Бандити підстрілили господаря Івана Островського, побили до непритомности 10-літнього хлопця, у священика хотіли підкинути розбезпечену гранату, одначе це запримітила його донька.

З Дорохова переїхали бандити до Мокрого, село окружили та почали ту саму історію. В лісі, де кватирували БСБ доносився тільки плач і зойки жінок та дітей, (мужчини втекли до ліса).

З Мокрого приїхали бандити до села Завадка Морохівська, пов. Сянік. По дорозі застрілили господарського референта Дуба. Вже конуючому поломили руки і ноги та змасакрували до непізнання. В Завадці почали бандити продовжувати своє діло дальше. На поміч населенню поспішило з'єднання УПА командира Хрінда та БСБ, які звели з ворогом запеклий бій та примусили його до панічної втечі.

Дорога відступу була позначена кров'ю, але ворог, маючи догідний терен зміг забрати зі собою вбитих і ранених. Здобуто тоді 2 міномети і 56 стрілен, 2 підводи з амуніцією, 2 пари коней та пограбоване майно, яке віддано селянам. Знайдено 2 гумові нагаї, якими бандити били населення. Зі сторони нашої УПА згинув тоді ройовий Швець.

25. 1 1946 р. ВП з большевиками під командою русских старшин, в числі около 3.000 чоловік оточили село Мокре і Завадку Морохівську. Інші частини знаходились в Морохові і Височанах. Около год. 8 впали банди з ВП до села Завадка Морохівська та вимордували майже всіх людей, які там знаходилися. Тут не щадили навіть немовлят та старих жінок. Всіх майже різали багнетами в нелюдський спосіб. Немовлятам розпорювали животи, виколювали очі, жінкам відрізували груди, язики, живих кидали в огонь. Всі помордовані були катовані в страшний спосіб, так, що годі це все представити. Замордовано 62 особи. 3 важко ранені.

25. 1 1946 р. банди ВП з цивільними з Буківська наскочили на село Полонну, пов. Сянік. Спалили 3 хати, замордували 2 особи. Багато людей побили і пограбили. При відході зі села заповіли селянам, щоб до трьох днів приготувались до виїзду зі села, бо як вони вдруге прийдуть, то вимордують всіх людей. Населення бандитів не послухало.

Під кінець січня 1946 р. виселенча комісія в терені притихла, та не притихли бандити. Майже щодень озброєні польські банди випадали зі своїх місць постоїв на грабунок і мордування українських сіл, наказуючи виноситись на схід. Терор тривав через цілий місяць лютий 1946 р., в якому було 83 нападів і облав на українські села.

1. 3 1946 р. банда ВП напала вечером на село Полонна, оточила його і заповіла, щоб люди приготовлялись до виїзду. Деякі селяни, користаючи з хвилевого хаосу, повтікали в ліс. Другого дня ранком вояки ВП ходили хата від хати та виганяли силою людей. При цьому не обійшло без грабунків і побоїв селян. Всіх людей забрали до Сянока на станцію, там їх силою зграбили, забираючи худобу та все майно. По кількох днях всі люди, ограблені з майна, повтікали, та вернулись назад до свого села і ховались перед наскоком ворога. Інші села, навчені досвідом Полонної, також ховались по лісах, щоб не потрапити в руки ворога.

В Короснянщині виселенча комісія почалась 5. 9 1945 р.

Першим кроком цієї акції було виселення с. Зиндранова.

Ніхто зі селян не робив більшого спротиву. Деякі боронили себе тим, що мають американське громадянство, або роджені там і хочуть туди емігрувати. Та на це ніхто не звертав уваги. Невеличка частина скрилась у сусідніх селах і по відході ВП вернула знову до своїх пограбованих хат. Їх уже не виселяли.

19. 9 1945 р. виселявало ВП Поляни Мис., Вільховець і Роп'янку. Виселення проходило подібно, як у Зиндрановій. Частина населення скрилась по сусідніх селах і не виїхала.

27. 9 1945 р. виселило ВП Барвінок. Подібно виселяли села: Гирова, Мшана, Роп'янка, Вільшна, Смеречне, Вільховець, Поляни, Крамна.

Згадані вище села не робили жодного спротиву, бо це села попалені, де в одній хаті-землянці жило по кілька родин. Можливості поставити собі хати українське населення не мало, бо польська адміністрація забороняла це. Селяни нерозуміючи: „Нам уже все одно, як тут не маємо власної хати, так і там не погинемо, а бідувати, укриваючись по лісах, то ще гірше”.

Подібно представлялася справа в Ясельщині та Горличчині. Там в такий сам спосіб більшовики реалізували свої заміри, виселяючи до решти ті села, які ще були частинно вдержались.

Місцева інтелігенція не могла тут вплинути на населення, щоб воно здержалось від виселення. Вона була переслідувана і стало контрольовано її вчинки. Рівнож і тут польські банди, хоч у меншій мірі, як у Сяніччині, спричинялись грабунковими акціями до прискорення виїзду на схід. Як і в Сяніччині діяли під благословенням більшовиків, бо часто населення пізнавало цих самих енкаведистів, що днем намовляли людей виїздити, а ніччю вони грабували їх і побивали разом з поляками. Шефом польської банди, що грабувала в Короснянщині, був Юзеф-Ясіньскі з села Люботова.

В Завадці Романівській помер в липні 1945 року від побиттів бандитів гр.-кат. священник о. Шумило. В Грибові замордовано 5 осіб, в Завадці 3 особи, в Дальовій одного мужчину. Почавши від квітня 1945 року, почали більшови-

ки арештувати свідоміших селян та учителів. В травні 1945 року арештовано 7 осіб з таких сіл: Роп'янка, Поляни, Святкова, Гладишів, Ропиці, Пантна, Смерековець, Котань, Ганчова, Брунари.

Всіх арештованих держано в Горлицях, а опісля перевезено до Ряшева і Кракова.

З початком травня 1945 р. арештовано священиків з таких сіл: Крампна, Брунари, Чорне, Мацина, Маластів, Смереківець, Крива, Новиця, Лося, Висова, Баниця, Фльоринка. Ще був наступ на українську інтелігенцію та свідоме селянство. Маючи його в тюрмі, випробовували енкаведівськими методами застрашити й силою зломити, а опісля пустити їх знову в села, щоб ті радили селянам виїжджати до большевицького „раю". Частину арештованих звільнено, частину вивезено в глиб Росії. Осіння виселенча акція тривала тут на протязі місяців вересня і жовтня.

*

4. 11 1946 р. переводила виселенча комісія мітинг в селі Сянічок, на якому записалось 15 родин. Слідуючого дня приїхало до села ВП в силі 50 бандитів і наказали виселитися до УССР. Били нагаями всіх, кого попало, грабували безпошадно майно, викидали на заздалегідь приготовані фіри, а решту забирали собі. Кожній родині назначували одну підводу. Це зрозуміло, що на одну підводу не можна було впакувати всіх речей, тільки найконечніші, решта пропадало. Частина людей, виїкала, а решта розбіглась по чужих селах.

7. 1 1946 р. виселяли людолови з ВП в подібний спосіб село Прусік. Селяни також переїхали на другі села, лишаючи частину незахованого майна на поталу бандитам. 8. 1 1946 року 18 осібняків в польських уніформах прибули до села Сторожі Великі, пов. Сянік та відібрали селянам гроші, які вони дістали за випродапі речі, бо приготавлялися до виїзду.

13. 1 1946 р. виїхала частина села Дубрівка Руська, Заболотці та решта Чертіжа. Того ж самого дня викидало ВП і МО українців з міста Сянік.

15. 1 1946 р. наскочило ВП село Гуселі, пов. Лісько і наказало винестися до УССР. Селяни з плачем виїздили. Молодь з революційними піснями опускала село, а на хатах

і парканах видніли написи: „Прощай рідна земле!”, „Прощай Україно!” Тоді вивезено 31 українських родин, решта викупилась за гроші, чи за водку.

18. 1 1946 р. виганяли селян з Постолюва та з Волі Постолювої. Частина населення виїхала.

Дальший хід виселенчої акції ціхував незнаний досі терор банд ВП, який у страшний спосіб знущався над безборонним населенням. Всюди почали горіти села, забудовання враз з майном, селян бандити ВП мордували в нелюдський спосіб, побивали навіть немовлят і стариків, кололи їх штиками, грабували враз з цивільними бандами все те, що що попало під руки. Помимо тих страшних репресій, населення трималося даліше, ховалося по лісах, знаючи, яка доля жде їх у большевицькому раю.

22. 1 1946 р. ВП з Буківська в силі 220 чоловік напало на с. Токарня, пов. Сянік та сильно побито багато людей. Побили теж місцевого священика, з якого стягнули чоботи. З людей здирали одержу, білля взуття, та наказували, щоб населення опустило село.

23. 1 1946 р. ВП з Буківця напало на село Ратнавицю о год. 4-ій рано та почали грабити й бити людей. Переводили грабункові труси за зброєю. Вбили двох мужчин та 15 арештували. Арештованого Біласа Степана та його батька тортурували; прив'язали до лави, пекли п'яти свічкою та вбивали туди розпечені голки. Коли один з них не міг іти, застрілили його та залишили на дорозі. Арештованого Брейта Антона держали лише в спідній одержі 5 годин зв'язаного на снігу. При відході сказали людям забратися зі села. По дорозі до Буківська почетвертували арештованого Котика Миколу. Бандити вступили теж до Болхівки, яку насильно ограбили, замордували господаря Целепа та одного інваліда. Тут замордували рівнож одного господаря з Кам'яного який приїхав туді фірою. В селі арештували 9 осіб, яких розстріляли в Сяноці.

23. 1 1946 р. з Посади Яслиської в числі 150 людей напали враз з цивільними на село Поляни Суровичні. Переводили ревізії та ограбили селян. Ліси обстрілювали з міномета. Чотири стріли впали до села Дарова, при чому вбили одну жінку і двоє дітей.

14. 10 1945 коло с. Рудавка, пов. Сянік, бандити затри-

мали дві фіри, які їхали до Романова. Візникам казали по-ложитись на землю, а дівчина, що сиділа на возі, почала кри-чати, за що її вбили, а коні забрали.

20. 10 1945 р. перейшло трьох осібників, озброєних, зза Ся-ну та впали до помешкання о. декана Тимчука, в селі Беньо-ві, пов. Лісько. Священника цілковито ограбили й поверну-ли назад за Сян. Після всіх даних, це були большевики по-граничники.

26. 10 1945 р. польська банда напала на село Мощанець, пов. Сянік, та ограбувала українське населення. Тут забра-ли 4 корови й 6 коней. Бандити відійшли в ліс між Токар-нею, і Волею Сеньковою. Припускають, що цю крадіж ви-конали польські партизани (з „Армії Крайовей”), які неда-леко кватирували.

14. 9 1945 р. до села Ялин прибуло 50 вояків ВП, зібра-ли всіх людей та наказали, щоб усе населення до дхов днів винеслося. Вояки залишилися в селі аж до виїзду населен-ня. Людям заборонено сходитися, чи говорити та установ-лено поліційну годину. За всякий спротив загрожили роз-стрілом всего населення та спаленням цілого села. Село вислало делегацію до воєнного команданта в Сяноці, щоб їм продовжив побут у селі на кілька днів, щоб могли краще приготувитись до виїзду. Командант продовжив виїзд до 15. 9 1945 р.

14. 9 1945 р. українці, мешканці міста Сянока, дістали виповідження до дня 18. 9. Всіх українців в Сяноці є 520. Ви-повідження дістав також Генеральний Вікарій на Лемків-щину, о. Олександр Малиновський, який заявив, що не виїде без порозуміння з Римом. На це йому відповів мілі-цист, що як не виїде, то взагалі може не порозуміватися.

14. 9 1945 р. ВП приїхало до села Юровець, де робило мітиг в справі переселення. Мітинг перепроваджував капі-тан ВП (совет у польському мундурі).

21. 9 1945 р. Тарнаві Горішній ВП з Ліська заарешту-вало 10 осіб МО, трьох міліцистів втекло, а радше їм дано можливість втекти, бо це головні бандити, як Каспер, Бара-невич, Пашкевич Теодор, Коболя з Тарнави. Причина ареш-тування: знайдений на станиці МО в Тарнаві труп замор-дованого мужчини (стріл в чоло, чорні штани, подерті чо-

боти, сива маринарка, кусок паперу записаного по українськи, Серeda Волень).

22. 9 1945 р. до Тарнави приїхала спеціальна комісія (мабуть НКВД) на дослід та знайшла на станиці МО під помостом 2 трупи замордованих українців, які верталися з Німеччини.

7. 10 1945 р. польське-большевицьке військо прийшло з напрямку Полонна і Новотанець і перевело обласу в таких селах: Токарня, Воля Сенькова, Розтоки, Одрехова. Обласу переводили силою около 500 вояків, які були озброєні в танки, гармати, міномети й кулемети. В селі Токарня збили й аґештували Милиня Степана та пограбували його. З арештованим зійшли в долину села й перевели мітинг, на якому по польськи промовляв польський полковник. Він заявив, що люди мусять до 14. 10 опустити село, бо завдяки їм криються по лісах бандити АК, яких по війні Польща не може толерувати. Дальше сказав їхати на Україну, бо тут її ми не збудуємо і вони собі на це не дозволять. Якщо люди не пойдуть добровільно, то тоді силою цього доконають. Опісля вичитав із списку Івана Садовського, Петра Остафія, Михайла Штинду й Семена Мельника, яких арештували, впровадили до танка і відїхали на Сянік. Всіх арештованих по кількох днях звільнено, крім Милиня Степана.

9. 10 1945 р. в селі Дубрівка Р. ВП робило мітинг і наказало до дня 15. 10 виноситися на схід.

11. 10 1945 р. ВП з Сянока під командою поручника Самохвали (білорусин) виповіло побут таким українським селам: Сянічок, Сторожі Великі й Малі, Прусик. При виповідженні пояснили, що тепер виповідають, бо мають наказ, нехай населення буде приготоване, бо прийдуть також виганяти, тому мусять заздалегіть поховати майно. Підчас акції викидання, нехай молоді втікають в ліс, або на інші села, а старих не будуть рухати. В Сторожах хотіли зробити мітинг, але населення не прийшло. Тут вояки заповіли, що населення мусить винестися до двох днів, а якщо хочять краще приготовитися, то нехай ідуть просити воєнного команданта в Сяноці по продовження. На місці був куш. Б., який пояснив селянам, що виповідження до двох днів це метода ВП, щоб населення добровільно просило большевиків про виїзд, при чому большевики дають таке продовження за

попереднім підписанням заяви. Зі згаданих ніхто не ходив просити большевиків продовження виїзду.

Населення дальше сиділо на своїх селах по мимо того, що речинець виїзду минув. ВП, яке ходило по згаданих селах, бачило розмальовані противиселенчі кличі, які їм подобались. Один господар зі села Сянічок (поляк) досі не зняв клича, заслонив його соломою і відслонював тільки тоді, коли населення їхало до Сянока.

11. 10 1945 р. ВП виповіло побут селянам Постолова і Загір'я, при чому могло остатись в селі кілька родин, які ніколи ворожо не були наставлені до поляків, і не помагали бандерівцям. За це мали зібрати солтиси певну суму грошей. В Загір'ю мало остатись коло 35 українських родин, які дістали писемне звітчення від команданта МО, а за це мали йому заплатити. Всім іншим заявили, що поженуть їх до станції Лукавиці і там заладують їх у вагони. Провокація поляків спричинила донощицтво. В наслідок нищення мостів відділами УПА, большевики змінили стійки на залізничній дорозі, бо побіч СОК стоїть ще цивільна варта, а до Загір'я на станцію приїхав панцирний поїзд з обслугою 30 вояків, які щоденно відбувають два три рази на день перевірку лінії Загір'я — Шавне. Цей поїзд мав дві гармати без замків, а з панцеру був тільки скелет, бо всі внутрішні урядження були знищені. Залога панцерки, це були поляки з околиць Кракова. Нищення мостів сприйняло польське військо й українське населення з вдовolenням, бо через це здержано виселення.

Часто большевицькі виселенчі комісії, не маючи змоги змусити населення до добровільного підпису, порозумівалися з бандами, щоб при їхній допомозі вплинути на населення і вигнати його на схід. Бандити такі, не зважаючи на ніщо, поступали з населенням так, що воно воліло опустити рідну землю, як терпіти подібні наскоки. Для прикладу наводимо один з фактів:

5. 9 1945 р. виїхала з села Дудинець виселенча комісія, яка до того часу не намовила нікого підписати заяви на виїзд до УССР. Зараз по виїзді виселенчої комісії напала на село польська банда зі сторони Поб'єдне, підпалила господарства селян Ханевченка, Брехуна і Івана Сука, яким згоріло все майно, бо бандити стріляли і не дозволяли нічого

рятувати. В селі замордували Андрія Котляра, літ 20, а Петра Соколовського сильно побили. Селянам пограбували кращі речі, забрали дві корови, 2 лоша́т, та відійшли в сторону Поб'єдна і Андрушковець, наказуючи винестись до Росії.

Після бандитського нападу, знову приїхала виселенча комісія в числі 5 большевиків, яка „жалувала” українське населення й радила записуватись на виїзд. Селяни бачучи, що робиться, підписали заяви й виїжджали до УССР. Остало 20 українських родин, виїхало 100.

Звичайно, на другий день по нападі польської банди (околиці Сянока), приїздив до села сам тов. Копцов і опи́сував покривдженім селянам „щасливе, радісне й спокійне життя” в Советському Союзі. Кидав громи на польські банди, на польське військо, говорячи: „чорною хмарою наступає на тебе, палить, б'є, грабує, тікай на Україну, щоб спокійно жити”. Копцов, цей підлий сталінський наймит, навіть удавав зворушення, побачивши наших нещасних селян. Нераз плакав крокодилевими сльозами, а одного побитого старика поцілував прилюдно, але зараз вийшов до сіней і змивав собі колонською водою обличчя, але цю комедію хитрого сталінця підглянули наші селяни та щераз пізнали московську забріханість.

Рівночасно проходило виселення в таких селах як: Гічва, Новосілки. Населення застрашуване різними брехнями польської пропаганди, дальше тероризоване ВП почало зневірятися в можливість оборони і стало приготівлятися до виїзду. Надію на вдержання втратили головно ті родини, які змушені були шукати рятунку у втечі до ліса.

Поляки завжди говорили, що кого стрінуть в лісі то його вважатимуть за бандерівця і до такого стрілятимуть з місця. Не тратили надію тільки ті родини, що споріднені з польськими і могли кожної хвилини знайти у них деякий захист. Внаслідок дій ВП виїхало з Гічви 5 родин, з Новосілок 33.

Під кінець травня і з початком червня проходила виселенча акція в селі Бахлява і Середнє Село. Населення сподівалося нападу на села, тому в цілости скрилося в побли́зких лісах, куди рівнож вивезли своє майно. Виселенча акція в той час далеко послабла на силі, що також вплинуло

на оборону населення. Головні сили польських банд посунулись в глухі гори, де продовжалося виселення. ВП користало лише з того, що населення сидить в лісах і грабувало все, що попало.

До кінця виселення виїхало 5 родин з Середнього Села, з Бахляви ніхто не виїхав.

Населення сянїцького району через цілий час виселенчої акції не мало хвилини спокою і мусіло стало скриватися по лісах та по сусідніх селах. Ворог оперував тут звичайно неменшими силами й майже щоденно нападав на українські села. Мимо сильних акцій населення цього терену не покидало своєї землі і підно переносило всякі безправства. Дуже часто селяни зловлені польськими червоними військами втікали з дороги, зі станції, часто викуплялись водкою і грішми. Хоча ворожий наступ був сильний, то все ж таки поважна частина населення залишилась далше по своїх селах.

5. 4 1946 р. викидало ВП силою населення села Волі Яворової. Вигнано того дня 43 родини, остала 1 українська родина і 4 польських.

Від 3.—10. 4 1946 р. виселявало село Гузел, Лучки, Вереминь, Гічву і Дзюрдзів. Три перші села вивезено, останні втекли до ліса й охоронились перед виїздом.

8. 4 1946 р. викидало ВП рештки села Сянїчка, Прусіка, Половець. В селі Прусік арештувало ВП трьох мужчин і одну жінку, які одверто заявили, що добровільно не виїдуть до УССР.

9. 4 1946 р. Викидали решту Загутеня. Зловлено 11 родин, 30 втекло до ліса оставляючи своє майно на поталу ВП.

10. 4 1946 р. вигнано село Заслав. Селян сильно пограбовано, хоча вони заявили, що все льояльно ставились до польської влади.

1. 4 1946 р. викидало ВП село Старий Загір. Всіх мешканців пограбовано. Виїхало 94 родини, остало 30, які вказались польськими документами.

12. 4 1946 р. ВП в силі 120 вояків грабувало село Морохів. Селян хотіли виселити, але всі вони сиділи в лісі. Відтак впали бандити до села Мокрого, яке рівно ж хотіли виселяти, але й тут селян не застали в хатах, а тільки де-не де стариків. В злості, що не вдалась їм акція ловлення людей.

застрілили 72-літнього Осипа Геренту, який сидів у своїй хаті.

12. 4 1946 р. ВП виселявало село Кам'янки. В той час чота командира Дідика обстріляла ворога вбиваючи двох поляків. ВП насильно вигнало населення, а село спалило.

13. 4 1946 р. Наскочив на село Завадка Морохівська батальйон ВП, де вбив 11 осіб, які не встигли втекти до ліса. Звідси подалися бандити до сіл Ратнавиця, Белхівка і Волинця. Всюди били і грабили людей та наказували виноситись до УССР.

15. 4 1946 р. відділ ВП в силі 300 вояків наскочив на село Мокре і Морохів в цілі виселявати населення. Однак тим разом люди скрилися по лісах. Звідси подалось ВП до с. Кам'яне, де населення рівно ж скилось по лісах. Переходячи попри ліс ВП обстрілювало його з гранатометів і важких кулеметів.

17. 4 1946 р. ВП в силі 130 вояків разом з цивілями зі села Небещан грабувало село Морохів. В селі зловило ВП 17 українських родин, яких сильно побито й відставлено до Загір'я. Цивільні поляки ходили з псами і шукали криївок зо збіжжям і іншими речами. В селі спалили 17 господарств з горішнього кінця. Одну жінку, яка не хотіла виїжджати вкинули до вогня. Грабунок тривав цілий день і продовжувався до другого дня.

17. 4 1946 р. районова боївка ОУН в силі 8 осіб зробила засідку на 70 польських вояків біля села Колониці. Вбито одного поручника і 5 вояків ВП, 2 ранено. Вбито 2 коні. По стороні ОУН не було втрат.

19. 4 1946 р. виганяло ВП селян з села Долини. Виїхало того дня 60 родин.

20. 4 1946 р. наскочило ВП на села Мокре й Морохів. В селі нікого з селян не застали й відійшли з поворотом.

21. 4 1946 р. замордувало ВП пароха з Волі Нижньої о. Костишина.

23. 4 1946 р. виселено село Рудавку, Тарнавку, Завої. Кількох селян з Тарнавки викралось зі станції і підпалили своє село, щоб ніхто його не грабував і ніхто не мешкав в ньому.

24. 4 1946 р. виганяє ВП на протязі одної години селян с. Яселка, частинно з Волі Вижньої і Нижньої.

24. 4 1946 р. викинуло ВП населення з Чашина. Вигнано 30 українських родин, решта скрилась поміж польські родини. Участь в акції брав один баталіон ВП, який мав зі собою гармати й міномети.

24. 4 1946 р. окружило ВП село Морохів, зловлено кілька родин, яких вивезено до залізничної станції Загір'я.

25. 4 1946 р. Вивезено 5 родин з села Березовець, які сиділи в селі.

25. 4 1946 р. вигнало ВП решту селян з Тарнави Долішньої і Вільхової.

25. 4 1946 р. вигнано до Заршина села Пулави, Вислічок, Пасвиська.

26. 4 1946 р. шукало ВП за тими родинами в Чашині і Луковім, які скрилися поміж поляками. Зловлено одну родину і вислано до УССР.

27. 4 1946 р. виселено з села Берески 43 людей, з того 25 з Лукавиці втекло. Підчас виселення вбило ВП дівчину яка втікала з села до ліса.

Подібні акції відбувались в сяніцькому районі і на протязі місяця травня, одначе в меншому масштабі, бо головні сили ВП перекинуто в гірські околиці Лемківщини. Виселення в тому терені покінчилось 1. 6 1946 р.

Друга фаза виселенчої акції розпочалась тут в січні 1946 р. Ціхував її звичайно терор та нищення населення, щоб тим способом застрашити його та примусити до відїзду.

Дня 22. січня 1946 р. банда ВП з Буківська wraz з місцевими поляками цивілями наскочила на село Карликів пов. Сянік.

Від початку квітня почав ворог переводити по лісах облави та силою виганяти людей до залізничних станцій, де змушувано їх підписувати заяви на добровільний виїзд.

5. 4 1946 р. відділ ВП в силі 300 вояків прибув до Загочева пов. Лісько. Населення втекло до ліса. Тому, що в селі не було нікого, відділ цей перейшов до Тисівця, а звідти через Мхаву до Балигорода. В кожному селі, крім Мхави, не стрінито ніодної української родини. Все сиділо в лісах. Подібні наскоки на Загочевя й сусідні села були ще в березні, але населення ховалось завжди по лісах. Ворог рабував все майно і відходив з нічим.

10. 4 1946 р. відділ ВП в числі 200 вояків окружив с. Ве-

ремінь, пов. Лісько. Частина населення була в лісі, решта в селі. Ті, що повернулися з ліса до села, стратили були всю надію на те, що вдасться комусь вдержатись при своєму господарстві й коли наказало їм ВП виїхати, вони без спротиву опустили село і подались до залізничної станції в Лукавиці. Тим, що виїздили ВП нічого не забирали по інших хатах грабували все, що мало якунебудь вартість.

Ворожі наскоки на села положені близько Ліська були щоденним явищем, через що всі ті села були сильно пограбовані.

27. 4 1946 р. відділ ВП в числі 200 вояків оточив село Береску. Населення попереджене про те, перенеслось заздалегідь до ліса. Частина розійшлась по інших селах, тоді ще не охоплених виселенною акцією. ВП квартирувало в селі дві доби. В тому часі грабували все майно, якого не могли селяни забрати зі собою. В селі вистрілювали всі кури, забрали багато овець, худоби, збіжжя, та різного господарського ременту, забирали навіть скрині на збіжжя. Того дня зловили 24 особи, яких відвезли до Ліська.

29. 4 1946 р. дві сотні ВП наскочило на село Мичків, де скривалося багато людей з Берески. Військо приступило з місця до виселення, при чому, як звичайно, грабували. Виселенча акція в Мичкові тривала три дні, підчас якої вдалося полякам вивести 8 родин. Важко побитих 7 осіб передали в Солинці большевикам, кажучи, що це упісти.

1. 5 1946 р. прибув до Загочев'я відділ ВП в силі 50 вояків і заквартирувався в селі. Звідси робили наскоки на сусідні села, де терором змушували населення до виїзду. Постійна присутність ВП в доколичних селах, часті наскоки на ліси, де укривалися селяни, були причиною того, що населення почало вертатись до сіл і виїздити до УССР. Протягом травня виїхало зі Загочев'я 50 родин, з Тисівця 30 родин.

Після вище згаданих сіл прийшла черга на села Жерницю Вижню і Нижню. Майже щоденно насакувало тут ВП з Балигорода, вганяло за людьми по лісах і грабувало в селі залишене майно. Мимо всього населення скривалося даліше і добровільно не думало покидати своїх хат.

2. 5 1946 р. виселявало ВП село Забрід. В тому селі є більшість польського населення, яке в часі виселення по-

магало в значній мірі нашому населенню. Коли про це дізналось ВП арештувало кільканадцять поляків, а кільканадцять важко побили. Вивезено тоді на збірний пункт до Солини 18 українських родин.

В тому самому часі прибуло ВП до села Здвижень. Ранком окружили село, порobili застави, щойно тоді почали сходити до села. В селі не було нікого. Селяни ще тиждень перед тим скрились у поблизьких лісах, сподіючись кожної хвилини акції на село. Коли ВП не стрінуло нікого в селі, пішло в ліс, де спіймало 16 родин, яких негайно відставили до Ліська. В селі поводитись як звичайно: били вікна, ломили двері та нищили хатню обстановку.

5. 5 1946 р. прибув до села Волкови відділ ВП в числі 150 вояків. Командант цього відділу, Дуда, скликав солтисів волковийської волости і повідомив їх, що на днях розпочнеться виселення. Солтиси повинні були повідомити про це всіх громадян і вплинути на них, щоб вони вписувались добровільно. Хто не запишеться добровільно, того викинуть з хати силою, конфіскуючи при тому все його майно.

7. 5 1946 р. почалось виселення волості Волковия. Заатаковано перше Бережницю Вижню. Около 200 вояків ВП окружило село, а частина зійшла в село. Селянам наказали скоро збиратися і виїздити на збірний пункт до Волковиї. Спочатку ніхто не вірив, що поляки таки будуть виселяти бо в селі панував тиф. Та на це не звертав ворог уваги й вигнав 27 родин. Між виїжджаючими були хворі на тиф. У Волковиї промовляв до селян Лешко Котик і потішав їх, що в УССР буде їм добре. Останніми словами накидався на УПА, закликаючи до боротьби з нею. На третій день поляки знову прибули до села. Населення було цілком зрезигноване й не ставило більшого спротиву. Того дня виїхало 18 родин.

12. 5 1946 р. наїхало ВП знову на село і вивезло 13 родин. Решта тим разом скрилась в лісі.

Рівночасно виселювано такі села, як Полянчик, Рибне. Населення тих сіл ставило дуже слабкий опір. З Полянчика вивезено 23 родини, з Рибного 20 родин, з Волковиї 36 родин. Село Горянка ставило більший спротив. Населення ховалось цілий час по лісах, однак кількома несподіваними

наскоками вдалось полякам захопити і вивести 41 родин. Село розграблено і зруйновано в дуже великій мірі.

9. 5 1946 р. наскочило 40 вояків ВП на село Воля Мат. пов. Лісько. Розставивши по горбах стійкових, самі пішли в село. Тут осталося лише кількох стариків і мішані родини. Ті останні думали, що через споріднення з поляками ВП їх не виганятиме. Одначе вони помилилися. ВП, як тільки зійшло в село, почало бити кожного, кого тільки стрінули, навіть не легітимували нікого. Під стариками, що хворі залишилися дома, бандити палили соломі і в цей спосіб примушували їх підвестися з постелі. Кількох німецьких стариків побили до крові. Від побиття померла Біланич Катерина. Того дня ВП спалило 13 хат в горішнім кінці, а решту хат здемолювано розбиваючи вікна, двері, розкидаючи печі та хатне устаткування.

11. 5 1946 р. відбулася ще одна акція на село Воля Мат. Під час того застрілило ВП господаря Михайла Біланича і знасилувало дві дівчини. Населення дальше сиділо по лісах. Село знову пограбовано і знищено.

10. 4 1946 р. напало ВП на село Дзюрдзів. Селяни втекли до ліса. В селі остало лише 10 родин, які не хотіли нікуди утікати. Відділом ВП командував тоді советський старшина — жид. Наказав тоді воякам демолювати всі хати, в яких не застануть мешканців. Зі села вивезло ВП багато господарського знаряддя, ще більше понищено.

3. 5 1946 р. наскочило ВП на Жерницю Нижню. В селі в той час не було ніодної української родини. Вояки якийсь час ходили по селі, стріляли останні кури, забирали все, чого не могли забрати зі собою селяни. Слідуючого дня прийшов дод Жерниці ще більший відділ ВП, частина якого перейшла до Жерниці вижньої. Тут також не було нікого. Розлючені вояки кинулись шукати по лісах і потоках, що є по обох сторонах Жерниці Виж. Підходячи до лісів стріляли з крісів і кулеметів. Тоді вдалося полякам зловити кілька родин і забрати кілька штук худоби. Такі рейди ВП повторялись дуже часто, внаслідок чого з Жерниці Виж. виїхало 48 родин.

Після Жерниці Вижньої прийшла черга на Жерденку, село, яке поставило надзвичайний опір. Через три тижні селяни укривалися зі своїм добром по лісах. Дуже часто ВП

переганяло їх з одного ліска в другий, декого зловлено, але кожний старався втекти, хоч би з дороги, так, що зі селя ніхто не виїхав. Є це одинокє село в районі Ліська, з якого не виїхала ніодна родина.

В тому самому часі продовжувало ВП виселяти Жерницю Нижню. Селяни зневірені в можливість охорони, як бачили це на прикладі інших сіл (Тисовець, Загочев'я), почали виїздити. До кінця акції з Жерниці Нижньої виїхало 13 родин.

15. 5 1946 р. відділ ВП знову несподівано напав на село Дзюрдзів. Тим разом наскок був зовсім несподіваний для населення, у висліді чого тоді зловлено 33 родини. Їх негайно тоді відставлено до Ліська. Крім того переведено тоді ще кілька акцій на село, але жодним разом не зловлено нікого.

*

По виселенні українського населення з осель над середущим бігом Дунайця та Попраду — поляки всіми засобами взялися на знищення будьяких залишків, що вказували б на те, що тут були колись українські оселі, українські церкви. Творилися різні рабівничі банди, що нападали на одинцем залишених людей в селах; розбивали хати на паливо; нищили господарські забудування, бурили загороди, навіть дерев'яні палі при дорогах і дороговкази зрубували і везли до своїх польських садиб. Це була перша хвиля рабунків, нападів, забійств і всяких польських бандитських вчинів. Кого силою не вивезли, й не вигнали з українських осель, той або впав від банд, або, коли була змога, тікав на південь за Карпати. Але таких небагато було, — а треба широ висказатися, що на Словаччині наші люди находили пристановище, першу поміч і опіку. Українці з Лемківщини здавня сходилися з сусідами з півдня, з словацьким населенням і воно й в тих критичних часах виявило свою ширість для обездолених і бездомних синів скривавленої Лемківщини. Від Жегестова в долину, поза Горлиці, на захід від Криниці горіли українські села, у вогнях стояли гори і коли було вийти на Яворинський Верх, увесь небокруг — від обрію до обрію день і ніч купався в червоній заставі.

Оце так поляки мстилися на українцях, яких кат з Кремля вигнав з рідних гнізд і в попелища та в пустинню обер-

нули наші рідні землі. А треба знати, що в історії нічого нема без кінця. Отже й поляки будуть дорого платити за українську руїну.

Важке завдання історика, він не сміє хвилюватися; ані причинювати, ані віднімати нічого не вільно, треба писати тільки те, що сталося, та оперте на правдивих джерелах.

*

17. 12 1945 р. прийшла сотня польських вояків з Балигорода до села Мхава, обрабувавши дощенту село, спалили 44 хати, замордували 9 українців, 5 важко ранили.

18. 12 1945 р. почали виселявати село Загутинь. В місті Ліську робили облаву на українців і арештували 200 осіб.

В селі Воля Горянська 30 польських вояків украли 5 коров.

Шість бойовиків УПА розброїли та розмундурували 24 польських вояків, що напали на село Постолів.

19. 12 1945 р. до села Волосате прибули з того боку Карпат 8 большевиків, просили хліба та вернулися з поворотом.

19. 12 1945 р. село Постолів напало 300 польських вояків, ограбивши село, арештували 13 господарів. Їх завели до Ліська та катували в нелюдський спосіб — 200 - 300 буюків. Один з побитих негайно помер. На село наклали кару 26.500 злотих, які село мусіло зложити до трьох днів.

19. 12 1945 р. в селі Долина поляки з Загіря арештували господаря Зубенка, якого передтим до щенту обрабували. Жінка й діти залишилися без опіки й без крихти хліба.

20. 12 1945 р. польські вояки, переїжджаючи з села Волковиї до Балигорода, пограбили у Волі Горянській 58 курей, 5 гусей, у селян забирали печені бараболі та сирі пляшки з кущі.

20. 12 1945 р. з Ліська в сторону Тарнави пішло 200 поляків. по дорозі 18 дезертирували. Забрали в Тарнаві 38 тисяч злотих і 100 кг солонини.

23. 12 1945 р. ограбили село Сянічок, забрали в людей всі чоботи, шкіру, блюзи, коци та білля. Село одержало приказ до 1.7 1946 р. виїхати на схід.

24 12 1945 р. з застави в Смільнику прийшло 8 боль-

шевиків до села Береска, але побачивши двох стрільців УПА на конях, втікли на заставу

24. 12 1945 р. ограбили поляки в селі Пакощівка господаря Осипа Косаря. Усім українським родинам заборонили святкувати Різдво.

24. 12 1945 р. одержало виповідження від поляків з Сянока село Сторожі Великі.

24. 12 1945 р. в селі Терепчі залишилося всего 8 родин. Їм поляки відібрали церкву та перемінили на костел.

25. 12 1945 р. поляки замордували двох українців, одного з Прусіка, одного з Сянічка.

28. 12 1945 р. спалили поляки село Новосілці (Гневош), згоріло 200 хат; українців вигнали поляки з села в липні 1945 р. Заселені поляки та сусідні села ставили опір, з якими сотня УПА Х і Д звели півторагодинний бій. Будинки станції висаджено в повітря, здержано два поїзди. Ворог утратив коло 60 убитими та багато раненими. Здобуто зброю та амуніцію; зі сторони УПА один легко ранений.

31. 12 1945 р. сотня УПА Б-ча наскочила на село Волковик, розброєно міліцистів, спалено три будинки, здобуто 5 кулеметів, 2 міномети, 5 автоматів, архів МО та багато амуніції.

31. 12 1945 р. у селі Вороблику коло Ромадова відділ АК наскочив на транспорт в'язнів, що його транспортовано з Кракова до ССРСР. У наслідок стрілянини втікло багато арештованих.

31. 12 1945 р. у селі Радочина, в Ясельщині, поляки арештували всі ці українські родини, що повтікали з ССРСР. Про них пропала всяка вістка.

31. 12 1945 р. до села Солотвини, коло Криниці, повернулися з ССРСР 14 українських родин, між ними один з завзятих москвофілів, Чичила, однак всі їх господарства присіли поляки.

24. 12 1945 р. в селі Стефкова заарештували большевики українця Скуб'яка Івана, якого відставлено на пограничну заставу до Устіянови.

29. 12 1945 р. в селі Війське ВП пограбувало кількох господарів — українців.

11. 12 1945 р. прибув до Сянока один полк ВП, який мав виселяти українське населення.

12. 12 1945 р. виїхало с. Ванівка, пов. Коросно, яке ждало на транспорт два і пів місяця. З кінцем жовтня 1945 р. покінчилася осіння виселенча акція на Лемківщині. Вона не дала ворогові бажаних наслідків, який не сподівався такого сильного спротиву українського населення. Не допомогла дивізія польського війська, якого населення не злякалося і не покинуло прадідівських українських земель.

Не тільки в терені, але також на станціях терпіло українське населення знущання і всякого рода безправства, мимо того, що тут були „охорони” ВП та большевицька виселенча комісія. Польські вояки з таких „охорон” намовляли населення до втечі, а самі забирали собі оставлене майно. Інші знову переганяли населення з місця на місце, а хто не міг забрати зі собою всього майна, то вони забирали собі. На станції приходили теж поляки цивільні, які купували від населення за безцін вартісні речі, худобу, говорячи, що большевики і так вам все заберуть.

Час до часу наскакували на станції польські озброєні банди, які стрілами панікували населення, а самі забирали майно, коні, корови, при чому били селян, а часто й мордували. Подібний випадок був у червні 1945 р. на станції Заршин, де бандити вбили кількох українських селян з Боська, Синева, Шкляр. Стаційні урядовці збирали знову великі суми грошей від поодиноких сіл, щоб вони скорше всіли до товарових вагонів (тільки такими виселяли) і виїхали до УССР. Робили це селяни тому, бо життя на станції було дуже важке. Треба було сидіти нераз по два і більше місяці ждучи транспорту. Населення не мало даху над головою й мусіло перебувати на голій землі. До того, осінь, холод і дощі найбільше дошкулювали дітям, які не мали в що вбратися і взутися. Брак дерева на станції не дозволяв зварити селянам теплої страви, щоб бодай нею погрітися. З браку харчів селяни змушені були різати худобу, щоб мати чим прохарчуватися. Знову худоба через брак паші і приміщення худла і гинула. Такий стан панував на кожній станції. Не краще поводитись виселенцям у вагонах, що були переповнені, без опалу, брудні без соломи, щоб можна було переспатися. Звичайно селяни їхали разом з худобою в одних вагонах.

За час осінньої акції зареєстровано 105 наскоків і облав

на українські села польсько-большевицького війська, а в жовтні 90 облав. Крім того в районі Сянока за осінні місяці пережили українські селяни 121 бандитських нападів.

Виселенча акція принесла населенню зубожіння, бо через неї позбулося воно великої кількості майна і харчів. Ворог в першу чергу клав натиск на господарське знищення, думаючи в цей спосіб зломити опір селянства.

Населення Лемківщини твердо стояло на сторожі своїх національних прав і не погиналося перед ніким. Воно не лякалося жодних погроз і по геройськи ставило своє чоло перед найбільшою небезпекою.

ВО ПУСТИНИ — ВО ЯСКИНИ . . .

(Присвячую Левові Пилявському).

— Не піду від хижи. Посіchte мене на шкамаття; не рушуся з порога! — широко раменами заперся Осафат ді оліврків і напасників відганяв ід себе.

— Слиш, товаріш, — переконував солдат діда, — здесь падохнеш, пачему указов не слушаєшся?

— Не піду, сказав я раз, то ж не піду! Молодість вибув я тут і старим пеньком мав би я тинятися по чужих порожинах?! Щезни маро! — дрижали старечі ноги в колінах, але Осафат не збоявся погроз.

— А мені чоґо? — гордо підвів він голову догори та й далі свідчився: — Дві чи три весни, так і сотня на моїй горбатині. Твоїм батюшкам, — коли я ревно цілий вік Єдиному Богу служив, — мав би я покланятися тепер? На свою білу, як голубиця, голову ганьбу посіяти вічисту? Нягай м'я, зак терпець не переоначився!

Приходили ще й приїжджали знову по діда; дід не рушився з села. Сам один, одніський, як сирота, круглий сиротина, без сусіда, без людської бесіди, без нікого.

Сам один на згариздах, столітній дід Осафат у рідному селі, над рідним бистроногим і буйногровим Вислоком.

А село ляхи спалили, церківцю обікрали й добрих людей в ярмо пігнали.

— А тен стари сам здохне! — сміялися рабівники й людським давилися добром.

Карбики стругав дід на кривулі й дні, місяці та роки числив і додавав до свого довгого віку.

— Пречистої вже було, то від Непорочного Зачаття Різдво — як на порізі.

І дід почав ладитись до тих Празників. Горіхів мішок з бантів, щоб миші не трушили, приніс і на вікні до сонця сушив; торбину з грибами, сушені яблука, сливки — тюпав веселий дід з місця на місце.

— То піду до своїх побратимів, вони заєдно на мене ждуть. Добре, що ганьбителі святих христів з могил не поздіймали. Хто вгадав би, де який спочиває.

Потім сукав дід мотузок і в черепку топив пахучий віск на святу Трійцю.

І ще потім мороз вовком зозвірився, то Празники приїхали до дідової колиби.

Сіно пахуче, сама бджола могла б їсти, ясним полум'ям блима трійця. Встав дід і тричі хрестився:

— Син Божий днесь на світ прийшов . . .

І затупотали під дверима чиїсь кроки. Думаєв зразу дідусь дунути на воскову лампу, але вже не було чому.

— Помагай Бог, на щастя, на здоров'я на цей Свят Вечір — голосно озвалися від порога . . .

— Свят, Свят . . . — приклав дід Осафат руку до чола, щоб краще бачити: — Матінко Божа, то вони й про старого діда, діточки мої, не забули.

А вояки поставили кріси в куточку, цілували діда в руки й дарунки з торб виймали.

— Святий вечір, дідуню, і лютий мороз; з лісів прийшли ми, щоб з Вами Різдво перебути.

Плакав і сміявся дідок, мов розгублена мати, що давно — давненько не бачила своїх діток, просив дідусь вояків і

садовив їх за столом, рівняв долонями пахуче сіно та сипав кожному пригорщі сушених на сонці горіхів.

— Бачите, бачите, а я заєдно думав і сами думки снувалися, що я круглий сирота. Сторічний, як оця з Вашого бору смерека, та й сиротина.

А потім повстанці колядували й дід басом помагав.

— Во пустини, во яскини, нам всім треба знати . . .

То знаєш, брате милий, оце — наша рідна, прадідна, твого батька й мого тата, твого нанашка й мого теска земелька, тепла рілля, золоте сонце, й плаї, гайлісся, бір і чорний смерековий ліс . . .

*

То ця країна, що змережана яром Срібнолентого, Ослави, Вислока, Ропи й Вислоки, Попруту й Дунайця . . .

*

— Ой, та нема тут сьогодні ані плугатора — того срібноволового лемка, ой, та горить голубе небо; ані білих лемківських хиж уже не видно . . .

ЗМІСТ:

ВЕСНА була в моїй рідній країні . . .	7
ВИЙШЛИ сіячі сіяти золоте зерно . . .	51
ВИЖИДАНІ гості прийшли на Бескид . . .	71
ВИГНАЛИ нас з батьківщини . . .	102
ВО ПУСТИНИ — во яскини . . .	126